

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Pracoviště historické sociologie

Bc. Vladimír Profant

**Osudy pankráckých vězňů
v poválečném období
Věznice Pankrác 1945 - 1946**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. et JUDr. Jan Štemberk, Ph.D.**

Praha 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 8. ledna 2016

Vladimír Profant

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval Doc. PhDr. et JUDr. Janu Štemberkovi, Ph.D. za jeho cenné rady a vstřícnost při vedení mé diplomové práce, dále pak Dr. Helmutu Demattiovi a Mgr. Martinu Sovákovi za ochotu při vyhledávání archivních materiálů, Mgr. Daně Soukupové za korekturu překladů a v neposlední řadě své manželce Evě za podporu, bez níž by tato práce nemohla vzniknout.

OBSAH

Abstrakt.....	5
Klíčová slova	5
1. Úvod.....	7
1.1. Metodologie	10
2. Historický úvod.....	16
2.1. Dobový obraz v evropském kontextu	16
2.2. Historie pankrácké věznice	20
2.3. Pankrácká věznice ke konci první republiky z pohledu sudetského Němce	24
2.4. Pankrácká věznice za protektorátu	30
2.5. Pražské povstání a přechod pankrácké věznice do českých rukou	34
3. Věznice Pankrác – květen 1945 – 1946.....	37
3.1. Charakteristika vězňů	37
3.2. Získaná svědectví a jejich původ	45
3.3. Zadržení osob.....	49
3.4. Příchod na Pankrác	55
3.5. Poměry a vztahy mezi vězni na celách	59
3.6. Strava a hygiena.....	64
3.7. Práce mimo věznici.....	70
3.8. Chování dozorců	75
3.9. Vězeňská nemocnice.....	83
3.10. Denní tisk o pankrácké věznici	88
3.11. Smrt Emila Háchy.....	93
3.12. Úmrtí.....	100
3.13. Popravy	103
3.14. Opouštění pankrácké věznice	109
4. Závěr	114
Seznam pramenů a literatury	118
Přílohy:.....	122

ABSTRAKT

Nosným tématem diplomové práce je osud lidí vězněných ve věznici Pankrác v průběhu zhruba jednoho roku po skončení druhé světové války. Podkladem práce jsou shromážděná svědectví, informace o okolnostech tehdejších událostí ze současné, ale i dostupné dobové literatury a periodik, jejich analýza a komparace za doplnění dalších souvisejících údajů z archivů či jiných pramenů. Po úvodu a metodologické části následuje historický exkurs připomínající události konce druhé světové války v evropském kontextu, historii pankrácké věznice od doby jejího vzniku v roce 1889, ale i česko-německý střet v předmnichovském období a v období protektorátu, až do okamžiku převzetí kontroly nad věznicí českou správou v květnu roku 1945. V části věnované předmětnému poválečnému období jsou rozpracována jednotlivá témata, přibližující podmínky, které v té době v pankrácké věznici panovaly. Kapitoly věnující se charakteristice vězňů a představení získaných svědectví uvozují další části popisující okolnosti zadržení osob, jejich příchod na Pankrác, poměry a vztahy na celách, stravu a hygienu, práce mimo věznici, chování dozorců včetně výslechů, poměry panující ve vězeňské nemocnici, úmrtí pankráckých vězňů, popravy odehrávající se v pankrácké věznici a způsoby, jakými vězni pankráckou věznici opouštěli. Samostatné kapitoly jsou rovněž věnovány okolnostem smrti Emila Háchy a způsobu, jakým o pankrácké věznici informoval denní tisk.

KLÍČOVÁ SLOVA

Pankrácká věznice, poválečné období, vězni, svědectví, podmínky ve věznici, dozorcí, dobový tisk, vězeňské knihy

ABSTRACT

The main topic of this thesis is the fate of people being held in the Pankrác prison in the period of approximately one year after the end of World War II. The base of the thesis are collected testimonies, information about the circumstances of the events at that time from both the present and available contemporary literature and periodicals, their analysis and comparisons as well as adding other relating data from archives and other sources. The introduction and the methodological part is followed by a historical discourse observing the events of the end of World War II in the European context, history of the Pankrác prison since the time of its establishment in 1889, and the Czech-German conflict in the period before the Munich Agreement had been signed and the period of the Protectorate of Bohemia and Moravia, until the transfer of the control over the prison by the Czech administration in May 1945. The individual topics introducing the conditions that prevailed in the Pankrác prison at that time are elaborated in the part devoted to the postwar period. The chapters devoted to the characteristics of prisoners and introduction of the collected testimonies introduce another part describing the circumstances of the detention of persons, their arrival to the Pankrác prison, conditions and relationships in the prison cells, prison diet and hygiene, behavior of warders including examinations, conditions prevailing in the prison hospital, death of the Pankrác prisoners, executions taking place in the Pankrác prison and the way the prisoners left the Pankrác prison. Separate chapters are also devoted to the circumstances of Emil Hácha's death and the way the daily press informed about the Pankrác prison.

KEY WORDS

Pankrác prison, postwar period, prisoners, testimonies, prison conditions, warders, contemporary periodicals, prison books

1. ÚVOD

Období konce druhé světové války je i po téměř sedmdesáti letech velice živým tématem. Otázka poválečného vysídlení německé menšiny byla významnou měrou přítomná při ratifikaci Lisabonské smlouvy¹ či při volbě prezidenta v roce 2013.² Se stejnou intenzitou tato otázka, spolu s otázkami kolaborace za protektorátu a osvobození od nacizmu, zazněla i při příležitosti oslav 70. výročí konce války. Příčinou aktuálnosti těchto témat se jeví být absence otevřené a svobodné diskuze nejen v bezprostředně navazujícím poválečném období, kdy prakticky nebyla taková diskuze ani možná, ale především její absence v období dlouhém více než čtyřicet let až do pádu komunistického režimu v roce 1989.

Ačkoliv historický výklad událostí, které se odehrály v období mezi lety 1948 a 1989, prošel i v široké veřejnosti značnou revizí, onomu období poválečných let 1945 až 1948 se mezi historiky dosud takové odezvy zdaleka nedostalo. Tlak na přehodnocení přicházel v polistopadovém období zejména ze strany bývalých, dosud či tehdy ještě žijících tzv. retribučních vězňů.³ Vyšla i celá řada pamětí politiků, kteří po roce 1948 emigrovali.⁴ Období navazujícímu bezprostředně na konec války se věnují například Tomáš Staněk⁵, Lucie Jarkovská⁶, ze zahraničních autorů pak Benjamin Frommer⁷, pokud však upřeme svůj pohled na některé období či místo, na některý ze „středobodů dění“, lze zjistit, že se mnohdy informací nedostává.

Takovým středobodem je dle mého názoru například věznice Pankrác, která jako jedno z vícera míst v Praze měla po období protektorátu sloužit k „národní očištění“⁸. Pokud bychom hledali informace o tomto místě v tuto dobu například v knize *Památník Pankrác: expozice Vězeňské služby České republiky* z roku 1999, zjistíme, že Vězeňská služba sama se k tomuto období téměř vůbec nevyjadřuje. Ačkoliv se publikace mnohem detailněji na několika stranách věnuje období nacistické okupace i období po roce 1948, období bezprostředně po

¹ Václav Klaus, aby podepsal ratifikaci, vyžadoval pro Českou republiku výjimku z Listiny základních práv EU, která měla zaručit neprolomení Benešových dekretů.

² „[...] to, co jsme v roce 45 spáchali, by dneska bylo odsouzeno jako hrubé porušení lidských práv a asi by se tehdejší vláda, včetně prezidenta Beneše, ocitla v Den Haagu, [...]“ Tento výrok kandidáta na prezidenta Karla Schwarzenberga pravděpodobně průběh prezidentských voleb v roce 2013 do značné míry ovlivnil.

³ Například Václav Bureš se Zbyňkem Ludvíkem ve své *Černé knize minulosti* (2001)

⁴ Například Ota Hora, Prokop Drtina, Josef Kalvoda, Václav Černý, Pavel Tigrid, Karel Kaplan

⁵ *Retribuční vězni* (2002), *Odsun Němců z Československa 1945-1947* (1991), *Tábory v Českých zemích 1945-1948* (1996)

⁶ *Odplata či spravedlnost?, Mimořádné lidové soudy 1945 – 1948 na Královéhradecku* (2008)

⁷ *National Cleansing, Retribution against Nazi Collaborators in Postwar Czechoslovakia* (2005)

⁸ Benjamin Frommer přeložil ve své knize pojem „národní očištění“ jako „national cleansing“ s tím, že „national cleansing“ neznamená v českém pojetí „očistění“ pouze o cizí německý element, jak jej pojímá např. Naimark Norman, ale i cizí element ve vlastních českých řadách, tedy zrádce. Domnívám se však, že zpět lze „national cleansing“ přeložit pouze jako „národnostní čistka“ (podobně jako se překládá „čistka etnická“), tedy že tento výraz je výstižný pouze ve vztahu k procesu vysídlování německé menšiny (Frommer, 2005, s. 2).

skončení války hodnotí jen těmito větami: „Po porážce hitlerovského fašismu [...] [se] všechny státní instituce postupně vracely do předválečné podoby. Období let 1945 až 1947 bylo poznamenáno soustředováním německých říšských občanů, kteří žili na území protektorátu, ve sběrných táborech a jejich odsunem do Německa. Tento postup nové československé vlády v otázce německého obyvatelstva našel oporu ve stanoviscích jednotlivých vítězných mocností a byl důsledně až fanaticky uplatňován.“⁹ Pankrácká věznice však sloužila k internaci obyvatel německé národnosti vůbec, tedy nejen německých říšských občanů, před jejich vysídlením. Vedle toho zde bylo internováno i nemálo lidí, kteří byli vzati do vazby z důvodu podezření z kolaborace s předchozím nacistickým režimem a snad v tu dobu v menší míře i osoby zadržené pro kriminální delikty. „Důsledné až fanatické uplatňování postupu“ pak dává až příliš velký prostor fantazii. Aníž bych chtěl v tuto chvíli posuzovat vysídlení německé menšiny jako celek, je na místě si položit otázku, jaký dopad mělo uplatnění principu kolektivní viny na jednotlivce? Byly omyly a nespravedlnost přítomny jen ojediněle, tedy jednalo se jen o jakési excesy? Především pak, jakým způsobem k internaci docházelo? Kdo byli ti vězni? Jakým způsobem se s nimi zacházelo? Lze i v pankrácké věznici hovořit o přítomnosti tzv. gestapismu?¹⁰ Prošly podmínky ve věznici za sledované období nějakým vývojem? Domnívám se, že zde se nachází dosud neprobádaná oblast pankrácké historie, jejíž zachycení by mohlo přispět k dokreslení obrazu tehdejších událostí. Dalším důležitým bodem bude analyzovat, jakým způsobem interpretují tehdejší dění v pankrácké věznici někteří ze současných autorů, kteří se na vězeňství specializují a pankráckou věznici tematizují. Vychází časopis *Historická penologie*, v roce 2006 vyšla kniha *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, ale i již zmíněná publikace z roku 1999 *Památník Pankrác*. Dle mého názoru sice tyto publikace některé okolnosti opomíjejí, nebo hovoří o pankrácké věznici jako o jednom z mnoha míst, čímž se detailnější obraz tohoto prostředí v tomto období vytrácí, přesto předkládají jistý obraz pankrácké věznice té doby.

Účelem práce není toto období za každou cenu nějak přehodnotit, dát událostem nový význam. Účelem není ani čtenáře šokovat, ačkoliv některé pasáže k duševnímu klidu zrovna nepřispívají. Spíše jde o to události, které se odehrály, zdokumentovat a popsat, dostupné informace shromáždit, uspořádat a téma jako takové zpracovat. Očekávám, že se podaří některé údaje či data jinde uváděná upřesnit či doplnit, poukázat na rozdíly mezi

⁹ Třídní msta podle sovětského vzoru 1946 – 1964. In: *Památník Pankrác* (1999), s. 88

¹⁰ Na podnět náměstka předsedy vlády dr. Petra Zenkla, za ČSNS, při 86. schůzi třetí československé vlády NF ze dne 20. 5. 1947, vyzval ministr spravedlnosti Prokop Drtina státní zastupitelství k tomu, aby nahlásila případy „tzv. gestapismu, tj. „nepřístojností“, které se vyskytovaly při jednání se zdrženými osobami“ (Arburg, Staněk, 2010, s. 86).

interpretacemi, některé interpretace vyvrátit, jiné potvrdit, případně nabídnout i jiné vysvětlení. Důležitým momentem bude rovněž pohled z „druhé strany“. Přímým cílem práce je zjištěné informace interpretovat, nepřímo by mohla přispět i k reflexi tehdejších událostí a vyrovnání se s minulostí. Není ovšem možné na druhou stranu předstírat, že tato práce bude prosta jakéhokoliv hodnocení, či vnášení subjektivních hodnot. Ačkoliv práce zakládající se pouze na informacích, vědeckém jádru, může být považována za nadřazenou práci zakládající se na subjektivních hodnotách, práce oproštěná od všech hodnot, navíc z vězeňského prostředí, v zásadě dle mého názoru ani není možná.

O tomto úzce vymezeném období není možné pojednávat, aniž by byl brán v úvahu širší kontext událostí, tím spíše, že toto období následovalo bezprostředně po skončení nacistického teroru, který s blížícím se koncem války rovněž gradoval. Tato práce se proto pokusí sledovat pankráckou věznici od doby jejího založení v roce 1889 a alespoň nastínit, jakým způsobem se podmínky ve věznici proměnily. Některé postupy vítězů, ač z dnešního pohledu naprosto neakceptovatelné, byly někdy logickým a do jisté míry i pochopitelným vyústěním. Nelze zapomínat ani na to, že na tyto události dnes pohlížíme s vědomím a znalostí budoucího vývoje nejen v Československu, ale i v evropské a světové politice, který si tehdy jistě dokázal jen málokdo představit. Že Československo zakrátko upadne na dlouhá desetiletí do dalšího totalitního zřízení s vládami sloužícími zájmům spíše sovětským, že naopak Německo bude hrát jednu z nejdůležitějších rolí v evropské integraci, že bude zastávat demokratickou a pacifistickou politiku, to se jistě tehdejším představám vymykalo.

1.1. Metodologie

Těžištěm této práce je tedy zkoumání oněch podmínek, které po 8. květnu 1945 ve věznici Pankrác panovaly. S přibývajícými zjištěnými detaily bylo nutné pokrývaný časový horizont omezit. Mapováno zde bude zhruba období jednoho roku, od května 1945 do května 1946, přičemž práce se bude soustředit především na období do konce roku 1945. Zdrojem informací budou především vězeňské knihy a svědectví, která po sobě vězněné osoby zanechaly.

Vězeňské knihy, které se v archivech, byť v okleštěné podobě, dochovaly, podávají zprávu o tom, kdo se na Pankráci jako vězeň nacházel, odkrývají jména zadržených, jejich věk, místa narození, národnost, povolání, někdy i důvod zadržení, číslo cely, kde byli internováni a v neposlední řadě pak i způsob opuštění věznice. Pomocí nich je tak možné i různá svědectví ověřovat, zda pocházejí od osob, které byly v pankrácké věznici skutečně vězněny, zda osoby, o kterých svědectví vyprávějí, skutečně existovaly. V případech, kdy se svědek z nejrůznějších důvodů zdráhal jednotlivé postavy jmenovat, je i možné na základě knih osoby do této mozaiky doplňovat. V neposlední řadě s mnohými archivními prameny se lze setkat i v několikasvazkovém souboru Adriana von Arburga a Tomáše Staňka.¹¹

Svědectví bylo možné získat zhruba čtyřmi způsoby. Některá svědectví byla publikována v různých sbornících, které vycházely zejména v Německu. Proto je uvedena i část pramenů osobní povahy na konci práce v seznamu literatury. Další svědectví bylo možné dohledat v Bavorském hlavním státním archivu v Mnichově a ve Spolkovém archivu v Bayreuthu. Svědectví mohlo najít svou knižní podobu jako paměti některé osobnosti, anebo být publikováno jako rozhovor s někdejšíím přímým účastníkem tehdejších událostí v některém periodiku. Bohužel „vznik“ dalších svědectví je s narůstajícím časovým odstupem čím dál tím komplikovanější. Svědectví se tematicky do značné míry podobají, a pokud se různí, spíše se doplňují a popisují jedny a tytéž události či různé aspekty věznění ze svých úhlů pohledu. Za pozitivní považují, že se podařilo shromáždit svědectví, jak z mužské části, tak i z části věznice vyhrazené pro ženy. Jedno svědectví pochází dokonce z oddělení pro mladistvé. Svědectví nám tak umožňují klást si otázky ohledně vězeňských poměrů: Kdo byl vězněn? Jaké bylo chování dozorců? Jaká byla vězeňská strava? Jak fungovala vězeňská nemocnice? Jak probíhaly mimo věznici práce, na které byli vězni vysíláni?

¹¹ Arburg, Staněk, 2010 a Arburg, Staněk, 2011

Ke konfrontaci svědectví vězňů by mohla posloužit především svědectví „těch druhých“, tedy zejména svědectví dozorců a ostatního personálu věznice. I tato svědectví získaná při soudních procesech přispěla v poválečném období k přiblížení obrazu podmínek panujících za protektorátu v pankrácké věznici.¹² Vzhledem ke kontinuitě výkladu poválečného vypořádání však tyto osoby po sobě pravděpodobně svědectví nezanechaly, alespoň mi o tom není nic známo. S čím je však možné svědectví konfrontovat, je výklad historiků, kteří jsou s vězeňstvím spjatí. Pod záštitou Vězeňské služby vyšla kniha *Historie věznění a vězeňství v Čechách*¹³ a Vězeňská služba sama vydává svůj časopis *Historická Penologie*,¹⁴ kde se jednotlivá historická období popisují a události současně interpretují. Tento druh informací budu vnímat dvojím způsobem, jako zdroj primární i jako zdroj sekundární. Jako cenný zdroj faktických dat i jako zdroj interpretace ovlivněné jistým postojem. Pokud například některý z autorů článků vyvozuje, jaká byla v té době ve věznici strava z toho, jakou podobu a množství stravy ukládaly vězňům dávat vnitřní vězeňské předpisy, je dozajista možné, že s touto interpretací se budou svědectví vězňů rozcházet. Podobně se představa o chování dozorců vyvozovaná z toho, jak dozorcům ukládal vězeňský řád, může rovněž do značné míry míjet nejen se svědectvími, ale i se skutečností jako takovou. Je třeba na druhou stranu konstatovat, že *Historická penologie* není periodikem s jediným světovým názorem. Skladba jednotlivých příspěvků, zejména v průběhu času, je velice pestrá, takže není možné z jediného článku usuzovat na názor periodika či redakce, ale naopak je třeba rozlišovat mezi jednotlivými přispěvateli.

O pankrácké věznici informoval i tehdejší denní tisk. Denní tisk je v tomto směru důležitou zásobárnou informací o událostech, o tom, kdy se tyto události odehrávaly, ale i odrazem politiky, kterou politické strany prosazovaly své zájmy. Za tímto účelem jsem procházel zejména *Rudé právo*, *Právo lidu*, *Lidovou demokracii* a *Svobodné slovo*, tedy stěžejní tituly povolených politických stran Národní fronty, které se chopily vlády v poválečném Československu, Komunistické strany Československa, Československé sociální demokracie, Československé strany lidové a České strany národně sociální. Pokud však souvislosti k tomu nabádaly, průzkum se neomezoval jen na výše uvedené deníky, ale

¹² Velice působivá jsou v tomto ohledu například svědectví publikovaná v knize Jaromír Hlaváčka a Tomáše Kauckého *Ve spárech nacismu: památník protifašistického boje - Praha-Pankrác*. (1985)

¹³ Uhlík, Jan: *Historie věznění a vězeňství v Čechách*. Institut vzdělávání Vězeňské služby ČR, 2006, 319 s.

¹⁴ Vacek, Eduard: Úvodní slovo. In: *Historická penologie*, č. 1/2003, s. 1 „Historická penologie je odborný občasník vydávaný Kabinetem dokumentace a historie VS ČR. [...] jedná [se] o platformu pro všechny badatele zabývající se minulostí vězeňství [...] Další rovinou je historická paměť vězeňství. Tato paměť si klade za cíl posílení vědomí příslušnosti pracovníků ve vězeňství k sociálnímu a penologickému proudu, jehož kořeny tkví přinejmenším v polovině 19. století. Třetí rovinou je prostor pro výuku nových pracovníků, kteří se rozhodli pro nelehkou kariéru v oblasti vězeňství a přejí si dozvědět se něco o historii tohoto společenského fenoménu, který, ač na samé periferii zájmu společnosti, přesto patří k nezbytným prvkům zacházení s osobami, které porušily zákon a které se díky svému složitému osobním vývoji dostaly do konfliktu se společností.“

soustředil se i na jiná periodika. Vedle článků týkajících se pankrácké věznice nebylo možné opominout ani články týkající se celých skupin obyvatelstva, nejen Němců, ale i židů či cizinců, jichž se vyhocená poválečná situace do značné míry týkala. Uvedená periodika nám současně umožňují přiblížit náladu v tehdejší společnosti. Tehdejší tiskoviny do značné míry veřejné mínění ovlivňovaly, podporovaly různé vzorce chování, od jiných vzorců chování odrazovaly, a zastrášovaly ty, kdo by se chtěli směru tehdejšího politického vývoje vzepřít. Periodika vyplňovala do značné míry i prostor nedostatečného právního rámce, a tak *de facto* i spoluvytvářela definici například toho, co se pokládá za kolaboraci. Pokud se denní tisk zmiňuje přímo o pankrácké věznici, můžeme říci, že zhruba ve třech ohledech. První z nich se týká negativního jména této věznice za protektorátu, plynoucího z krutého zacházení s vězni, výslechů a četných poprav. V dalším ohledu si tisk všímá věznice současné, podává zprávy o věznicích, zejména těch, jejichž jména jsou veřejnosti známá. Podstatnou část zpráv z pankrácké věznice nakonec tvoří zprávy z průběhu lidových soudů, o udílených trestech a popravách. Z tohoto důvodu budou prameny z denního tisku použity v jednotlivých tematických okruzích.

Jak již bylo řečeno v úvodu, je nezbytné zasadit dění a poměry ve věznici do širších souvislostí s děním ve střední Evropě, zejména s děním na územích osvobozených od nacistů Rudou armádou, kam spolu s vojskem vstoupil i sovětský politický vliv, který se ve svém důsledku přičinil posléze o dlouhodobé etablování totalitních komunistických režimů. Samozřejmě vztah obyvatelstva především k občanům německé národnosti bezprostředně ovlivňovalo z velké části právě ukončené období nacistického útlaku. Ani tento kontext tedy nebude možné vynechat. K uchopení této problematiky bude sloužit opět současná relevantní literatura, ale i literatura dobová. Inspirativní jsou i zahraniční autoři, jako Keith Lowe, Benjamin Frommer či Timothy Snyder, kteří dokážou nahlížet na dění u nás i z poněkud odlišné perspektivy a nebýt tolik svázáni s výklady, se kterými my, kdo jsme se zde narodili a žijeme, přicházíme od dětství do styku.

S ohledem na vytčené cíle bude práce strukturována následujícím způsobem. V první historické části se bude jednat o nastínění dobového kontextu, ve kterém se dění v pankrácké věznici odehrávalo. Současně s popisem událostí konce války si dovoluji přiblížit právní kontext konce války v Československu se zaměřením na vydané dekrety. Poté bych rád krátce představil samotnou pankráckou věznici, přiblížil její historii, a dále se pak věnoval turbulentnímu období třiceti let, kdy se několikrát zásadním způsobem proměnila charakteristika zadržovaných osob. Součástí bude rovněž kapitola věnující se svědectví politických vězňů z řad sudetských Němců z období konce první republiky, manželů Katzerových. Tato kapitola sice nebude mít žádný teoreticko-historický základ, aby se však

nezakládala pouze na jednom na svědectví, byly některé informace získané v knize ověřeny v archivech. Cenná však bude především v tom, že bude možné alespoň částečně porovnat „německý“ pohled na „českou“ pankráckou věznici v obdobích těsně před a těsně po válce. Historickou část pak budou uzavírat kapitoly pojednávající o pankrácké věznici v období protektorátu a jeho konce, kdy věznice přešla do českých rukou.

Část věnující se předmětnému zkoumanému období pak bude rozdělena na jednotlivá témata, která vystávají nejen z již zpracované literatury, ale především ze svědectví, která se podařilo shromáždit. Přesněji řečeno, tato svědectví budou sloužit ke konfrontaci údajů uváděných v odborné literatuře. Svědectví, která by mohla podat zprávu o bezprostředních poválečných poměrech v pankrácké věznici, mají svá omezení. Je možné je získat jen ze strany přeživších a navíc jen od těch, kdo nemohli anebo nehodlali již dále v Československu žít. Ti, kteří zde zůstali, si museli svá svědectví po více než 40 let nechat pro sebe, pokud chtěli s novým režimem vůbec nějak vyjít. Je možné, že své zážitky svým nejbližším sdělili, ale tím to nejspíš také skončilo. Možná se ani nedomnívali, že by jejich svědectví mělo nějakou hodnotu a snažili se spíše své zážitky zapomenout. Ti, kteří byli obviněni z kolaborantství, neměli navíc s největší pravděpodobností zájem svému širšímu okolí sdělovat, proč se krátce po osvobození v pankrácké věznici vůbec nacházeli, ačkoliv byli třeba i zproštěni viny. Tyto důvody způsobují v počtech svědectví jistou národnostní nevyváženost, protože až na Adinu Mandlovou jsou všechna svědectví německého původu. Otázkou však je, do jaké míry by se vůbec takové svědectví od ostatních lišilo. Člověk obviněný z kolaborace by například při svém věznění nepřišel o veškeré cennosti, které si obyvatelé německé národnosti museli vzít s sebou, a patrně by se lišil způsob zakončení internace. V případě, že by nebyl odsouzen, což nebylo ničím neobvyklým, byl by pouze propuštěn, nikoliv transportován do Německa. Svědectví podali zároveň lidé s vyšším vzděláním, lékař, bankovní úředníci, strojní inženýr, duchovní, filmová a divadelní herečka či učitelka atp. Je nutné brát v potaz i věkové omezení získaných svědectví. Přestože se mezi muži nachází i jedno svědectví od tehdy mladého chlapce, mezi ženami jsou k dispozici svědectví o pankráckých poměrech pouze od žen ve věku mezi 35 a 48 lety. Pohledy a zkušenosti mladých dívek či naopak starších osob by mohly být odlišné. Ačkoliv z faktického hlediska není vždy nutné spoléhat se pouze svědectví, protože mnohé události lze ověřit i z jiných zdrojů, jakými jsou vězeňské knihy či denní tisk, některé kapitoly budou mít podobu převážně subjektivního vnímání dění. Při všech svých nedostatcích, například tendenci ke zveličování či projekci pocitu křivdy, má nicméně toto vnímání svou relevanci v několika ohledech. Na mnoha místech se svědectví shodují, což i při jejich omezeném počtu vytváří určitý objektivní základ. Svědectví navíc nepocházejí z jednoho zdroje, čímž

je zajištěna alespoň částečná pluralita. Svou hodnotu ale mají svědectví především v tom, že popisují část skutečnosti, jíž nelze vyjádřit statistickými údaji, odkazy na vězeňské řády či zprávami v denním tisku.

Vzhledem k tomu, že jsem považoval za vhodné věnovat kapitolu k vězeňskému pobytu alespoň jedné z prominentních osob, které se v té době na Pankráci nacházely, bude samostatnou kapitolu tvořit také pojednání o vězeňském pobytu Emila Háchy, československého a protektorátního prezidenta. Ačkoliv zde byli přítomni členové všech protektorátních vlád, považuji Emila Háchu, jako nejvyššího činitele, a jeho osud za symbolický. Jeho smrt je v dostupné literatuře zřejmě nejpodrobněji zdokumentované téma, nicméně zůstávají zde stále otázky, které zasluhují pozornost. Práce zde spočívala především v seznámení se s biografickou literaturou, s články z periodik, ale i se zdroji dostupnými na internetu, v jejich porovnání, zaznamenání vývoje výkladu i v analýze nejdrastičtější udávané verze Háchovy smrti, se kterou je možné se setkat, v porovnání s archivním materiálem.

Mezi tématy bude v první řadě třeba uchopit charakteristiku osob, které byly na Pankráci vězněny, aby bylo zřejmé, kdo bezprostředně poválečnými podmínkami věznice prošel. Poté se pokusím přiblížit jednotlivé osoby, o jejichž svědectví budu svá tvrzení o poměrech v pankrácké věznici opírat. Pak již budou následovat ona témata mapující způsob zadržení osob, jejich příchod na Pankrác, dále pak poměry, které na celách vládly co do počtů osob a vztahu mezi nimi. S tím úzce souvisí témata stavu hygieny na celách a stravy, o kterých budu pojednávat v další kapitole. Zvláštní kapitoly budou rovněž věnovány chování dozorců, práci vězňů mimo areál věznice a podmínkám ve vězeňské nemocnici. Samostatně bude pojednáno i o tom, jakým způsobem o pankrácké věznici podával zprávy denní tisk a jak tyto otázky sledoval, o tom, v jaké míře byla smrt v pankrácké věznici přítomna, o popravách a o tom, jakým způsobem lidé věznici opouštěli. Jsem si vědom toho, že samo vytyčení témat je velice umělé. Jednotlivá témata spolu navzájem souvisejí a jen s jistými obtížemi lze o nich pojednávat samostatně. Pokoušel jsem se je proto alespoň řadit tak, aby k pochopení širších souvislostí chybělo informací pokud možno co nejméně.

V kapitolách věnovaných charakteristice vězňů a o umírání v pankrácké věznici bylo nutné se alespoň zčásti pokusit statisticky uchopit údaje, které se nacházejí ve vězeňských knihách. To představovalo nesnadný úkol, protože se zde pracuje nejen s velmi objemným počtem dat, ale data bylo napřed třeba převést do elektronické podoby, aby byla snáze uchopitelná. Zde cítím vůči získanému materiálu veliký dluh, protože se mi jej podařilo vytěžit jen z malé části. Jen evidovaných vězňů v období 1945 -1946 bylo kolem 5000,

zpracování je proto především časově náročné. Data je sice možné statisticky uchopit na reprezentativním vzorku pomocí náhodného výběru, který by nepředstavoval problém v knize indexu vězňů získat, přesto jsem upřednostňoval, zejména v kapitole o úmrtí vězňů, vycházet ze skutečných počtů. Každá z vězeňských knih poskytuje jen některé informace. Kombinací jejich údajů a různým seříděním je však možné pochopit i další souvislosti. V přílohách č. 2 a 3, kde jsou uvedeny seznamy vězňů, kteří ve věznici zemřeli, se proto jedná o kombinaci údajů z několika knih.

2. HISTORICKÝ ÚVOD

2.1. Dobový obraz v evropském kontextu

Správa pankrácké věznice přešla během několika dní kompletně zpět do českých rukou a začaly návozy prvních zadržených, které se vztahovaly nejen na okupační aparát, ale současně na vše německé, i to, co bylo po mnoho staletí součástí tohoto prostoru. Tento vývoj je do jisté míry pochopitelný. Pnutí mezi česky a německy hovořícími částmi obyvatelstva se v průběhu první poloviny 20. století značně vyhroutil. Německá část se s nově vzniklým československým státem po roce 1918 neztotožňovala a spolu s hospodářskou krizí 30. let a se sílícím vzestupem nacistického režimu v Německu začali obyvatelé v pohraničních částech státu vážně pomýšlet na vymanění se z pro ně nezvyklého menšinového postavení a aktivně se začali podílet na připojení jimi většinově obývaného prostoru k Německé říši. To se sice z jejich pohledu podařilo, nicméně ne na dlouho. Politika Německa si kladla mnohem smělejší cíle. Již před tím proběhl anšlus Rakouska a ani ne půl roku po připojení Sudet k říši se sudetští Němci znovu ocitli, tentokrát již spolu s obyvateli Protektorátu Čechy a Morava, v jednom prostoru. Tentokrát se německé obyvatelstvo nacházelo ve zcela jiném, nadřazeném postavení. Pnutí, o kterém byla řeč, pokračovalo dál, nyní však díky totalitnímu nacistickému režimu v odlišné, zdaleka již ne tak otevřeně konfrontační podobě. České obyvatelstvo se z pochopitelných důvodů cítilo ohroženo. Odchod židovského obyvatelstva do koncentračních táborů a k následné likvidaci sice nepocíťovalo tak úplně jako vlastní újmu, nicméně heydrichiáda a vzestupný teror režimu spolu s blížícím se koncem války jej nenechávaly na pochybách, že se s ním v „německém prostoru“ příliš nepočítalo.

S vysídlováním *de facto* započalo již nacistické Německo. Po připojení Sudet k říši opustilo toto území v průběhu jednoho roku směrem do zbývajícího československého území více než 150.000 lidí, mezi nimiž nebyli pouze Češi, ale i Němci, kteří se báli pronásledování nacistickým režimem. Nejednalo se o vysídlení, které by bylo oficiálně nařízeno, důvody byly spíše ekonomického a politického charakteru či prostě obavy před potížemi a pronásledováním.

K řízenému hromadnému vysídlování docházelo po podrobení si Polska Německem a anexi jeho západní části. Když Polsko napadl Sovětský svaz, jako záminku uváděl, že musel „bránit Ukrajince a Bělorusy“, kteří se na území Polska nacházeli. To mělo alespoň jakousi demografickou oporu, protože lidí těchto národností tam žilo okolo 6 milionů. Naproti tomu na Německem anektované části se Němců příliš nenacházelo, ačkoliv

Goebbels v tisku Němce přesvědčoval o přítomnosti velké německé menšiny. Hitlerovi se na území připojené části Warthelandu podařilo anektovat přibližně 4 miliony Poláků, 366.000 židů a jen 327.000 Němců.¹⁵ Poměr mezi polským a německým obyvatelstvem tak vyzníval přibližně 15:1 ve prospěch polského, což se Hitler rozhodl změnit tzv. posílením němectví. Plán spočíval ve vysídlení jednoho milionu Poláků, včetně všech židů, z území Wartheland na území Generalního gouvernementu do února 1940 a doplnit jej zpět obyvatelstvem německým z území, která anektoval Sovětský svaz na východě Polska. Území Generalního gouvernementu (Generalne Gubernatorstwo) zůstávalo jakoby autonomní částí Polska, která zbyla po rozdělení si původního polského území mezi Německo a Sovětský svaz, toto území nicméně bylo plně kontrolováno německou správou a počítalo se i s jeho pozdější germanizací. Od sklonku roku 1939 do konce roku 1940 bylo vysídleno z Warthelandu do Generalního gouvernementu 408.525 Poláků, přibližně stejný počet, jaký byl vysídlen ze Sověty okupovaného území.¹⁶ To byl pouze začátek, tato vysídlování Poláků byla po válce Němcům přičtena k tíži při Norimberských procesech jako válečný zločin a zločin proti lidskosti.¹⁷

Již po vstupu německých vojsk na území čerstvě zřízeného protektorátu Čechy a Morava americký diplomat George F. Kennan z Prahy hlásil: „Pokud se někdy karta obrátí, česká odplata bude strašná jen pomyslet.“¹⁸ Mstě v podobě odplaty, kdy se role mezi obětí a utlačovatelem obracejí, kdy se bezmocný stává naopak všemocným s vidinou, že se utrpení způsobená musí v nějaké formě vyrovnat utrpení prožitému, se dostalo volného průchodu zejména ve východní Evropě. Především v Polsku, v Čechách, ale také v Maďarsku, Rumunsku, Jugoslávii, pobaltských státech, ale i v Rusku samotném se velké skupiny po dlouhou dobu usídlených Němců těšily různým výhodám. Nyní se jejich populace stala terčem takřka lidového běsnění. Němce čekala otrocká práce v továrnách, vězení či internační tábory, kde čekali na vysídlení do Německa.¹⁹ Ukřutnosti způsobené Němcům, co do rozsahu, nelze porovnávat s válečnými zločiny, kterých se dopustili nacisté. Přesto některé z hrůzných scén, které se v Čechách a na Moravě bezprostředně po válce odehrály, jsou porovnatelné co do počtu obětí, některé v tomto směru dokonce i předčí například lidickou tragédií, kterou si dodnes každoročně živě připomínáme. Stačí jmenovat jen brněnský pochod smrti, při kterém mělo zemřít 1691 osob²⁰, postoloprtský masakr, po němž

¹⁵ Snyder, 2011, s. 133

¹⁶ Tamtéž, s. 144

¹⁷ Zayas, Alfred de: *The Expulsion of Germans*, [online], Dostupné z: <http://www.meaus.com/Expulsion_of_Germans.html>, [vid. 2015-06-04]

¹⁸ Frommer, 2005, s. 33 – „If the tide ever turns, Czech retaliation will be fearful to contemplate.“

¹⁹ Lowe, 2012, s. 125

²⁰ Staněk, 1996, s. 35

bylo exhumováno 763 osob,²¹ či masakr na Švédských šancích, kde dokonce probíhal soud, týkající se hromadné poprav 265 osob, většinou žen a dětí.²²

Lidé německé národnosti nebyli jediní, na koho se vztahovala „národní očista“. Další skupinou byli takzvaní kolaboranti. Praha byla v Evropě od nacismu osvobozena až jako poslední, v době, kdy už retribuční soudy v jiných zemích probíhaly. *Dekret presidenta republiky* číslo 16/1945 Sb. ze dne 19. června 1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech připravovala exilová vláda již od roku 1942, přičemž zahájení jeho zpracování iniciovalo především vyhlazení Lidic a poprav za heydrichiády.²³ Vliv na podobu dekretu uplatňovali samozřejmě z velké části komunisté, kteří se chtěli co nejvíce přiblížit „sovětskému pojetí“ retribucí a dávali za příklad potrestání zrádců v Charkově z prosince 1943.²⁴

I s ohledem na prolomení zákazu retroaktivity a zavedení mimořádného řízení Beneš původně předpokládal, že se bude jednat jen o několikaměsíční opatření. Požadoval také, aby se k němu napřed vyjádřili zástupci domácího odboje, aby se tak zajistilo, že bude retribuční dekret odpovídat situaci „doma“, kterou nebylo možné z exilu dostatečně mapovat.²⁵ Tato obava se naplnila, protože paragraf §11 *Udavačství* se dopracovával až po příjezdu exilové vlády.²⁶ Právě tento paragraf se velice často používal, a jak později uvidíme, hrál svou roli ve více než polovině případů poprav, které byly v pankrácké věznici do začátku května 1946 provedeny. Dá se říci, že tento paragraf byl vytvořený na míru těm, kteří byli již v tu dobu zadrženi, takže se zadržení samo o sobě v květnových dnech nemuselo opírat o žádnou zákonnou úpravu. Udavačství, které bylo legálním činem v době jeho spáchání, se tak vlastně retroaktivně kriminalizovalo nástupnickým režimem.²⁷

V době přípravy se exilová vláda chystala zahrnout pod trestněprávní zodpovědnost i ty, „kdo se v době zkoušky nechovali, jak se na věrné a statečné československé občany slušelo“, což se mělo vztahovat na vysoké státní úředníky, vojáky a představitele, jejichž postavení „zavazovalo, aby byli ostatnímu občanstvu vzorem“.²⁸ To se promítlo do dekretu

²¹ Arburg, Staněk, 2010, s. 277 - Podle tabulky „s přehledem o exhumaci tělesných ostatků z hrobů v Postoloprtech a okolí ve dnech 17.-27. září 1947“ bylo exhumováno 763 osob, Autor čerpal ze zdroje: ABS-Ka, f. A 2/1, kart 57, i.j. 1765 – Strojopis (kopie).

²² Arburg, Staněk, 2010, s. 142 - Dle výroku Vrchního vojenského soudu v Bratislavě ze 15. srpna 1949 byl obžalovaný Karol Pazúr uznán vinným z toho, „že dňa 18. júna 1945 [...] dal vykonať v katastre Horné Mošťačnice, okres Priešov, hromadnú popravu 265 osôb nemeckej národnosti, ktoré tam dal doviest' zo železničného transportu stojaceho na nádraží v Priešove, a to 71 mužov, 120 žien a 74 detí, pričom najmenej dve deti vo veku do troch rokov zastrelil sám, [...]“ - Autor čerpal ze zdroje: ABS-P, sign. 302-528-23, fol. 38-47 – Strojopis (opis).

²³ Kuklík, 2002, s 202

²⁴ Tamtéž, s. 201

²⁵ Tamtéž, s. 203

²⁶ Frommer, 2005, s. 142

²⁷ Tamtéž, s. 143

²⁸ Kuklík, 2002, s 210

o Národním soudu, podle něhož ten, kdo byl uznán vinným, byl „zbaven aktivního a pasivního volebního práva do veřejných zastupitelstev, dále práva svolávat veřejná shromáždění a zúčastnit se jich, organisovat se v politických spolcích a organisacích, vydávat politické časopisy nebo jiné politické publikace, je redigovat neb do nich psát.“²⁹ Takovéto znění bylo především silnou zbraní proti politickým protivníkům. Paradoxní je, že osoby z těchto prohřešků obviňované mohly mít pocit, že sami navrhovatelé dekretu se svou emigrací nezachovali, jak by se „slušelo na věrné a statečné občany československé.“

²⁹ Dekret presidenta republiky ze dne 19. června 1945 o Národním soudu č. 17/1945 Sb., §4

2.2. Historie pankrácké věznice

Objekt pankrácké věznice byl vybudován v letech 1885-1889. Byla zde zřízena mužská trestnice (K. k. Männerstrafanstalt Praha), aby nahradila v té době již hygienicky nevyhovující tzv. Svatováclavskou trestnici, která byla v provozu od roku 1809 v prostorách bývalého kláštera sv. Václava Na Zderaze v Praze.³⁰ Pankrácké cely byly vybudovány pro 4, 8, nebo 12 vězňů s celkovou kapacitou věznice 552 vězňů a prostorovou normou 18 až 20 m³. Na každé chodbě bylo stanoviště dozorce. Součástí věznice byla i budova nemocnice se 4 velkými sály, 4 většími a 17 menšími ložnicemi s kapacitou 80-90 pacientů. Na základě intervence obcí byl na místním michelském hřbitově zřízen samostatný hřbitov pro trestance, kteří v pankrácké trestnici zemřeli. Vězení mělo i svou vlastní kapli, kde se konaly denně bohoslužby. Pro věřící trestance byla účast na bohoslužbách údajně povinná dvakrát do týdne.³¹

Zacházení s vězni odvozuje Aleš Kýr ze Zákona trestního o zločinech a přestupcích: „Trest žaláře byl vykonáván jednak ve dvou stupních dle ‚tuhosti‘ jako žalář a těžký žalář, jednak dle trvání jako dočasný (zpravidla od 6 měsíců do 20 let) a doživotní. V žaláři byl trestanec držen v přísném režimu, jehož součástí byla snížená dávka vězeňské stravy s možností zostření. Styk s jinými osobami byl možný jen za přítomnosti dozorce. V těžkém žaláři byl trestanec držen v zostřeném režimu (střídání postu a tvrdého lůžka), kde styk s jinými osobami byl možný jen v případech zvláštního zřetele a za přítomnosti dozorce. Při výkonu trestu žaláře byli trestanci povinni vykonávat přidělenou práci podle potřeb a možností trestnice, a to s přihlédnutím ke stupni trestu žaláře, povolání a vzdělání. Trest žaláře mohl být zostřen postem (jen chléb a voda 3x týdně, nikoliv ve dnech po sobě následujících), tvrdým lůžkem (jen deska bez slamníku 3x týdně, nikoliv ve dnech po sobě následujících) dále samovazbou (s nepřetržitým výkonem do 1 měsíce a dalším výkonem až po uplynutí 1 měsíce), uzavřením v temnici (až na 3 dny s možností opakování po uplynutí 1 týdne do celkové výše 30 dnů v roce) a vypovězením ze země po odpykání trestu.“³²

Trestnice byla určena pro výkon trestu odsouzených mužů v „žaláři prvního a druhého stupně“ a mladých (nedospělých) odsouzených ve věku 14 až 21 let. Od samého počátku věznice počítala s vězněním politických vězňů. Vedle těch, kdo ohrožovali bezpečnost,

³⁰ Kýr, Aleš a Alena Kafková: Pankrácká věznice v období historických změn (1889-1993), In: *Historická penologie*. 3/2009, s. 4

³¹ Tamtéž, s. 6

³² Tamtéž, s. 7 – Autor čerpal z těchto dokumentů: „Zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích ze dne 27. května 1852 č. 117 ř.z., Hl. 2., § 14-25. Ustanovení o používání železných okovů zrušeno zákonem ze dne 15. listopadu 1867 č. 181 ř.z., § 19 tr.z. s tím, aby byly používány jiné způsoby zostření.“

svobodu a majetek jednotlivců, zde byli internováni i ti, kdo ohrožovali veřejnou bezpečnost, zejména státní zájmy. Zhruba devadesátičlenný personál se pravděpodobně na počátku skládal z úředníků, dozorců a vojáků, kteří přešli ze zrušené Svatováclavské trestnice.³³ Nekvalifikovaní trestanci byli zařazováni jen na mechanické práce, kde lepili například obálky a obchodní sáčky, kvalifikovaní trestanci pak prováděli také řemeslné práce v místních dílnách, na zahradě, nebo byli zaměstnáváni i mimo trestnici.³⁴

V roce 1918, kdy přešla trestnice do majetku československého státu, sloužila ještě svému původnímu účelu jako Trestnice pro muže v Praze. V roce 1926 se nicméně stala věznicí pro výkon vazby s názvem Věznice Zemského soudu trestního v Praze, který v tu dobu sídlil na Karlově náměstí. Od roku 1929 se z ní stala Věznice Krajského soudu trestního, který sídlil od roku 1933 v justičním paláci postaveném v bezprostřední blízkosti věznice.³⁵ Věznice přestala být výhradně určená pro muže a bylo zde možné věznit i ženy. V roce 1927 se v pankrácké věznici nacházelo 701 vězňů, z toho 624 mužů a 77 žen. Od roku 1927 byli vězni označováni červenými páskami.³⁶ Po stavebních úpravách v letech 1928 – 1930 se zvýšila kapacita z 811 na 1169 míst. Autorská dvojice, Kýr, Kafková, uvádí, že „politictí provinilci ve výkonu státního vězení byli ubytováni odděleně od ostatních vězňů a trestanců, zpravidla ve společných ložnicích“.³⁷ Tato informace se však poněkud rozchází se svědectvím vězeňkyně Marie Katzerové, která tvrdí, že byla ve druhé polovině 30. let jako „politická“ umístěna v cele spolu se „zlodějkami, prostitutkami, dokonce i jednou vražedkyní a nakonec i jednou politickou vězeňkyní“.³⁸ Oddělené ubytování tedy zřejmě nebylo striktně dodržováno. Svědectví Marie Katzerové se podrobněji věnuje další kapitola.

Co se týče politických vězňů, věznice pamatuje v průběhu třech desítek let několik obrátů ve výkladu, kdo je vlastně politický vězeň. Věznice postavená ještě za Rakouska-Uherska pamatuje období před rozpadem říše. Tehdy byli politickými vězni ti, kdo politicky ohrožovali rakouské mocnářství. V tomto případě hrály prim především věznice v Brně a Vídni, kde byli vězni internováni a předváděni k soudu. Na toto období se obecně hledí jako na období vzdoru proti represím rakouského mocnářství, či jak Jan Uhlík upřesňuje, vzdoru proti snaze o „udržení německé a maďarské nadvlády nad slovanskými národy monarchie“.³⁹ Po vzniku republiky tvořili politické vězně především komunisté, ohrožující systémové zřízení, ve druhé polovině třicátých let ale i Němci a Maďaři, kteří, pokud

³³ Tamtéž, s. 11

³⁴ Tamtéž, s. 19

³⁵ Tamtéž, s. 16

³⁶ Tamtéž, s. 17

³⁷ Tamtéž, s. 21

³⁸ Katzer, 1940, s. 108 – „Langsam erfuhr ich, in was für einer Gesellschaft ich mich befand. Ladendiebbinnen, Prostituierte, sogar eine Mörderin und endlich auch eine politische Gefangene.“

³⁹ Uhlík, 2006, s. 210

bychom obrátili vystižení podstaty Jana Uhlíka, vzdorovali snaze o udržení české a slovenské nadvlády nad neslovanskými národy Československa. Po příchodu německé armády v roce 1939 to byli všichni ti, kdož se nějakým způsobem vzpouzeli protektorátnímu zřízení, především však nacistickému Německu. Po příchodu Rudé armády v roce 1945 pak byli politickými vězni ti, kdo si dříve zadali s předchozím režimem, ale i ti, kdo se předtím hlásili k německé příslušnosti. Po roce 1948 pak byli politickými vězni ti, kdo se vzpouzeli režimu komunistickému.

S obdobím 30. a 40. let dvacátého století v pankrácké věznici jsou spjaty osudy tří osob. Josef Bohdanecký byl ve funkci vrchního ředitele či přednosta věznice od roku 1937 až do 30. 9. 1948. Ve vedoucích pozicích tak dokázal ustát období konce první republiky, republiky druhé, období protektorátu, období poválečné i několik měsíců po únorovém komunistickém převratu.

Další osobou je MUDr. Oldřich Navara, který se narodil 31. 5. 1889 ve Vrapicích. Jako vrchní ministerský komisař ministerstva veřejného zdravotnictví a veřejné výchovy, začal v roce 1930 vykonávat v pankrácké věznici funkci vrchního vězeňského lékaře po svém předchůdci MUDr. Nešvarovi, a tu vykonával až do roku 1944.⁴⁰ O MUDr. Navarovi hovoří rovněž bývalá vězenkyně Marie Katzerová v roce 1937.⁴¹ Bývalý ruský legionář měl být od roku 1943 ve spojení s odbojem, poskytovat léky vězněným účastníkům odboje a poskytovat útočiště a ochranu před zařazením do transportu do koncentračních táborů.⁴² Navara za války také rozhodoval o umístění ve vězeňské nemocnici a měl brát prostřednictvím své manželky nemalé úplatky. Po vypuknutí motákové aféry byl v roce 1944 spolu s 15 spolupracovníky zatčen⁴³ a převezen do koncentračního tábora v Terezíně⁴⁴. Odtud se mu nicméně díky paní Navarové, která měla blízký vztah k Soppovi a měla údajně poskytnout Heydrichovi po atentátu první pomoc, podařilo do vězeňské nemocnice vrátit⁴⁵. Po válce byl zproštěn služby, zatčen a vyslýchán. Několik poválečných měsíců však ještě nemocnici vedl.⁴⁶ Přitížilo mu stýkání se Soppou i nelichotivé poznámky na účet bolševiků. Po svém odsouzení ukončil kariéru v Zámrsku, kde měl žít samotářským životem.⁴⁷ Po roce

⁴⁰ Tamtéž, s. 231

⁴¹ Katzer, 1940, s. 110

⁴² Uhlík, 2006, s. 264

⁴³ Tamtéž, s. 258

⁴⁴ Pravda nejenom o Terezíně. (Z pamětí mukla V. Bureše, jáchymovské číslo 13244; zapsal MUDr. Jaroslav Lhotka) In: Lhotka, Jaroslav: *Cestami rudého zla*, [online] Dostupné z: <<http://www.szcpv.org/12/lhotka0.html#10>> [vid. 2015-06-17]

⁴⁵ Uhlík, 2006, s. 258

⁴⁶ Kýr, Aleš: Zacházení se členy protektorátních vlád v pankrácké věznici. In: *Historická penologie* č. 2/2006, s. 4

⁴⁷ Tamtéž, s. 266

1948 byl podle svědectví Václava Bureše odsouzen a vykonával službu v táboře ve Svatoňovicích. Oldřich Navara zemřel 31. 1. 1953 v Praze.⁴⁸

Třetí osobou byl Paul Soppa. Narodil se 6. 2. 1905 v německé obci Koppenfeld⁴⁹ (poblíž Katovic), která po roce 1918 přešla do polské správy a nadále nesla název Chwoszcz. V roce 1934 byl Soppa čtyři měsíce vězněn v litoměřické věznici. V roce 1937 se stal vrchním vězeňským dozorcem ve vězení říšského vedení gestapa v Berlíně. Měl organizovat fašistické bojůvky v československém pohraničí a účastnit se násilných rozvratných akcí. Byl proto zatčen a krátkou dobu strávil v pankrácké věznici. Po vyšetření činnosti byl propuštěn. V roce 1939 vystřídal na pozici velitele vězeňského oddělení gestapa v pankrácké věznici Alberta Seidla. Byli mu podřízeni službukonající příslušníci ochranného oddílu SS, příslušníci nacistické bezpečnostní služby SD, příslušníci německé ochranné policie SCHUPO a protektorátní strážníci, kteří byli zařazeni k dozorčí výpomoci při vycházkách vězňů. Do jeho pravomoci spadala i věznice gestapa na Karlově náměstí, která byla zrušena v červnu 1944 a pobočka vězeňského oddělení gestapa v Malé pevnosti Terezín, která byla zřízena v roce 1940 a užívaná až do května 1945.⁵⁰ Soppovi se podařilo spolu s jinými nacisty 5. 5. 1945 opustit připraveným autobusem pankráckou věznici. Od pražského policejního ředitelství pak jeli policejním autobusem směrem na Mělník, kde byla říšská hranice nejbližší. Posléze byl zadržen a dostal se do tábora zajatců v americkém pásmu.⁵¹ O jeho zatčení pak informovala *Lidová demokracie*: „Jedné z československých komisí, činných v americkém pásmu, podařil se pěkný lov. Našla a zajistila čtyři dlouho hledané gestapáky. Největší úlovek získala komise náhodou. Hledala v zajateckém táboře v Dachau šéfa pražské kriminální policie Sovu. A Američané jim přivedli Soppu. Unikl jim nepatrný rozdíl ve výslovnosti jména, spletli se a přivedli toho pravého. [...] Z Prahy unikl pod vlajkou červeného kříže v transportu, doprovázeném českou policií. Kamufláž Soppova je v tom, že si nechal narůst knírek a že vystupoval jako prostý vojín, ačkoliv byl untersturmführer.“⁵² Paul Soppa byl pro retribuční trestné činy podle §2; §3, odstavce 1; §7, odstavce 3; §5, odstavce 1a) a §10 retribučního dekretu odsouzen k trestu smrti a 3. 2. 1947 v pankrácké věznici popraven.⁵³

⁴⁸ „Navara Oldřich“ In: *Databáze národních autorit NK ČR*, [online] Dostupné z: <http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000024651&local_base=AUT> [vid. 2015-12-20]

⁴⁹ Liška, s. 132

⁵⁰ Kýr, Aleš, Kafková, Alena, *Německá okupační a protektorátní soudní věznice (1939 – 1945)*, In: *Historická penologie* č. 3/2009, str. 33

⁵¹ Uhlík, 2006, s. 261

⁵² Bývalý velitel pankrácké věznice zatčen v Dachau. In: *Lidová demokracie*, č. 183, (18. 12. 1945), s. 2

⁵³ Liška, 2006, s. 137

2.3. Pankrácká věznice ke konci první republiky z pohledu sudetského Němce

Poměry v pankrácké věznici v období před druhou světovou válkou přiblížil Wilhelm Katzer z Brna spolu se svojí ženou v příznačně nazvané knize *Věrnost národu nikoliv velezrada*.⁵⁴ Jejich pohled byl pravděpodobně společný mnoha německy hovořícím obyvatelům tehdejšího Československa. Wilhelm Katzer byl zatčen 27. října 1936 a většinu svého čtyřletého trestu si odpykával v Terezínské pevnosti. V pankrácké věznici strávil sice jen velice krátkou dobu, nicméně jeho žena, zatčena rovněž v říjnu 1936, pak na ženském oddělení pankrácké věznice zůstala, aniž by byla souzena, až do 19. listopadu 1937. Katzerova kniha vyšla v roce 1940, tedy v době, kdy Sudety byly součástí německé říše a ze zbylého území Čech a Moravy se stal protektorát. Kniha je protkána provoláními „Heil Hitler“ a antisemitskými postoji,⁵⁵ snad i proto je hodnocena v Souborném katalogu Akademie věd jako nacistická propaganda,⁵⁶ nicméně z knihy jsou patrné i osobní důvody, proč Katzerovi projevují svůj obdiv k Hitlerovi a provolávají mu slávu. Katzer byl jako důstojník zatčen a obžalován z velezrady s návrhem trestu smrti. Odsouzen byl sice „jen“ ke čtyřem letům odnětí svobody, přesto díky Mnichovské dohodě, jejíž součástí bylo ujednání, že političtí vězni musejí být do čtyř týdnů propuštěni,⁵⁷ se Katzerovi trest významně zkrátil.

Katzerovi byli političtí vězni a přílišnou loajalitu k Československu nepociťovali. Vzhledem k tomu, že Marie Katzerová byla maďarského původu, sdíleli společně svůj skeptický postoj k nově vzniklému Československu z perspektivy příslušníků dvou největších minorit. V armádě dle Katzera panovala vůči Němcům nedůvěra: „To, že byli téměř všichni aktivní němečtí důstojníci vedeni jako ‚PN‘ [politicky nespolehliví, pozn. autora], se přece dostatečně projevilo při obou českých mobilizacích! Že nikoho z nich nepřidělili k polnímu pluku, ale všechny pouze k záložním formacím, je důkazem toho, že Češi nikomu z nás nevěřili! Všechny vyšší velitelské posty obsazovali veskrze legionáři. Německý důstojník odcházel jako major, ve výjimečných případech jako plukovník. Přitom

⁵⁴ Katzer, Wilhelm: *Volkstreue nicht Hochverrat: Sudetendeutsche Schicksale in den Kasematten von Theresienstadt und in der Frauenabteilung von Pankrác*, Karlsbad und Leipzig, Adam Kraft Verlag, 1940, 228 s.

⁵⁵ Katzer, 1940, s. 45

⁵⁶ „Volkstreue nicht Hochverrat: Sudetendeutsche Schicksale in den Kasematten von Theresienstadt und in der Frauenabteilung von Pankrác / Wilhelm Katzer“ In: *Souborný katalog AV ČR*, báze KNA01, záznam číslo 000383648, [online], Dostupné z: <<http://www.lib.cas.cz/aleph-google/KNA01/00038/36/000383648.html>> [vid. 2015-10-19]

⁵⁷ Mnichovská dohoda, 29. září 1939, §8, „Československá vláda musí propustit ve lhůtě čtyř týdnů ode dne uzavření této dohody Sudetské Němce, kteří si toto propuštění přejí, ze svých vojenských a policejních jednotek. V téže lhůtě propustí československá vláda sudetoněmecké vězně, kteří si odpykávají tresty odnětí svobody za politické trestné činy.“

zde byli sotva čtyřicetiletí generálové, samozřejmě samí legionáři.“⁵⁸ S legionáři se Katzer setkával i jako vězeň v Malé tereziánské pevnosti: „Dohlížející personál sestával téměř pouze z dřívějších legionářů, že o ‚politických‘ nesmyslech dobře, je každému jasné. Všichni už dávno zapomněli, že se kdysi i oni sami dopustili na Rakousku ‚zrady‘, a nyní se cítili povoláni k tomu, aby nejen bděli nad výkonem soudních trestů, ale aby ztěžovali vězňům čas ve vězení, a kde to ještě šlo, tak je trýznili nebo dokonce doháněli k smrti.“⁵⁹ Vilhelm Katzer vystřídal během své vojenské kariéry mnohá umístění. V roce 1919 začínal v Písku, poté byl převelen do Bratislavy, Užhorodu, Bratislavy, Užhorodu, Milovic, Užhorodu, Olomouce, od roku 1923 do roku 1927 opět do Užhorodu, nejdéle pak setrval do roku 1936 v Brně. V roce 1934 se Katzer vyjádřil, že by rád v Brně zůstal především proto, že byl učitelem šermu ve dvou klubech a že jeho manželka byla zaměstnána „jako operní zpěvačka u něm. spoj. divadel v Brně“.⁶⁰ V tajném hlášení z 30. 3. 1936 se uvádí, že Katzer „má příbuzné ve Vídni/strýc polic. Rada v.v., a bratranec major v.v./ a v Budapešti/ švagr úředníkem/. Manželka jeho ukázala nevhodnou činnost podporou pěveckého koncertu v Košicích něm. spolku DKV /Deutscher Kulturverband/, který propaguje německou kulturu a mimo jiné pořádá přednášky resp. vydává publikace zahrocené proti státu a jeho představitelům. Bylo nařízeno, aby proti kpt. K. bylo zakročeno, že tuto činnost manželky trpí. Návrh na přeložení do výslužby podle par 34:2 VZK. 16/11-36“.⁶¹ Poněkud překvapující je Katzerovo povýšení k 30. 9. 1936 do pozice štábního kapitána,⁶² protože necelý měsíc na to byl Katzer v Mladé Boleslavi zatčen a odeslán do vyšetřovací vazby ve vojenské věznici na Hradčanech „pro podezření ze špionáže se svým strýcem od r. 1930“. Obžalován byl ze zločinu vojenské zrady, opis rozsudku je však poněkud nejednoznačný: „[...] jest vinen pro skutky [zločinu vojenské zrady, pozn. autora] uvedené [...] a odsuzuje se ke kasaci a do těžkého žaláře na čtyři /4/ roky, zostřenému čtvrtletně jednou postem a tvrdým ložem v den postu, jakož i samovazbou v měs. listopadu každého kalendářního roku trestu. Vyslovuje se ztráta čestných práv občanských [...] Naproti tomu pro nedostatek důkazů,

⁵⁸ Katzer, 1940, s. 62 - „Daß fast alle aktiven deutschen Offiziere als ‚PN.‘ geführt wurden, bewiesen ja zu Genüge die beiden tschechischen Mobilmachungen! Keiner von ihnen war beim Feldregiment eingeteilt, sondern alle bei den Ersatzformationen, ein Beweis dafür, daß die Tschechen keinem von uns trauten! Alle höheren Kommandostellen waren durchwegs mit Legionären besetzt. Der deutsche Offizier wurde als Major, in Ausnahmefällen als Oberst verabschiedet. Dafür gab es aber kaum 40jährige Generale, natürlich alles Legionäre!“

⁵⁹ Katzer, 1940, s. 132 - „Das Aufsichtspersonal bestand fast nur aus ehemaligen Legionären; daß diese ‚Politischen‘ nicht gut gesinnt waren, ist ja jedermann begreiflich. Sie alle hatten längst vergessen, daß sie selbst einst an Österreich ‚Verrat‘ geübt hatten und fühlten sich nun berufen, nicht nur über den Vollzug der gerichtlichen Strafen zu wachen, sondern auch den Häftlingen die Kerkerzeit zu erschweren und sie, wo es nur anging, noch zu quälen oder gar in den Tod zu jagen.“

⁶⁰ VHA, Sběrka kvalifikačních listin důstojníků, Vilém Katzer, nar. 1897, *Osobní list*

⁶¹ Tamtéž

⁶² Tamtéž, *Dekret Ministerstva národní obrany, Č.j. 1652-osob. odděl. z r. 1936.*

částečně i pro nedostatek skutkové podstaty trestného činu, byl zproštěn obžaloby, že by se byl zločinu voj. zrady dopustil, dále tím, že by byl vyhradil 1/ veškeré dův. a taj. výnosy a nařízení, 2/ které nové útvary byly v armádě postaveny 3/ novinky ve výzbroji, 4/dislokaci nově postavených sb., 5/ zprávy o určité pos. 6. / změny v organizaci branné moci.“⁶³ Tento výsledek komentuje Katzer následovně: „Všechny body žaloby, která byla proti mně vznesena, padly, že jsem ale přesto musel být odsouzen, že celé přelíčení byla jen pouhá formalita, vyplývá také z toho, že státní zástupce, podplukovník auditor Bernášek, se o nic nestaral a četl si noviny a ostatní pánové se znuďeně dívali z okna! Na základě zdánlivých důkazů mne odsoudili ke 4 rokům žaláře v terezínské pevnosti. Je přímo směšné, když mi napřed navrhovali trest smrti, a pak, což je přímo za vlasy přitažené, mohou uložit jen 4 roky.“⁶⁴

Jak již bylo řečeno, Katzerová odsouzena nebyla a více než rok strávený v pankrácké věznici byl vyšetřovací vazbou. K pankráckým ženským vyšetřovacím vazbám té doby se nepodařilo složky v archivním materiálu dohledat. Bylo však možné získat přístup k trestním spisům žen, které byly odsouzeny a následně odeslány do věznice pro ženy v Praze Řepích. Patrně nejvýraznějším je případ Anny Tikalové, která byla odsouzena k 18 letům těžkého žaláře. Katzerová se s Tikalovou údajně mnoho let znala a při vězeňských procházkách měla možnost se dle svých slov s případem Tikalové seznámit. Vysoký trest Tikalové působil na politické vězeňkyně, zejména na pak Katzerovou, skličujícím dojmem: „Copak je vůbec možné odsoudit ženu na základě zdánlivých důkazů, kvůli údajné ‚vojenské zradě‘, k téměř dvěma desetiletím?“⁶⁵ Podle rozsudku „od r. 1933 do svého zatčení v Praze a ve Vídni vešla v přímý styk s cizími činiteli, zejména s vojenskými a se zemřelým špkt. int. Vilémem Tikalem se spolčila za tím účelem, aby vyzvídala skutečnosti, opatření a předměty, jež mají zůstatí utajeny pro obranu republiky, by je vyhradila cizí moci“.⁶⁶ Podle rozsudku nad Františkem Lechmannem zemřelý manžel Vilém Tikal v letech 1933 až 1936 v Praze „exponentu maďarské zpravodajské služby dodával zprávy vojenského rázu a tak cizí moci přímo i nepřímo vyhradil skutečnosti, opatření a předměty, jež mají zůstatí utajeny

⁶³ Tamtéž, *Záznamní list*

⁶⁴ Katzer, 1940, s. 99 - „Alle Punkte der gegen mich erhobenen Anklage fielen, daß ich aber trotzdem verurteilt werden mußte, daß die ganze Verhandlung nur eine reine Formalität war, geht auch daraus hervor, daß der Prokurator Oberst-Leutnant-Auditor Bernášek sich um nichts kümmernd seine Zeitung las, die anderen Herrn gelangweilt zum Fenster hinausblickten! An ihren Scheinbeweisen festhaltend verurteilten sie mich zu 4 Jahren Kerker in der Festung Teresienstadt. Es ist geradezu lächerlich, wenn zuerst der Strafantrag auf Todesstrafe gestellt wird und dann – direkt an den Haaren herbeigezogen – nur 4 Jahre diktiert werden können!“

⁶⁵ Tamtéž s. 114 - „Ist es denn möglich, eine Frau nur auf Scheinbeweise hin, wegen angeblichen ‚Militärverrates‘, zu fast zwei Jahrzehnten zu verurteilen?“

⁶⁶ SOA Praha, fond Trestnice pro ženy Řepy, *Osobní spisy trestanky č. 7294 – Tikalová Anna roz. Weberová, Rozsudek jménem republiky!*, Tk VII 2248/36-82, s. 1

pro obranu republiky“.⁶⁷ Výše trestu pro Tikalovou však působí dojmem, že Tikalová byla potrestána i za svého manžela, který spáchal ve vyšetřovací vazbě sebevraždu. Politické vězeňkyně v té době pravděpodobně netvořily v pankrácké věznici zcela zanedbatelnou skupinu. Marie Katzerová v knize uvedla dvacet dva politických spoluvězeňkyň, jejich jména, místo, odkud pocházely, dobu pobytu ve vyšetřovací vazbě a jejich další osud buďto v podobě propuštění nebo v podobě odsouzení k výkonu trestu, včetně jeho délky. Dalších zhruba dvacet jmen si Katzerová prý nedokázala zapamatovat.⁶⁸ Sestavený seznam vězeňkyň dle údajů Katzerové je připojený na konci práce v příloze č. 5.

Marie Katzerová přišla na Pankrác po výslechu v policejní vazbě. Po příjezdu prošla dlouhou chodbou zamřížovaných dveří, absolvovala důkladnou a drsnou tělesnou prohlídku a dozorkyně ji přivedla do cely v přízemí. Marie Katzerová považovala celu na Pankráci za přívětivější než celu v policejní vazbě, postel byla přikrytá prostěradlem. Nicméně na druhý den ji převedli do poschodí do velké společné cely. Katzerová byla obklopená zlodějkami a prostitutkami, celu dokonce sdílela s jednou vražedkyní a pouze jednou „politickou“ vězeňkyní. Na cele jich bylo čtrnáct, ačkoliv, soudě podle počtu postelí a slamníků na zemi, byla cela určena pouze pro osm vězňů. Středový prostor vyplňoval dlouhý stůl a dvě lavice, v rohu cely pak byla nádoba s vodou a záchodový kýbl. Pach čtrnácti osob spolu se zápachem z kýblu zavdaly příčinu k bolestem hlavy a pocitu nevolnosti. Marie Katzerová dostala jako politická vězeňkyně červenou pásku. Dopoledne dozorkyně vyvedly vězeňkyně na nádvoří, kde chodily po dvou v odstupech deseti kroků dokola a nesměly spolu hovořit. Na procházení dohlíželo asi deset dozorkyň, přičemž jedna stála uprostřed s pendrekem „jako krotitel zvířat v cirkusové manéži“ a dbala na pořádek. Všechny vstupy do budov byly uzavřené a této procházce se ve vězeňské hantýrce říkalo kolotoč.⁶⁹

Jako nemocná se Katzerová nahlásila k vězeňskému lékaři doktoru Navarovi. Nejen ke Katzerové, ale prý i ke všem ostatním vězeňkyním byl Navara neobyčejně hrubý, na každou vězeňkyni prý bezdůvodně křičel, takže se do cel vracely s pláčem. Napříště raději prý vězeňkyně čekaly, než se samy uzdraví, protože „k doktoru Navarovi nemělo smysl chodit“. Nakonec prý lékař usoudil, že Katzerová „je zralá na nemocniční péči“. Za to ale prý byla Katzerová vděčná své sestře, která byla sama lékařkou a ústavnímu lékaři domluvila. Nyní Katzerová dostávala šest týdnů nemocniční stravy. To však bylo prý vše, o víc se Navara nestaral. „Ale z čeho tato nemocniční strava sestávala? Ráno ze zapražené polévky, dopoledne rýžové, krupicové či jáhlové kaše, v poledne z hovězí polévky s jednou

⁶⁷ Tamtéž, s. 2

⁶⁸ Katzer, 1940, s. 118

⁶⁹ Tamtéž s. 109

houskou a večer opět z polévky. A z toho má nemocný zase zeslítl! O přípravě těchto jídel by se ještě nechalo mnohé vyprávět,⁷⁰ posteskla si Katzerová.

Na návštěvu sestry ve vězení měla Katzerová vyhrazeny pouze tři minuty, přičemž se nesmělo hovořit na politická témata. Ženy ve vězení nesměly přijít do kontaktu s novinami, takže si vězeňkyně předávaly spíše zprávy mezi sebou a tu a tam, něco pochytily od dozorkyň. Přes den prý dlouhá chvíle nepřipadala v úvahu, protože vězeňkyně musely pracovat, lepit papírové sáčky a třídit spínací špendlíky pro firmu Waldes. Katzerová dostala za to, že vyrobila stínidlo pro ředitele věznice, skleničku s jahodovým džemem. Spolu s další politickou vězeňkyní Seeligerovou se přihlásila k přemístění na jinou celu, a tak se krátce dostala do sklepení do malé cely připravené pro politické vězně, nicméně záhy byly opět přestěhovány do cely s osmi vězeňkyněmi, z nichž čtyři byly „politické“. Jednou za rok, zpravidla na vánoce, směly vězeňkyně dostat od příbuzných balíček s potravinami do pěti kilogramů. Katzerová strávila v pankrácké věznici vánoce a její myšlenky spíše než k podmínkám ve věznici směřovaly k rozjímání o nespravedlnosti, která potkala stíhané sudetské Němce a Maďary. Po večerech si vězeňkyně krátily chvíle hraním potajmu vyrobených karet, či dámou nebo mlýnem, tedy hrami, které dozorcům nevadily.

Během třinácti měsíců byla Katzerová čtyřikrát vyslýchána. Vyšetřovatel Havel měl údajně Katzerové vyhrožovat, že pokud neřekne vyšetřovatelům pravdu, postará se o to, aby dostala nejméně desetiletý trest. Občas prý bouchal i pěstmi do stolu. Podobně se prý pokoušel dostat z Katzerové informace i vězeňský farář, který byl buďto s případem Katzerové pozoruhodně seznámen, nebo byl instruovaný vyšetřovatelem Havlem. Nakonec byla 19. listopadu 1937 Katzerová předvolaná do kanceláře vyšetřujícího soudce Havla, aby podepsala prohlášení, že se jí nedostalo v pankrácké věznici žádné újmy a že nebude na českém státu žádné odškodné vymáhat. „Jestli to podepíšete nebo nepodepíšete je úplně jedno, nedostanete stejně nic!“⁷¹, měl údajně Havel Katzerové sdělit, když odmítala dokument podepsat. Pak jí oznámil, že je tím dnem propuštěná a že řízení je proti ní zastaveno.

Sám autor knihy Katzer strávil v pankrácké věznici jen pár týdnů v říjnu 1938, když tam byl za okolností, které mu zprvu unikaly, převezen z terezínské pevnosti. Byl překvapený čistotou cel, vybělenými stěnami a teplovodními radiátory a v rozích dokonce i splachovacími toaletami. V kombinaci s lidským zacházením dozorců byl pobyt zde

⁷⁰ Tamtéž s. 110-111 - „Worin bestand aber diese sogenannte Krankenkost? Früh Einbrennsuppe, vormittags eine Reis-, Grieß- oder Hirsekasche, mittags Rindsuppe und eine Semmel, abends wieder Suppe. Und davon soll ein Kranker wieder zu Kräften kommen! Über die Zubereitung der Speisen ließe sich noch vieles Berichten.“

⁷¹ Tamtéž s. 122

s bytem terezínským nesrovnatelný, prý jako v nějakém luxusním hotelu. Dokonce dle Katzera strava byla lepší než v Terezíně, ačkoli ne tak bohatá a výživná. Ačkoli byli na samotce čtyři, byli rádi. Katzerovi se údajně podařilo propašovat do cely staré noviny, kde se večer dočetl, že Mnichovskou dohodou z 29. září 1938 bylo ujednáno postoupení Sudet Německu k 1. říjnu 1938 a do čtyř týdnů propuštění nejen sudetoněmeckých úředníků, policie a vojáků z armády, ale i vězňů zavřených pro politické delikty.⁷² Vězně pak již nečekala žádná práce.

V závěru knihy Katzer vyjádřil nad vývojem událostí svou spokojenost: „Časy našeho bolestivého utrpení v kasematách Terezína a dalších českých věznic na Pankráci, na Borech, v Kartouzách atd. jsou pryč, patří minulosti a už se nikdy nevrátí! Kráčíme vstříc šťastné budoucnosti ve Velkém Německu. Ale Československá republika, která byla postavena na lžích, se zhroutila! Masarykovo nešťastně zvolené heslo ‚Veritas vincit‘, které se chvástavě a mnohoslibně skví na velkém českém státním znaku a na vlajkách a standartách československé armády, vaše ‚Pravda vítězí!‘ [...], se vám stalo osudným, jelikož pravda zvítězila!“⁷³

⁷² Tamtéž s. 203

⁷³ Tamtéž, s. 226 - „Die Zeiten unserer qualvollen Leiden in den Kasematten von Theresienstadt und in den anderen tschechischen Kerkern Pankrác, Bory, Karthaus usw. sind vorüber, sie gehören der Vergangenheit an und kehren nicht mehr wieder! Wir gehen einer glücklichen Zukunft in Großdeutschland entgegen. Die Tschechoslowakische Republik aber, die nur auf einem Lügengewebe aufgebaut war, ist zusammengebrochen! Der unglücklich gewählte Leitspruch Masaryks ‚Veritas vincit‘, der im großen tschechischen Staatswappen und auf den Fahnen und Standarten der tschechoslowakischen Armee großsprecherisch und vielverheißend prangte, ihr ‚Pravda vítězí!‘ (Die Wahrheit siegt) wurde ihnen zum Verhängnis, denn die Wahrheit hat gesiegt!“

2.4. Pankrácká věznice za protektorátu

Úvodní část této kapitoly se bude zakládat především na pojednání autorské dvojice Aleš Kýr a Alena Kafková o tomto období v *Historické penologii*.⁷⁴ Pankrácká věznice měla být úpravami mezi lety 1939 a 1945 změněna tak, aby byla schopna pojmout 2200 vězňů. Není však zcela jasné, jakého charakteru úpravy byly, protože ke stavbě nových budov pravděpodobně nedocházelo a o něco dále Aleš Kýr hovoří o tom, že po období protektorátu byla věznice ve značně zchátralém stavu. Věznice byla rozdělena na dvě části, a to část protektorátní českou a část německou. Protektorátní část se oficiálně nazývala Věznice krajského soudu trestního Praha IV. Zde byli umístěni vyšetřovanci a trestanci, kteří byli vysíláni na práci mimo věznici, či zaměstnávání v dílnách a ve vnitřním prostoru věznice. Součástí toho bylo také oddělení pro ženy, kde se nacházel i útulek pro matky s dětmi. Německá část se dále dělila na dvě části: Policejní věznici gestapa (Polizeigefängnis der Geheime Staatspolizei) a vyšetřovací věznici německého soudu (Untersuchungshaftanstalt). Posledně jmenovaná část byla bezkonkurenčně největší, bylo zde 89 společných cel a 58 cel samovazby a nacházely se zde i tzv. pankrácká sekyrárna a rakvárna.⁷⁵

V české části byli vazebně vyšetřováni nebo odsouzeni protektorátními soudy vězni pro svou zpravidla kriminální činnost. Za činnost proti říši vyšetřovalo pachatele gestapo a soudili německé soudy – lidový soud (Volksgericht), okresní soud (Amtsgericht), zemský soud (Landesgericht), zvláštní soud (Sondergericht), rychlý soud (Schnellgericht) a stanný soud (Standgericht). Lidový soud zasedal v Berlíně či Drážďanech, stanný soud v Petschkově paláci, sídle gestapa, všechny ostatní soudy se pak nacházely ve Strakově akademii. Za trestný čin proti říši byl ukládán buďto trest smrti nebo trest odnětí svobody. Ten bylo ale možné vykonat pouze v Německu. Počty vězňů výrazně kolísaly. Na začátku roku 1944 bylo ve věznici celkem 780 vězňů, v jeho průběhu sice přibylo 2835 vězňů, ubylo jich ale v témže roce 2841. V letech 1943 až 1945 bylo gilotinou popraveno 1075 osob, přičemž z tohoto počtu činilo 155 žen. K tomu je údajně možné připočít blíže nezjištěný počet židů, kteří byli oběšeni na závěsných oprátkách.⁷⁶

V české části věznice v roce 1944 pracovalo na vnějších i vnitřních pracovištích 111 vyšetřovanců a 493 trestanců včetně žen. Těch bylo mezi trestanci 32. Poptávka po levné pracovní síle byla vysoká a nebylo ji možné uspokojit. Přednostně byli vězni posíláni na pracoviště SS, pak na policejní úřady, říšskoněmecké úřady, ministerstva protektorátní úřady

⁷⁴ Kýr, Aleš, Kafková, Alena, *Německá okupační a protektorátní soudní věznice (1939-1945)*, In: *Historická penologie* 3/2009, s. 29-38

⁷⁵ Tamtéž, s. 29

⁷⁶ Tamtéž, s. 30

a podniky, soudy, zemědělce a soukromé firmy. Z knih zapůjčovaných vězňům byly vyřazeny ty, které nevyhovovaly nacistické ideologii, cca 4000 knih. Dala se zde zaregistrovat jistá forma sociální péče. Aleš Kýr zde staví protektorátní věznici do protikladu k části německé a přisuzuje jí takřka vzornou péči o vězně a jejich rodinné příslušníky: „Vězeňská sociální péče zajišťovala při nástupu trestu peněžitou nebo naturální podporu rodinám trestanců, umístění dětí trestanců v rodinné nebo ústavní péči, vyřizování odkladu výpovědi z bytů a různá jiná šetření osobních, rodinných a sociálních poměrů trestanců. V průběhu výkonu trestu pomáhala řešit zejména možnost návratu trestance do rodiny a opatřování osobních průkazů. Při propouštění z trestu opatřovala peněžitou nebo naturální podporu a pomáhala zajišťovat zaměstnání se zřetelem na situaci na trhu práce. Sociální pracovník (úředník) Josef Wiedner se věnoval hlavně prvotrestaným, u nichž byla reálná naděje na nápravu.“⁷⁷

Oproti tomu měl být režim v německé části mnohem tvrdší. Zprávu o poměrech v této části věznice podal profesor Antonín Macht.⁷⁸ Budíček byl vyhlašován zvonkem v půl páté ráno a následovalo hlášení nemocných na ošetřovnu. Většinou se nikdo nehlásil, neboť nacisté rozdělávali vězně prý jen na zdravé a mrtvé. Ranní hygiena se uskutečňovala mytím v klozetu na cele, „pak přišla snídaně. Šálek černé bryndy bez cukru a bochníček chleba na celý den, asi 350 gramů. Chléb nebyl zprvu tak špatný, dostávali jsme jej z české vězeňské pekárny, kde náš vrchní český dozorce a vrchní pekař Glos pečoval o to, aby naši lidé dostali alespoň něco podstatného. Že se blíží snídaně, jsme slyšeli už podle otvírání vedlejších cel a stáli jsme připraveni v pozoru, se šálky u nohou. Když dozorce otevřel dveře cely, ztrnuli jsme v pozoru a starší vězeň (velitel věznice) Vaněk hlásil: ‚Herr Kommandant, Zelle 124 belegt mit zwei Mann.‘ (Pane komandante, hlásím cela 124 se dvěma muži). S jídlem chodil většinou polizeimeister Kuba (nyní už odsouzen naším lidovým soudem) a za ním chodbaři, většinou českoslovenští důstojníci.“⁷⁹ Chodbař prý občas ještě nějaký bochníček přidal, ale Polizeimeister vězně trýznil, když museli „klečat u prahu, rychle nadložit šálky a když trochu ukápl, musili jsme hadrem otřít nejen práh, leč i dlaždičky okolo dveří jsme musili

⁷⁷ Tamtéž, s. 31 - Autor čerpal z těchto zdrojů: NA Praha, f. SSNV, sv. 47, Výroční zpráva Krajského soudu trestního v Praze za rok 1944, s. 3,13-21 a Václav KOZLÍK, Pankrác, Příspěvek do soutěže vyhlášené Českým svazem protifašistických bojovníků, Praha 1981, s. 44.

⁷⁸ Macht, Antonín, *Databáze národních autorit NK ČR*, narozen 12. 7. 1903 v Babyloně u Domažlic. Středoškolský profesor, sběratel slovenských pověstí, autor populárně vědeckých historických a filosofických publikací a jazykových příruček. Překladatel ze skandinávských jazyků. – [online] „Macht Antonín“ In: *Databáze národních autorit NK ČR*, [online] Dostupné z: <http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000021858&local_base=AUT> [vid. 2015-06-17]

⁷⁹ Macht, 1946, s. 18-19

čistě utřít.⁸⁰ Macht vrchního pekaře a vrchního vězeňského dozorce z české trestnice Glose chválí, že podával o vězních zprávy. Glos byl později zatčen a vězněn v Terezíně.

Vycházky, „ranní půlhodinky“, se často prováděly v poklusu na vycházkovém dvoře ve dvou okruzích, ve vnitřním se procházeli nemocní. V půl jedenácté se začínal roznášet oběd, většinou polévka a „nějaký ten brambor, v neděli trochu guláše z konzerv. Vždy jsem si myslíval, že nám podávají pomyje z mytých esáckých šálků, taková protivná šlichta to byla a snědls ji, protože jsi měl hlad a hlad je strašná věc. Každý týden se vězeň spadl průměrně o jedno kilo, v těle se už projevoval nedostatek tuků, byls slabý jako moucha. První dni po zatčení ani nejíš, ale pak tě hlad donutí, sníš všechno, každičký drobet chleba sebereš, sníš i slupky z bramborů...“⁸¹ Ke svátku matek dostali vězni „dárek“ v podobě 200 dřepů, Macht navíc přišel po ranách pěstí o tři zuby.

Před výslechem se museli vězni holit, protože se počítalo s fackováním. Jednou žiletkou se muselo oholit až sto vězňů. „Dozor tam má docela malý bachař, česky umí dobře, vlídnou a slušnou řečí k vězňům mluví, ale než se nadáš, už máš takovou facku, že se ti v očích zajiskří [...] Vedle něho dohlížel český strážník, ona mizerná rakouská stvůra policajtská s několika medailemi Kaiser Franz Josefa na prsou. Myslíš si náš člověk [...] Najednou jde jako když nic, nakopne tě a vysolí takový pohlavek, až hlavou narazíš na stěnu. Žádná facka [...] nemrzela tolik, jako tato od českého člověka [...] myslel, že gestapákům nesmí v ničem zadat.“⁸² Výslech, který Macht v Pečkově paláci absolvoval, se obešel bez bití, vyšetřovatel pouze řval, ale neuhodil.

Hygiena probíhala jednou za tři týdny v podzemních koupelnách ve 20 až 30 lidech najednou, kde v rychlosti procházeli sprchou. Na mnohé české dozorce nedal Macht dopustit, na pražského strážníka Vítka, již zmíněného Glose, který podával zprávy o vězních příbuzným, a současně vyřizoval od příbuzných náznakem pozdravy. Odchod se opět neobešel bez násilí: „Starý felčar, polizeimeister nás zapisoval jednoho po druhém, a když jsem já přišel na řadu, ptal se mne na povolání. Hlásím podle pravdy ‚profesor‘ a už gestapák řve: Co, profesor? Nestačí pro Čecha učitel? Jen skromně, ty prase, řve gestapák a už padají facky, kopance, sliny nadávek.“⁸³ Antonín Macht strávil v pankrácké věznici přibližně rok, když 28. května 1944 byl transportován do Malé terezínské pevnosti.

Machtovy nejsilnější zážitky se pojí s Malou terezínskou pevností, k ní se také proto vyjadřuje i ve svém doslovu. Dovolím si jeho hodnocení poválečné situace v terezínské pevnosti přenést zčásti i na pankráckou věznici, protože se v jeho vyjádření zračí důvěra

⁸⁰ Tamtéž, s. 19

⁸¹ Tamtéž, s. 24

⁸² Tamtéž, s. 29

⁸³ Tamtéž, s. 39

v poválečné instituce vůbec. „Dnes je Malá pevnost klidná a tichá. V celách jsou němečtí nepřátelé našeho národa a ti zbloudilí čeští synové, kteří za jidášský groš nebo ze strachu zradili. Zcela jiný duch tam vládne. Vládne tam přísná spravedlnost, spojená s lidstvím; nechceme se mstít, chceme jen spravedlivě trestat [...] A právě tato demokratická spravedlnost, tato nesmlouvavá přísnost, s kterou se setkáme jak u majora Kálala [velitele internačního tábora Malé terezínské pevnosti, pozn. autora], tak i u všech členů litoměřické NB, i u členů mimořádného lidového soudu v Litoměřicích, kteří soudí terezínské zlosyny a především Jöckla, Schmidta, Royku a jiné SD-many a SS-many, je nám zárukou, že jest spravedlnost na světě a že pravda vždy vítězí, i když na čas potlačena bývá.“⁸⁴

O pankrácké věznici z období protektorátu informoval rovněž denní tisk, zejména *Rudé právo*. Již 20. května 1945 hovořilo o věznici jako o jezné z „nejstrašnějších věznic ve střední Evropě“. Článek poukazuje na retrospektivitu, s níž nacisté lidi stíhali, přičemž i spojuje násilí ve věznici s nacismem. „Kolikrát nám zrádcové Kříž, Werner, Moravec i všichni ostatní vykládali a zapřísahali nás, že Němci nikoho nestíhali za to, co dělal před 15. březnem 1939 [...] Tito zločinci a lháři nechtěli vědět, že druhý den po příchodu nacistů do Prahy byla pankrácká nádvoří plná zatčených českých lidí hlavně komunistických a socialistických funkcionářů, dělníků i úředníků – kteří v plné míře pocítili na svém těle brutalitu gestapáků. [...] Bití, kaluže krve na dvorech a po chodbách, nekonečné řady lidí s obličejem těsně u zdi, které byly postříkány krví, otvíraly před našimi lidmi nejchmurnější obrazy budoucnosti. Naši lidé, kteří dříve byli svědky věznění německých politických vězňů ve státním vězení, nemohli pochopit, že tak nízko může klesnout tvor, který se nazývá člověk[,] a počali si jasně uvědomovati, co to je ‚nacismus‘. [...] O tom, jak vězňové žili, jak s nimi bylo zacházeno, jak je gestapáčtí dohlížitelé okrádali o jejich jídlo, jak je mučili na dvoře věznice, kde do nich kopali a šlapali po nich, lámali jim žebra i údy, o tom všem budou vyprávěti.“⁸⁵ Ve středu 30. května pak přineslo *Rudé právo* doplňující informace o způsobech vraždění vězňů, mezi nimiž figurovalo i odebrání stravy: „Další způsob vymyslel si ředitel Soppa. na každých dveřích byl číslem označen počet vězňů v cele. Když Soppa při kontrole shledal nějaký vážný »delikt« vězně, vytáhl ono číslo z rámečku a řekl vesele: »Tady nikdo není.« Cela byla zavřena a od té chvíle nedostal vězeň ničeho k jídlu. Třicátý den byla zase otevřena a kůží potažená kostra vtažena do umrlčí komory.“⁸⁶

⁸⁴ Tamtéž, s. 187

⁸⁵ Trocnov, J. P.: V gestapáckých mučírňách a celách smrti na Pankráci – Původní reportáž o jedné z nejstrašnějších trestnic ve střední Evropě. In: *Rudé právo*, č. 11 (20. 5. 1945), s. 3

⁸⁶ Hladomorňy na Pankráci. In: *Rudé právo*, č. 20 (30. 5. 1945), s. 4

2.5. Pražské povstání a přechod pankrácké věznice do českých rukou

Tato kapitola bude vycházet především z knihy Jana Uhlíka *Historie věznění a vězeňství v Čechách*.⁸⁷ V pátek 4. května, v odpoledních hodinách, se začali před věznicí scházet lidé s nadějí, že by mohli být propuštěni alespoň někteří vězni. Navečer pak ale byla vyslána z Petschkova paláce posila příslušníků SS. Na nádvořích pankrácké věznice se na druhý den, 5. května, začaly tvořit hloučky českých i německých dozorců, přičemž napětí ve věznici vzrůstalo. Před věznicí se počet shromážděných zvyšoval, a tak dal velitel vyšetřovací věznice Soppa řediteli protektorátní věznice Bohdaneckému pokyn, aby zajistil před věznicí klid a rozchod lidí. U Petschkova paláce se v tu dobu již střílelo a automobil s vyššími důstojníky gestapa, který měl namířeno do pankrácké věznice, byl před nuselskou radnicí přepaden. Když do věznice dorazil ministerský rada hejtman Fuchs, převzal jakožto Soppův nadřízený velení a chtěl dát postřílet skupinu asi padesáti vězňů, označených jako vězni XYZ. Seznam vězňů XZY z velké části vyhotovili v polovině roku 1944 referenti gestapa, zabývající se domácím odbojem. Tito vězni měli být, podle opatření v případech blížících se fronty či v případech propuknutí nepokojů, popraveni. Soppa Fuchsovi prý opáčil, že je třeba se starat více o bezpečnost věznice, když se před ní shromažďovaly další davy. Její bezpečnost měla být v průjezdu vchodu posílena několika kulomety. Kolem poledne byla věznice k překvapení vězňů bombardována třemi německými letouny.⁸⁸ Václav Černý, který byl v tu dobu na Pankráci vězněn, o tehdejších událostech hovoří: „Pak přiletěla nad vězení letadla, nízko zakroužila, zadrnčely jejich kulometry a ozvaly se výbuchy pum, shazovaných na Pankrác. Sletěl jsem do cely, která se naplnila kouřem a pískem, bylo slyšet vysoký vřesk prchajícího davu, na nějž okamžitě navázal táhlý řev z cel a zuřivé bušení do dveří z vnitřků. Pankrác se bouřila, chtěla se prolomit z nitra. Nikdo nepochyboval, že se Němci rozhodli pro totální a rychlou likvidaci svých uvězněných nepřátel a dávají Pankrác srovnat se zemí. Vřava byla nepopsatelná. Pocit zamčenosti na ocelovou závoru zvenčí, když smrt přicházela zavřeným stropem, je nepopsatelný.“⁸⁹ Na volání vězňů měli odpovídat čeští dozorcí, že se vyjednává a že se čeká na 18. hodinu.

Odpoledne se začali v bývalé pankrácké sokolovně hlásit dobrovolníci a Národní výbor jmenoval vyjednavče o propuštění vězňů. Jednání mezi Josefem Bohdaneckým, Fuchsem a Soppou nebylo úspěšné. Dav před věznicí nicméně stále důrazněji požadoval propuštění vězňů, načež dr. Sauerbuch, jakožto představitel vězeňského oddělení německé

⁸⁷ Uhlík, 2006, s. 255 – 262

⁸⁸ Tamtéž, s. 260

⁸⁹ Černý, 1992, s. 378

soudní věznice, dal k propuštění vězňů předběžný souhlas. Dozorci soudního vězení byli odzbrojeni a uvězněni. Nicméně letadla neustále podporovala Němce ve snaze odvrátit očekávaný útok na věznici. Dr. Lány, který byl na Pankráci vězněn a byl jmenován jako člen užšího předsednictva Přípravného revolučního národního výboru vězňů na Pankráci, měl odjet společně s Fuchsem na gestapo k jednání. Před vchodem do pankrácké věznice byl však zasažen při náletu německého letadla a zemřel. Fuchs vyvázl z leteckého útoku s lehčím zraněním. Na místo dr. Lányho byl po náletu z cely přiveden dr. Mainer. Po 17. hodině sjednali Fuchs, Soppa, Mainer, Grosspitsch a Bohdanecký podmínky o volném odchodu Němců a o předání vězeňského oddělení gestapa do pravomoci ředitele Bohdaneckého. Uniformovaní příslušníci SS a gestapa se pak na Soppův příkaz převlékli do civilu a odebrali se ke vchodu, kam mezi tím přijela auta s českými ozbrojenci, kteří chtěli osvobodit pankrácké vězně. Připravený autobus s Němci přesto odjel.⁹⁰

Většina vězňů kolem byla kolem 18. hodiny propuštěna. „Byla již noc, když se Pankrác znovu rozduněla zmateným křikem, dusotem nohou práskáním dveří, až se i naše rozletěly, objevil se český policista, křikl ‚Ven, rychle‘ a řítil se k dalším. Tisíc vězňů Pankráce se slévalo ze všech poschodí a chodeb k branám k východu [...],“ vzpomíná Václav Černý.⁹¹ „Vyšetřování a odsouzení ze spáchání deliktů kriminální povahy v českém oddělení trestnice se rovněž dožadovali propuštění, ale nebylo jim z pochopitelných důvodů vyhověno. Jejich akce, povzbuzovaná shromážděním před věznicí, které se nedalo přesvědčit o důvodu jejich dalšího věznění, se konečně rozrostla na vzpouru, kterou se dozorcům podařilo potlačit až ve večerních hodinách.“⁹² Protože pomoc byla v nedohlednu a očekávaly se další boje, podařilo se nakonec kriminálním vězňům pankráckou věznici opustit. Opuštěné cely se začaly naopak plnit příslušníky zbraní SS, kteří byli v Praze zajati.⁹³ Pankrácká věznice se ovšem 5. května 1945 pravděpodobně plnila nejen zajatými vojáky SS, ale rovněž civilisty. Inge Frostová, tehdy čtrnáctiletá, o zadržení jejich rodiny v den vypuknutí pražského povstání vypráví: „O něco později mne a babičku odvedli vojáci s namířenými puškami do nejbližšího vězení a strčili do přeplněné cely. Pak přistavili autobus a odvezli nás s mnoha dalšími trpícími na Pankrác do státního vězení. Naštěstí jsme se zde opět setkaly s maminkou, takže jsme byly alespoň my tři spolu. Čtrnáct lidí nacpaných v cele pro čtyři lidi. Zaklapnul zámek u dveří a zachrastily klíče. Tento zámek by se už nikdy neotevřel. To bylo v sobotu večer, 5. května 1945.“⁹⁴

⁹⁰ Uhlík, 2006, s. 261

⁹¹ Černý, 1992, s. 379

⁹² Uhlík, 2006, s. 262

⁹³ Tamtéž

⁹⁴ Frost, 2005, s. 35 - „Kurze Zeit später wurden Oma und ich von Soldaten mit vorgehaltenen Gewehren zum nächsten Gefängnis gebracht und in eine übervolle Zelle geschoben. Ein Autobus fuhr vor und man brachte

Při obraně věznice byli 7. 5. 1945 zabiti tři čeští dozorci. Jednotky SS, které se snažily vydobýt si průjezd Prahou, dobyly náměstí a obránci věznice tak museli věznici opustit. Poté co jednotky SS obsadily věznici a soudní budovy, začaly ničit dokumenty. Kolem 9. hodiny ale donutili Vlasovci německé jednotky, aby se z náměstí stáhly.⁹⁵ Tehdy došla nejspíš řada i na civilisty, kteří byli 5. května v ulicích Prahy zatčeni: „[...] kolem poledne jsme na chodbě uslyšely hrozný rámus. Najednou udeřila do dveří sekyra. Myslely jsme, že nadešla naše poslední hodina. Pak se otevřely dveře a před nimi stáli němečtí vojáci. Velká vězeňská hala byla přeplněna lidmi, kterým nyní opět svítala naděje. Konečně bylo něco k jídlu a pití a mohly jsme použít záchod. Brzy ráno 8. května se otevřela i velká vrata věznice a zubožený průvod žen a dětí se vydal na cestu.“⁹⁶

Vlasovci rovněž opustili Prahu v úterý 8. 5. 1945. Na Pankráci sice ještě některé jednotky SS prováděly bojové akce a odmítaly se vzdát, nicméně kolem 16. hodiny generál pěchoty Rudolf Toussain podepsal kapitulací protokol německé armády a německé vojsko začalo opouštět obsazené budovy včetně pankrácké věznice. Ta byla opuštěna v nočních hodinách.⁹⁷ Na druhý den ráno 9. 5. 1945 byla věznice opět plně v českých rukách a věznici začínali plnit nově zadržení.

uns mit vielen Leidgenossen in den Pankraz, das Staatsgefängnis. Zum Glück trafen wir dort Mutti wieder, so dass wenigstens wir drei zusammen waren. Vierzehn Leute wurden in eine Vier-Mann-Zelle gepfercht. Die Tür fiel ins Schloss, die Schlüssel rasselten. Dieses Schloss würde sich nie mehr öffnen. Das war am Samstagabend, dem 5. Mai 1945.“

⁹⁵ Uhlík, 2006, s. 262

⁹⁶ Frost, 2005, s. 35 - „[...] gegen Mittag hörten wir einen schrecklichen Krach auf dem Korridor. Eine Axt hieb plötzlich in die Tür. Wir dachten, unsere letzte Stunde wäre gekommen. Dann war die Tür offen und deutsche Soldaten standen davor. Die große Gefängnishalle war mit Menschen überfüllt, die nun wieder Hoffnung schöpften. Endlich gab es etwas zu essen und zu trinken – und man konnte eine Toilette benutzen. Am 8. Mai, zeitig in der Früh, wurde dann auch das große Gefängnistor geöffnet und ein Elendszug von Frauen und Kindern machte sich auf den Weg.“

⁹⁷ Uhlík, 2006, s. 262

3. VĚZNICE PANKRÁC – KVĚTEN 1945 – 1946

3.1. Charakteristika vězňů

Odpovědět na otázku, kdo byl ve zkoumaném období vězněn, není snadné už jen proto, že ke konci května 1946 eviduje Základní kniha 4868 vězňů.⁹⁸ Lze se však pokusit vymezit například vůči tomu, jak charakterizovalo vězně *Právo lidu* v době, kdy zahajovaly svou činnost lidové soudy: „Oněch asi 8000 zajištěných na Pankráci a jinde možno dělit na tři skupiny. Prvou skupinu tvoří okupanti, kteří se provinili na našem národu jako služebníci gestapa, SS nebo jiných útvarů, druhou domácí zrádci, udavači a kolaboranti, a třetí, kteří půjdou před soud Národní, tvoří bývalá protektorátní vláda a zaprodaní novináři.“⁹⁹ Aleš Kýr a Alena Kafková charakterizují složení vězňů v *Historické penologii* následovně: „Po vypuknutí pražského povstání a zvláště po osvobození Prahy od německé nacistické okupace dne 9. 5. 1945 došlo k živelnému zatýkání válečných zločinců, zrádců a kolaborantů.“¹⁰⁰ Vymezit se lze i vůči nedávné charakteristice vězňů Janem Uhlíkem v knize *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, kde se k zadrženým osobám uvádí: „Pankrácká věznice se začala plnit nejen zajatými Němci, ale i zrádci našeho národa.“¹⁰¹ Dále pak text v obecné rovině upřesňuje, o koho se mělo při zadržování jednat: „[...] začalo shromažďování kolaborantů, zajatých německých vojáků, příslušníků SS a gestapa, úředníků německé správy a německého obyvatelstva, které dosud neopustilo československé území. Do věznic pak byli dávání především ti, kteří se zvláště odsouzeníhodným způsobem provinili během války proti lidskosti, podíleli se na likvidaci a utrpení příslušníků našeho národa a spolupracovali s nacisty na jeho zamýšlené násilné likvidaci.“¹⁰² Uvedené charakteristiky se v zásadě příliš neliší. Jan Uhlík na rozdíl od *Práva lidu* uvádí již i „německé obyvatelstvo“, které není *a priori* služebníkem gestapa a SS, nicméně dodává mu náležitý punc cizorodosti tím, že „dosud neopustilo československé území“. Ano, v zásadě šlo o to přesunout do věznic a táborů lidi podezřelé z kolaborace a vše německé, nehledě na to, zda se jednalo o Němce pražské, sudetské či říšské. Druhá věta ale vzápětí opět téměř všechny zatčené předem viní z jednání proti lidskosti či dokonce z podílu na

⁹⁸ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Základní kniha 1945 – 46, 1-5123 – Základní kniha*. - Ani tento seznam vězňů však nejspíš nebude kompletní, protože eviduje pouze 1014 žen, zatímco kniha Policejní vazba – ženy obsahuje 1215 záznamů, viz SOA Praha, fond Věznice KST Praha, Policejní vazba 1945, Ženy

⁹⁹ Mimořádné lidové soudy zahajují činnost. In: *Právo lidu*, č. 97 (5. 9. 1945), s. 2

¹⁰⁰ Kýr, Aleš, Kafková, Alena, *Poválečná obnova krajské soudní věznice (1945 – 1952)*, In: *Historická penologie* č. 3/2009, str. 39

¹⁰¹ Uhlík, 2006, s. 262

¹⁰² Tamtéž, s. 263

likvidaci příslušníků českého národa i národa samotného. Je však možné hovořit v té rovině, že se zatýkali pouze ti, kdo se provinili?

Dokumenty, které tato pojetí nabourávají, jsou například seznamy vězňů „žen náboženství izraelského“, „míšenek I. stupně“, „míšenek II. stupně“ a „Seznam žen smíšeného manželství“, které byly vloženy do *Indexu 1945 – Policejní vazby žen*¹⁰³. Seznamy židů a další členění na míšence I. a II. stupně se zdá být z dnešního pohledu spjato pouze s nacistickým režimem, nicméně jistý účel mělo i v období bezprostředně poválečném. Vedle jmen, dat narození, národnosti a státní příslušnosti, seznamy vězeňkyň uvádějí i důvody zadržení, které se v mnoha případech jeví jako banální. Pokud pomíneme důvody pro zatčení, které převažují, totiž německou státní příslušnost a národnost, můžeme se setkat i s těmito důvody: maďarská židovka Hajnol Spitzerová byla zadržena, protože neměla doklady, Lily Teschnerová, ač příslušnice československá, národnosti rumunské, byla zatčena na udání, že „mluvila německy“, Jadwiga Weinbaumová, české národnosti a ruské příslušnosti, byla zadržena pravděpodobně proto, že její rodiče v roce 1938 žádali o českou příslušnost. Jiné důvody zadržení se u těchto osob neuvádějí. Hertha Elsnerová, ač české příslušnosti i národnosti, byla zadržena proto, že „její muž měl na kmenovém listě ‚D‘ byl německé národnosti, příslušnost za okupace měl protektorátní“. Hertha Elsnerová přitom opustila pankráckou věznici až 27. 3. 1946 transportem do Modřan.¹⁰⁴ Seznamy vězňů „žen náboženství izraelského“, „míšenek I. stupně“, „míšenek II. stupně“ a „Seznam žen smíšeného manželství“ jsou připojeny k práci na konci dokumentu v příloze č. 1.

Samozřejmě tyto seznamy osob zdaleka nevyprávějí o tom, kdo všechno se ve věznici nacházel. Uvedení seznamů ani nemá za účel zbavit všechny ostatní vězně případné viny. Pokud ovšem v obecné rovině přijímáme tezi, že pankrácká věznice měla sloužit především k internaci kolaborantů a Němců, kteří měli být posléze vysídleni, nelze ani tyto případy opomíjet. Uvedené seznamy spíše vybízejí k obezřetnosti před paušalizací a označováním složení vězňů několika „výstižnými“ slovy. Označení všech vězňů za „Němce a zrádce našeho národa“ z tohoto úhlu pohledu neobstojí.

V honbě po všem německém nastal extrém, kdy někteří lidé, byť i navrátnější se z nacistických koncentračních táborů, byli zatýkáni a posíláni znovu do vězeňského prostředí. V některých z uvedených případů je možné tušit tragédii, která zatčené a jejich rodiny ještě před pankráckou internací postihla. Židé se v nemalé míře historicky hlásili k německé národnosti, což mělo své důvody již z období existence rakouské monarchie. Namísto vlny solidarity, kterou bychom z dnešního pohledu považovali za samozřejmou

¹⁰³ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Index 1945*, Policejní vazba ženy - vložené listy

¹⁰⁴ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba 1945*, Ženy

a o které jsme možná i tak trochu přesvědčeni, že tehdy existovala, se mnozí židé na konci války, ačkoli sami byli v jejím průběhu pro svou rasu těmi nejvíce pronásledovanými, dočkali pronásledování nového, tentokrát již pro svou německou příslušnost. Nešlo již samozřejmě o pronásledování z rasových důvodů, ani nešlo o jejich cílenou likvidaci, nicméně tito lidé byli i tak stavěni před nelehkou otázkou, neboť většinová společnost je v Československu nutila k tomu se vyhranit. Buďto se přihlásit k češství, nebo odejít do Izraele: „Židovská veřejnost si musí uvědomit, že je jen dvojí možnost: buďto národní židovství v samostatném židovském státě, nebo naprosté, bezvýhradné splnutí s národem, v jehož lůně žije. Zůstat na půl cesty je nelogické a prodlužuje jen neblahou židovskou otázkou, která nechť je pouhou historickou vzpomínkou.“¹⁰⁵ Takto položená věta v *Lidové demokracii* zní jako výzva ke vzdání se své víry. Z Československa mělo odejít během dvou let následujících po skončení války zhruba 18.000 židů.¹⁰⁶ Tento trend nebyl v Československu nikterak výjimečný. Podobně tomu bylo v Polsku, Maďarsku a Rumunsku.¹⁰⁷

Bohužel ani při zjištění, kdo byl zatčen, tedy lidé navrátilí se z koncentračních táborů, nedošlo k nápravě propuštěním uvedených osob. A to přesto, že Ministerstvo vnitra odpovědělo „na četné dotazy Národních výborů a správních komisí“, že z opatření prováděných proti Němcům měli být vyňati „ti, kdo se vrátili z koncentračních táborů a vězení, pokud se v nich ocitli následkem politického nebo rasového útisku“.¹⁰⁸ Těmto osobám měla být národními výbory, správními komisemi a jinými orgány veřejné správy poskytnuta ochrana osobní i ochrana jejich majetku.¹⁰⁹ Nerespektování nařízení Ministerstva vnitra ze strany věznic v tomto směru udivuje o to více, když si uvědomíme, že situace ve věznicích byla značně zpolitizovaná a jak o tom informuje Aleš Kýr, „již ve dnech osvobození byl vytvořen v pankrácké věznicí Závodní výbor vězeňské stráže, podporovaný levicově orientovanými dozorci, kteří měli napojení na komunistický tisk Rudé právo a Zemský odbor bezpečnosti II., odd. politického zpravodajství v působnosti ministerstva vnitra, v jehož čele stál komunist Václav Nosek“.¹¹⁰

¹⁰⁵ Co víte o židech. In: *Lidová demokracie*, č. 42, (27. 6. 1945), s. 2

¹⁰⁶ Lowe, 2012, s. 208

¹⁰⁷ Tamtéž - Na západ utíkalo mnoho židů, z Polska, kde byly dokonce na židy pořádány pogromy, jich odešlo zhruba 200.000, z Maďarska 18.000, z Rumunska 19.000. Keith Lowe zde zřetelně rozlišuje, že pro opuštění domoviny v Československu většinou nebylo důvodem to, že by se jednalo o židy jako takové, ale skutečnost, že byli židé považováni za Němce.

¹⁰⁸ Výjimky z opatření proti Němcům. In: *Rudé právo*, č. 29, (9. 6. 1945, s 3) Dále pak „ti, o nichž se prokáže, že činně podporovali český národ v boji proti nacismu“ a „zaměstnanci, jichž jest bezpodmínečně zapotřebí k udržení provozu závodu“.

¹⁰⁹ Tamtéž

¹¹⁰ Kýr, Aleš: Zacházení se členy protektorátních vlád v pankrácké věznicí. In: *Historická penologie* č. 2/2006, s. 2

Osmnáctiletá Maďarka židovského původu Hajnol Spitzerová byla po návratu z koncentračního tábora Buchenwald internována 20. 7. 1945 a pankráckou věznicí opustila až 5. 12. 1945 transportem do Maďarska.¹¹¹ Marie Straussová, jejíž dcera strávila v Terezíně tři roky a jejíž partner byl v Terezíně zastřelen, byla do věznice dopravená 18. 6. 1945, tedy až po oznámení, že měli být lidé navrátilí se z koncentračních táborů z opatření proti Němcům vyňati, ale věznicí opustila jako propuštěná až 1. 2. 1946.¹¹² Poněkud nestandardním vězněm je rovněž osmnáctiletá židovka, občanka Spojených států, Dolly Brownová (vězeň č. 1794), s místem narození ve Washingtonu, která, jak je uvedeno v seznamu „míšenek I. stupně“, byla zadržena 1. 6. 1945 pro „podezření ze špionáže“.¹¹³ Vzhledem k tomu, že americká vojska byla v tu dobu vzdálená jen několik desítek kilometrů, pokud se jednalo o podezření ze špionáže pro Spojené státy americké, bylo by zatčení a dlouhodobé zadržování Dolly Brownové až překvapivě nadčasové. Přitom vláda prostřednictvím exilového i pozdějšího ministerského předsedy byla v kontaktu s americkým velitelstvím s příslibem spolupráce s československými správními orgány již od 14. května 1945.¹¹⁴ Další údaje o Brownové ve vězeňských knihách sdělují, že byla propuštěna 14. 6. 1945 a „předána ruské rozvědce“.¹¹⁵ Podruhé byla zapsána na seznam vězňů 27. 7. 1945, 2. 8. 1945 měla být však převezena do nemocnice v ulici Salmovské.¹¹⁶ Na Pankrác se vrátila 6. 11. 1945 a 31. 1. 1946 se měla pokusit uprchnout, aby se 7. 2. 1946 vrátila zpět. Poslední záznam pak sděluje, že 2. 7. 1946 byla předána do zvláštní vazby.¹¹⁷ K uvěznění židů docházelo i v mužské části věznice. Rudolf Kriegisch vzpomíná na Wolfganga Silberfelda z Lipska, německého žida, „který byl Rusy osvobozen z Terezínského ghetta a kterého Češi, protože byl Němec, [...] opět zavřeli.“¹¹⁸ To potvrzují i vězeňské knihy (Wolfgang Seberfeld, vězeň č. 2892, narozen 18. 5. 1929, Terezín – Konz. tábor, Lipsko).¹¹⁹

Záznam o již zmiňované Češce Hertě Elsnerové, která byla zadržena proto, že „její muž měl na kmenovém listě ‚D‘ byl německé národnosti, příslušnost za okupace měl protektorátní“, jen podhaluje další problematickou oblast. Případů, kdy byli zadržováni Češi ze smíšených českoněmeckých manželství, bylo jistě mnohem více. Některé národní

¹¹¹ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Index 1945*, Policejní vazba ženy

¹¹² Tamtéž

¹¹³ Tamtéž - vložené listy

¹¹⁴ Návštěva vysokých amerických důstojníků v Praze. In: *Lidová demokracie*, č. 5, (16. 5. 1945), s. 2

¹¹⁵ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Index 1945*, Policejní vazba ženy

¹¹⁶ Tamtéž - Toto zařízení v Praze II. bylo zřízeno jako infekční oddělení pro Němce coby pobočka nemocnice na Bulovce (Staněk, 1996, s. 29).

¹¹⁷ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba 1945*, Ženy

¹¹⁸ Kriegisch, Rudolf: Můj pankrácký příběh. In: *Historická penologie* č. 3/2005, s. 21

¹¹⁹ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Základní kniha 1945 – 46, 1-5123 – Základní kniha*

výbory je „nutily nosit pásky, které je označovaly jako Němce, násilně je vystěhovávaly z domovů, internovaly je v táborech a v některých případech dokonce vyháněly ze země“.¹²⁰ Především byly tímto postiženy ženy, protože u mužů se předpokládalo, že v domácnosti prosadí svůj jazyk, především však kulturu, takže časem ženy i děti přijmou jejich národnost. Tento předpoklad Frommer přikládá paternalistickému pojetí rodinného života, dle něhož bylo v zásadě možné ženy, podobně jako děti, vychovat ke správnému chování.¹²¹ Špatného zacházení se smíšeným manželstvím dostávalo i přes opakovaná nařízení vlády, což bude pravděpodobně souviset i s tím, proč se nic nedělo ani v případech, kdy zadržnými byli lidé navrativší se z koncentračních táborů. Vedoucí činitelé Národních výborů se zpravidla kritice bránili výmluvami, že ještě neměli příležitost nařízení vlády prostudovat, že je neobdrželi, nebo dokonce, že je ztratili.¹²² Hertha Elsnerová, která byla internovaná od 21. 5. 1945, tak opustila pankráckou věznici až 27. 3. 1946 transportem do Modřan.¹²³

Skupinu, kterou lze jen stěží považovat za vězně, představovaly děti. Jejich věk se pohybuje téměř od novorozenců, jako tomu bylo například v případě dítěte Gerdy Eichnerové, nicméně evidence malých dětí nebude ve vězeňských knihách zřejmě příliš spolehlivá. Čtrnácti až šestnáctiletí chlapci pak byli již považováni za mladistvé vězně a bylo s nimi zacházeno obzvláště tvrdě, pokud se předpokládalo, že by mohli být členy Hitlerjugend či dokonce ozbrojených skupin Werwolfů.

Odhlédneme-li od tragické skupiny židů a míšenců, odhlédneme-li od zatčených Češek ze smíšených manželství či dětí, dostaneme se do nesnází, i pokud bychom chtěli onu definici kolaborantů a zrádců aplikovat například na Adinu Mandlovou, Vlastu Buriana či dirigenta české filharmonie Václava Talicha. Ani jeden z nich se během války proti lidskosti neprovinil, nepodílel se na likvidaci a utrpení příslušníků českého národa, ani nespolupracoval s nacisty na jeho zamýšlené násilné likvidaci. Adina Mandlová byla po několika měsících pobytu ve vězení v tichosti propuštěna¹²⁴ a Václav Talich byl dokonce veřejně v tisku rehabilitován, když předvedení svědci u Čestného soudu měli dosvědčit, že „byl v době okupace neohroženým bojovníkem za české hudební umělce, [...] že své okolí zpracovával v českém duchu takovým způsobem, že nejen jemu, nýbrž i jeho okolí hrozilo

¹²⁰ Frommer, 2005, s. 49 – „[...] forced them to wear armbands marking them as German, evicted them from homes, interned them in camps, and occasionally even expelled them from the country.“

¹²¹ Frommer, 2000, s. 389

¹²² Frommer, 2005, s. 49

¹²³ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba 1945, Ženy*

¹²⁴ Mandlová, 1990, s. 155 – „Když mě konečně propustili, objevily se v novinách dva řádky. *Adina Mandlová byla propuštěna z pankráckého vězení, protože nebylo prokázáno nic, co by zavdávalo příčinu ke stíhání před Lidovým soudem*“. Mandlová byla později souzena a odsouzena k pokutě sto tisíc korun, kterou jí měl Gottwald při příležitosti amnestie odpustit, a k odnětí svobody přesně na dobu, jež strávila v pankrácké věznici. Ovšem to prý bylo za to, že „odmítla dělat protiamerickou špiónku pro československou výzvědnou službu“ (Tamtéž, s. 159).

zatčení gestapem [...] vyhýbal [se] veřejným projevům jak jen mohl, ačkoliv byl vystaven velkému tlaku a nebezpečí persekuce ze strany vedoucích nacistů [...] měl mnoho možností a nabídek k uplatnění v rámci okupantského režimu, že však těchto možností nikdy nevyužil a odmítl všechny tyto nabídky, po finanční stránce lákavé [...] Závodní rada Národního divadla, předseda svazu lidových hudebníků Václav Vačkář, i další svědectví potvrzují, že Václav Talich byl po celou dobu okupace znám jako člověk ryzí české povahy a bezvadného českého vystupování [...] Čestný soud ani při sebepodrobnějším zkoumání věci nenašel v chování obviněného žádných závad a vydal mu plnou satisfakci.¹²⁵ Ani Adina Mandlová, ani Václav Talich nebyli výjimkami. Bylo mnoho dalších zakrátko propuštěných, kteří *de jure* uznáni za „zrádce našeho národa“ nebyli.

Šance dostat se do skupiny zadržených nebylo nic obtížného ani z důvodů, které nastaly již v poválečném období, protože vazba hrozila lidem i v případech, pokud by chtěli pomáhat lidem německé národnosti, například s uschováním zavazadel s cennostmi. Josefa Plutzová a Josefa Chabrová tak byly za neuposlechnutí „vyhlášky spořilovského národního výboru“ ohlásit ukrytý německý majetek za trest „ostříhány do hola a na spořilovském náměstí veřejně pranýřovány“ a předány do zajišťovací vazby.¹²⁶

Diametrálně odlišný pohled od Jana Uhlíka na to, kdo byl z řad osob německé národnosti v květnových dnech v Praze zatýkán, zaujímá Ferdinand Seibt a upřesňuje zjednodušující pojem Němec: „Ti, kdo se byť jen vzdáleně zapletli s hnutím za jednotu Sudet před rokem 1938, s nacionálně socialistickým ideovým a propagandistickým světem či se správními orgány německého protektorátu, ti všichni až po bezvýznamné funkcionáře po zralé úvaze mimo malé výjimky uprchli. Zůstali většinou takoví, kdo se cítili subjektivně bez viny [...]“¹²⁷ Podobně komentuje své poznatky ze zatýkání i Balthasar: „[...] copak se Češi dočista zbláznili? Stál tam téměř sedmdesátiletý bývalý československý vyslanec Dr. Feitscher, muž, kterého nechal Hitler chladně pod stálým dozorem gestapa, pak jeden německý světící biskup s modlitební knížkou v ruce, dva úředníci spořitelny, z nichž jeden platil mezi námi německými Pražany za apostatu, protože si před deseti lety vzal za ženu radikální Češku a od té doby se německé společnosti vyhýbal – všichni byli pochyťáni doma, na ulici, podle toho, kde zrovna byli.“¹²⁸ I dle Adiny Mandlové k zatčení často, „samozřejmě ne ve všech

¹²⁵ Plné zadostiučinění Václavu Talichovi. In: *Lidová demokracie*, č. 173, (6. 12. 1945), s. 4

¹²⁶ Ve službách německých okupantů. In: *Rudé právo*, č. 20 (30. 5. 1945), s. 2

¹²⁷ Seibt, 1996, s. 331

¹²⁸ BArch, Erlebnisberichte zur Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittel-Europa, Ost-Dok. 2 Nr. 312, Balthasar, Friedrich: *Erlebnisse eines Deutschpragers vom Mai 1945 bis März 1946*, s. 14 - „[...] waren denn die Čechen ganz wahnsinnig geworden? Da stand der fast 70jährige ehemalige československé Gesandte Dr. Feitscher, ein Mann, den Hitler kalt und unter ständige Bewachung durch die Gestapo gestellt hatte; dann ein deutscher Weihbischof, das Gebetbuch in der Hand, zwei Sparkassenbeamte, deren einer als Apostata! unter uns Prager Deutschen galt, da er vor zehn Jahren eine radikale Čechin geheiratet

případech, stačilo velmi málo; někdo měl na někoho vztek, tak o něm prohlásil, že je kolaborant, a už člověka odvedli a bez výslechu, bez žaloby pro nějaký zločin se ocitl v jednom z těch proslulých středisek a tam ho drželi bez řádného soudu celé měsíce, aniž mu povolili právního zástupce. Mnoho lidí sedělo na Pankráci dlouhou dobu bez výslechu, než se ustavily řádné soudy, a když konečně byli vyslechnuti, propustili je často s podrytým zdravím a s omluvou: ‚To je revoluce, co chcete.‘¹²⁹

Charakteristiku vězňů bychom mohli odvozovat z důvodu zadržení, ten se však z vězeňských knih, vyjma již zmíněného seznamu židovek a míšenek, nedá přesně zjistit. Zde by jistě posloužil trestní spis vedený ke každému vězni, pokud se dochoval. Částečně napovědět nám však přesto může v tomto směru v knihách uvedený způsob ukončení internace ve vězení. Ve vězeňské evidenci žen¹³⁰ se vyskytuje celkem asi dvacet různých druhů ukončení internace. Nejčastěji zde figurují transporty do některého z dalších internačních táborů, druhým nejčastěji uváděným důvodem je propuštění, následuje pak předání k lidovému soudu, úmrtí, předání ŘNB, útěky, předání do řádné vazby, předání policii či popravě. Mezi místy destinace transportů je nejčastěji jmenován internační tábor v Modřanech, pak v Hagiboru a Prosečnici. V ojedinělých případech je pak jako místo, kam byly vězenkyně deportovány, Frývaldov, Moravská Ostrava, Maďarsko. Mohlo dojít také k předání rakouskému konzulátu. Od 9. 5. 1945 do začátku roku 1946 bylo zapsáno do vězeňské knihy celkem 1296 žen, přičemž transportem jich internaci ukončilo 684 (z toho 252 žen bylo odvezeno do Hagiboru, 275 do Modřan a 138 do Prosečnice), propuštěných žen bylo 406, lidovému soudu bylo předáno 92 žen, ve věznici za toto období zemřelo 38 žen, uprchlo 14 vězeňkyň. Lze tedy konstatovat, že z celkového počtu zadržených žen téměř 85% odchází z věznice, aniž by bylo vůbec souzeno. Usuzuji, že transportem ukončených 53% internací se týkalo především Němek, Maďarek a dalších cizinek, které byly určeny k vysídlení. Samozřejmě nelze vyloučit případy, kdy byly vězenkyně předvedeny před soud po transportu na jiné místo internace. Nepředpokládám však, že by se tím nastíněné poměry počtů výrazně proměnily. U propuštěných 31% žen se jednalo zřejmě o neprokázané podezření z kolaborace. Žen předaných lidovému soudu bylo pouhých 7%. Pouze toto byly případy, kde se podařilo shromáždit dostatečný počet materiálu, který vůbec umožnil vězenkyni před tento soud předvést. Podíl skutečně odsouzených žen může být ještě mnohem menší. Tedy podíl těch, co se „zvláště odsouzeníhodným způsobem provinili během války proti lidskosti, podíleli se na likvidaci a utrpení příslušníků našeho národa

und seither die deutsche Gesellschaft gemieden hatte — alle waren sie eingefangen worden, in den Wohnungen, auf der Straße, je nachdem.

¹²⁹ Mandlová, 1990, s. 140

¹³⁰ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba ženy 1945*

a spolupracovali s nacisty na jeho zamýšlené násilné likvidaci“, se mezi zadrženými jeví být velice malý.

Mezi vězeňkyněmi se nacházelo nemálo cizinek. Seznam uvádí 13 Rakušank, 9 Rumunek, 5 Rusek (z toho 1 Ukrajinku), 6 Maďarek, 6 Slovenek, 3 Jugoslávky, a po jedné zadržené ze Spojených států, Ekvádoru, Holandska, Itálie, Finska, Polska, Španělska, Řecka.

Z důvodu velkého počtu mužů a s tím související časové náročnosti nebylo možné z pankráckých vězeňských knih provést obdobnou statistiku u mužů. K porovnání mohou posloužit alespoň dostupné údaje o Malé terezínské pevnosti. Z celkového počtu mužů jich odtud odešlo 65% do jiného zařízení, nebo bylo vysídleno, 10% vězňů bylo propuštěno, 18% jich zemřelo a 5% uprchlo. Mezi ženami jich 69% odešlo jinam či bylo vysídleno, 14% bylo propuštěno, 11% z internovaných žen zemřelo a 5% rovněž uprchlo.¹³¹

¹³¹ Poloncarz, 1997, s. 23

3.2. Získaná svědectví a jejich původ

V této části bych rád přiblížil osoby, jejichž svědectví bude dále v práci použito. Nejobsáhlejší svědectví pochází od Friedricha Balthasara z listopadu 1947 (Bonn). Rozkládá se na 89 stranách A4 strojopisu. Balthasar, vězeň číslo 3951, veden jako Bedřich Balthasar, se narodil 12. 5. 1889 v Pardubicích, žil v Praze 50 let a byl německé národnosti. Jeho otec kdysi býval ředitelem pardubické věznice. Nezajímal se údajně ani o politiku rakouského císaře, ani politiku českých prezidentů a zrovna tak ho nezajímal ani nový „velkoněmecký“ kurz. Mezi Čechy měl údajně mnoho známých a tak byl 5. května 1945 pevně přesvědčen, že tomu tak i zůstane.¹³² Uvedl, že pracoval jako úředník, zemský účetní (Landes Rechnungs Rat.), základní kniha vězňů pak uvádí, že pracoval jako „pokladník u min. Franka“.¹³³ Balthasar si nepřál, aby v případě zveřejnění jeho svědectví bylo jeho jméno s ohledem na příbuzné žijící v Praze uváděno. Proto se také ve vydaném sborníku *Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus der Tschechoslowakei* uvádí pouze jeho iniciály F. B. Příbuzní podle Balthasara nejspíš žili ve strachu, protože na jeho opakované dopisy neodpovídali. Vydavatelé sborníku patrně s ohledem na rozsah svědectví zveřejnili pouze necelých 33 stran.¹³⁴ Jeho kompletní verze, která byla použita v této práci, je však dostupná ve Spolkovém archivu v Bayreuthu.

Dalším svědectvím je zpráva Hanse Wagnera, vězně č. 2372, ve vězeňských knihách vedeného jako Dr. med. Jan Wagner, z 27. 9. 1950. Narodil se 2. 2. 1900, jeho bydlištěm byl Reigersdorf u Moravského Šumperku.¹³⁵ Sloužil jako odborný lékař Wehrmachtu, což se uvádí jak ve vězeňských knihách, tak i ve zprávě. Dle svých slov mohl volit mezi svobodou při odchodu německých vojsk z Prahy a povinností. Zvolil si prý povinnost zůstat se zraněnými kamarády. Jeho svědectví bylo součástí sborníku *Dokumente zur Austreibung der Sudetendeutschen*.¹³⁶

Otto Hölter, vězeň č. 576, ve vězeňských knihách uváděný jako Otto Vilém Hölter, se narodil 3. 11. 1891 a podal zprávu 2. dubna 1955. Přišel z ostravsko-karvinského revíru, s bydlištěm Bielsko, kde pracoval jako horní a strojní inženýr.¹³⁷ Odtud byl evakuován před postupující Rudou armádou do Prahy. Jeho svědectví bylo, podobně jako Balthasarovo

¹³² BArch, Erlebnisberichte zur Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittel-Europa, Ost-Dok. 2 Nr. 312, Balthasar, Friedrich: *Erlebnisse eines Deutschsprachigen vom Mai 1945 bis März 1946*, s. 37

¹³³ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Základní kniha 1945 – 46, 1-5123 – Základní kniha - Pravděpodobně se bude jednat z té doby o nejvyšší okupační úřad, Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu*

¹³⁴ Balthasar, 2004, s. 107 - 131

¹³⁵ dnešní Rejchartice

¹³⁶ Wagner, 1951, s. 38-50

¹³⁷ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Základní kniha 1945 – 46, 1-5123 – Základní kniha*

pouze zčásti, vydáno ve sborníku *Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus der Tschechoslowakei*.¹³⁸

Adina Mandlová se narodila 28. 1. 1910 v Mladé Boleslavi a její svědectví je součástí vzpomínek sepsaných v knize *Dneska už se tomu směju*, kterou původně vydal v nakladatelství *68 Publishers* Josef Škvorecký v roce 1977. Coby bývalou manekýnku a fotomodelku Adinu Mandlovou uvedl do světa filmu Hugo Haas. V Berlíně se během okupace stýkala s umělci a také nacistickými prominenty včetně Goebbelse. Současně se v Čechách šířila fáma, že je milenkou K. H. Franka. Je poněkud zvláštní, že o Adině Mandlové, jako jediné zde svědčící vězeňkyni, která strávila v pankrácké věznici několik měsíců, se nepodařilo dohledat ve vězeňských knihách žádný záznam. Její jméno nefiguruje v žádném ze seznamů.

Marie Baierová, vězeňkyně č. 2408, se narodila 15. 2. 1903 v Praze. Byla zapsána do vězeňské knihy pankrácké věznice 18. 5. 1945.¹³⁹ Dle jejích slov se rodiče před 50 lety přestěhovali do Prahy z Vídně. Byla provdaná, a ačkoliv dlouhodobě nezaměstnaná, musela se během války zapojit do pracovního procesu. Protože ovládala plně slovem i písmem češtinu, pracovala jako překladatelka, později jako lektorka. Čeští úředníci a zaměstnanci ji při rozhovorech údajně opakovaně ubezpečovali, že si konkrétně ona dělat starosti s koncem války nemusí a z kompetentních míst jí opakovaně potvrzovali, že jí se nic nestane. S čistým svědomím ji prý tedy nenapadlo, že bude muset pykat za to, že se narodila jako Němka. Její manžel byl úředníkem v české Unionbance v Praze a během 25 let služby prý nebyl nikterak politicky aktivní. Svědectví Baierová podala z německého Sulzemoos dne 2. 11. 1947 a dochovalo se v Bavorském hlavním státním archivu v Mnichově.¹⁴⁰

Manželé Kasseckertovi byli mezi prvními vězni, kteří na Pankrác přišli. Herman Kasseckert, vězeň č. 42 se narodil 25. 3. 1899 v Broumově (Brannau) v Sudetech.¹⁴¹ Od roku 1921 pracoval v Praze v Union bance, kterou v roce 1939 převzala berlínská Deutsche Bank. Marie Kasseckertová byla zapsaná do vězeňské knihy 9. 5. 1945 jako vězeňkyně č. 38, narodila se 13. 6. 1897 v Třebnici (Treibniz), okres. Horšovský Týn, v Sudetech,¹⁴² žila společně s manželem v Praze od roku 1921. Kasseckertovi podali společné svědectví 26. 5. 1947 z německého Postmünsteru.¹⁴³

¹³⁸ Hölter, 2004, s. 14-16, 132-138

¹³⁹ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Základní kniha 1945 – 46, 1-5123 – Základní kniha*

¹⁴⁰ BayHStA, Sudetendeutsches Archiv, Erlebnis – u. Vertreibungsberichte 392, Baier, Maria: *Meine Erlebnisse in der Revolutionstagen der C.S.R. im Mai 1945 und in der darauffolgenden Zeit bis zu meiner Ausweisung*, 4 s.

¹⁴¹ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Základní kniha 1945 – 46, 1-5123 – Základní kniha*

¹⁴² Tamtéž

¹⁴³ BayHStA, Sudetendeutsches Archiv, Erlebnis – u. Vertreibungsberichte 139, *Herman und Maria Kasseckert, Fluchtlinge aus Prag*, 5 s.

Rudolf J. Kriegisch, vězeň č. 3060, se narodil 29. 9. 1929 ve Zlatých Horách (dříve Zuckmantel/Cukmantl).¹⁴⁴ Na konci války mu bylo teprve 15 let. Byl u armády na předvojenském výcviku, nicméně sám se bojů zřejmě neúčastnil. Byl spolu s dalšími mladíky zajat u Karlových Varů americkou armádou a měli být předáni armádě ruské. Uprchl, ale byl zadržen v Praze, když se vracel domů. O svém pankráckém pobytu hovoří s velkým časovým odstupem v rozhovoru s Eduardem Vackem pro *Historickou penologii* v roce 2005. Značnou část svého života po druhé světové válce strávil jako pastor na misií v Africe.¹⁴⁵

Dalším svědectvím je krátká zpráva Sebastiana Herra ze dne 14. 10. 1946, ještě z doby, kdy byl jako vězeň 2383 na Pankráci. Herr byl rumunským Němcem a pracoval jako krejčí ve zpravodajské škole SS v Litoměřicích. Narodil se 10. 10. 1910. Jeho zpráva, stejně jako Wagnerovo svědectví, je součástí sborníku *Dokumente zur Austreibung der Sudetendeutschen*.¹⁴⁶

Inge Frostové bylo na konci války pouhých 14 let. Její otec byl propuštěn z armády v roce 1944 a pracoval v oboru barev. Protože továrna v Brně byla zavřená, dojížděl do Prahy a na víkendy se vracel domů. Koncem dubna už ale zpět nemohl. Matka Inge Frostové se rozhodla, pravděpodobně v souvislosti s blížící se Rudou armádou, která vstoupila do Brna 26. 4. 1945, že se vypraví za otcem do Prahy. Město opustili společně s prarodiči na vojenském nákladním voze v naději, „že by zázračná zbraň mohla Rusy zastavit, nebo by mohla skončit válka“.¹⁴⁷ Inge Frostová strávila ve věznici jen několik dnů v průběhu pražského povstání, evidována proto se svými příbuznými ve vězeňských knihách za značně nestálých poměrů nebyla.

Gerda Eichnerová, narozená 26. 7. 1920, vězeňkyně 2559, přišla do pankrácké věznice spolu se svou matkou a babičkou 18. 5. 1945. Svědectví tvoří výtah z dopisu, který Eichnerová adresovala v roce 1946 svému otci, jenž byl předtím uvolněn z Wehrmachtu do Norimberku. Eichnerová sama pobyla v pankrácké věznici jen několik dní, protože měla s sebou osmítýdenní dítě. Její matka Berta Krausová, vězeňkyně č. 2526, narozená 10. 4. 1902 v Brně, a babička Emílie Dostálová, narozená 1. 12. 1873, vězeňkyně 2523, byly však spolu internovány na Pankráci až do 5. 4. 1946, kdy byly transportovány do Modřan. V době zadržení všechny tři bydlely v Praze. Zdroj svědectví v tomto případě není ověřený, je

¹⁴⁴ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Základní kniha 1945 – 46, 1-5123 – Základní kniha*

¹⁴⁵ Kriegisch, Rudolf: Můj pankrácký příběh. In: *Historická penologie* č. 3/2005, s. 16-21 a Vzpomínky bývalého misionáře Rudolfa J. Kreigische. In: *Historická penologie* č. 1/2006, s. 16-18 na zážitky z konce II. světové válce

¹⁴⁶ Herr, 1951, s. 50

¹⁴⁷ Frost, 2005, s. 34 - „dass die Russen durch die ‚Wunderwaffe‘ aufgehalten würden oder der Krieg zu Ende wäre.“

dostupný pouze na internetových stránkách ne zcela spolehlivého charakteru,¹⁴⁸ nicméně všechny osoby v něm jsou skutečné a uvedená data narození souhlasí s vězeňskými knihami.¹⁴⁹

Jen velice krátce se rovněž zmíním o svědectvích Eduarda Fritsche, pankráckého vězně č. 2207, narozeného 3. 9. 1900, úředníka z Ústí na Labem¹⁵⁰ a Hanse Strobla, pankráckého vězně č. 470, narozeného 14. 4. 1904, úředníka z Prahy.¹⁵¹ Oba strávili v pankrácké věznici rovněž jen několik dnů, než byli 23. 5. 1945 transportováni do Terezína.

¹⁴⁸ Eichner, Gerda: *Augenzeugenbericht einer betroffenen Heimatvertriebenen*. [online], Dostupné z: <<http://www.william-tell.com/index.php/component/content/article?id=718:718>>, [vid. 2015-06-04]

¹⁴⁹ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba 1945, Ženy*

¹⁵⁰ Fritsch, 1951, s. 162-164

¹⁵¹ Strobl, 1951, s. 161

3.3. Zadržení osob

Pokud bychom chtěli systematizovat samotný způsob, jakým byli svědci zadrženi, zjistíme, že téměř každý z těchto osudů disponuje svým originálním příběhem. Až teprve posléze se začínají jejich osudy podobat. Proto si dovolím první fázi samotného zadržení osob seřadit spíše chronologicky.

Rodina Inge Frostové byla 5. 5. 1945 vyvedena spolu s rodiči a prarodiči z pronajatého bytu do zahrady, kde byli surově zbiti a otec posléze zastřelen. Z vyprávění není zřejmé, zda z domu nevyšel nějaký výstřel, ale popisovaný postup lidí, kteří do objektu vtrhli, připomíná spíše dobývání objektu.¹⁵² Marie Baierová byla zadržena ve své služebně muži s trikolorami rovněž 5. 5. 1945, když kontrolovali prostory, zdali se tam nenacházejí zbraně.¹⁵³ Gerda Eichnerová se po návštěvě gardistů v bydlišti musela hlásit na policii 5. 5. 1945, kam společně s ostatními Němci s taškami a kočárky odešli.¹⁵⁴ Jak již bylo řečeno, Otto Hölter prchal před Rudou armádou v autokoloně Vítkovických dolů ve směru od Svitav. Přijeli pozdě v noci 4. 5. 1945, ten den již ale v Praze atmosféra houstla. Ubytovali se v hotelu Carlton naproti hlavnímu nádraží s tím, že druhý den ve 14.00 budou pokračovat dále do Sudet. Ráno se však situace zcela změnila, v ulicích se střílelo a síly SS nahradili partyzáni. Z vedlejšího domu přišel do hotelu funkcionář socialistické tiskárny, vyžadoval vydání zbraní, přičemž zaručoval ochranu až do jejich předání úřadům.¹⁵⁵ Kasseckertovy legitimovali 6. 5. 1945 na ulici „čeští partyzáni“, přičemž se manželé dokázali prokázat jen německými cestovními pasy.¹⁵⁶ Fridrich Balthasar odešel 5. 5. 1945 jako obvykle do práce, do kanceláře na Václavském náměstí, ale jeden český známý jej telefonicky varoval, aby se tam nezdržoval a vrátil se hned domů. Po ulicích, kde se již střílelo, spěchal zpět na Smíchov. V bytě strávili s manželkou ještě dva dny a poslouchali rádio, nejspíš až do 8. 5. 1945, kdy uslyšeli výzvu, aby se „všichni Němci nahlásili během 24 hodin k mezinárodnímu Červenému kříži v Thunovské ulici“.¹⁵⁷ Revizi doma přečkali, nicméně raději odešli. U Červeného kříže je ale odmítli s tím, že tam jsou pro ostatní národnosti, nikoliv pro

¹⁵² Frost, 2005, s. 35

¹⁵³ BayHStA, Sudetendeutsches Archiv, Erlebnis – u. Vertreibungsberichte 392, Baier, Maria: *Meine Erlebnisse in der Revolutionstagen der C.S.R. im Mai 1945 und in der darauffolgenden Zeit bis zu meiner Ausweisung*, s. 1

¹⁵⁴ Eichner, Gerda: *Augenzeugenbericht einer betroffenen Heimatvertriebenen*. [online], Dostupné z: <<http://www.william-tell.com/index.php/component/content/article?id=718:718>>, [vid. 2015-06-04]

¹⁵⁵ Hölter, 2004, s. 132-133

¹⁵⁶ BayHStA, Sudetendeutsches Archiv, Erlebnis – u. Vertreibungsberichte 139, *Herman und Maria Kasseckert, Fluchtlinge aus Prag*, s. 1

¹⁵⁷ BArch, Erlebnisberichte zur Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittel-Europa, Ost-Dok. 2 Nr. 312, Balthasar, Friedrich: *Erlebnisse eines Deutschpragers vom Mai 1945 bis März 1946*, s. 6

Němce. Balthasarovi pak našli útočiště u známého hostinského, ale hostinec byl neustále prohledáván, proto se dalšího dne odešli nahlásit na komisařství na Maltézském náměstí.¹⁵⁸

Někteří ze svědků byli zadrženi později. Rudolf Kriegisch byl na předvojenském výcviku vojenského tábora Wehrmachtu u Karlových Varů zajat americkou armádou a měl být spolu s ostatními předán armádě ruské. Tam se jim však nechtělo, a tak se podařilo skupince sedmi mladíků schovat u jednoho rolníka. Posléze se dostal Kriegisch do Ústí nad Labem, odkud chtěl pokračovat dál do svého bydliště. Známa jej chtěla vzít s sebou lazaretním vlakem, ale on se rozhodl pro „kratší“ cestu přes Prahu do Sudetského Slezska. Na Masarykově nádraží byli ale 16. května 1945 zadrženi revoluční gardou. Dva mladíci, jeden Rakušan a jeden z Horního Slezska, který se vydával za Poláka, byli propuštěni. Zbýlých pět bylo označeno HJ (Hitlerjugend), pomalováno hákovými kříži a ostříháno. Pak šli skrze pražské ulice za neustálého výsměchu a výhrůžek davu. Přespali na zemi ve sklepech jednoho z domů a na druhý den byli odvezeni „zeleným antonem“ do pankrácké věznice.¹⁵⁹ Hans Wagner přespával v lazaretu až do 17. května 1945, kdy ho uniformovaní muži odvedli pod záminkou, že se jedná jen o formalitu a že se zase hned vrátí. Na policejním komisařství byl předveden kriminálnímu radovi Weisovi, který mu po ověření totožnosti stroze oznámil, že dostane červenou pásku, což znamená, že je zatčen. Wagner se pokoušel bránit předložením průkazky delegáta Mezinárodního červeného kříže, ale na to dostal jen odpověď, aby „jim“ to řekl u výslechu. Část obsahu jeho peněženky posléze zmizela v šupletí úředníka, evidentně prý pro soukromé účely.¹⁶⁰ Adina Mandlová jednu blíže neurčenou květnovou neděli vyrazila vlakem se známými do Berouna, kde měli navštívit v nemocnici jiného známého. Na nádraží si najali kočár, na který naskočili gardisté a žádali legitimace. Mandlovou samozřejmě považovali za unikátní úlovek.

Až posléze se začínají některé z osudů podobat. Do doby příchodu na Pankrác věznice byli mnozí zavedeni do provizorních prostor, ve většině případů do sklepení domů, kde byli vystaveni hrubému zacházení, šikaně a nezřídka i fingovaným popravám. Po zadržení byli Kasseckertovi odvedeni do Národního domu na Vinohradech, kde stáli tři hodiny obličejem ke zdi se zdviženými rukama. Hlídka se údajně bavila fingovanými střelami z revolveru do týlu. Odtud je vysvobodil policejní úředník, který se ptal, proč byli zadrženi. Hlídka tvrdila, že je zadržela, protože na ulici stříleli, nicméně Herman Kasseckert se hájil, že byli zadrženi, protože jsou Němci. Úředník je dovedl na policejní dozornu, kde si vzal jejich nacionále. Na to pak odešli do Štěpánské ulice, do Štěpánského gymnázia, kde jim odebrali pasy

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 11

¹⁵⁹ Kriegisch, Rudolf: Můj pankrácký příběh. In: *Historická penologie* č. 3/2005, s. 16-17

¹⁶⁰ Wagner, 1951, s. 43

a vysvětlili, že zde jsou pod ochranou Červeného kříže, že se jim nic nestane a že zde budou více v bezpečí než doma. Přidělili jim třídu, ve které strávili tři bezesné noci až do 9. května 1945, kdy je policejní auto odvezlo do věznice na Pankrác.¹⁶¹

Gerdu Eichnerovou zavedli spolu s ostatními zadrženými Němci do sklepení školy ve Svatoslavově ulici v Nuslích. Zde strávili osm dnů, o nich se však v dopisu svému otci příliš nerozepisuje: „O strašném zacházení, utrpení a popravách jsi už možná zčásti slyšel, v krátkosti se to nedá vylíčit.“¹⁶² Marie Baierová však této části věnuje ve své výpovědi mnohem více prostoru. Nejprve po zadržení asi tři dny strávila ve sklepení protiletectvého krytu, kde pozorovala, jak se den po dni proti nim situace vyostřovala. Lidé, které znala, jí jen naznačovali, že pro ni nemohou nic udělat, až na jednoho vyššího úředníka, který Baierovou ušetřil práce v nebezpečném prostředí. „Když jsme v hrozném stavu konečně vstoupili do policejní budovy, ulevilo se nám, protože jsme mysleli, že zde se nám přece nemůže už nic stát. První podívaná, která se nám naskytla, jakmile jsme překročili práh, byl uniformovaný muž, který surovým způsobem usmrtil malé plačící dítě v náručí své matky údery pažbou pušky. Matka se chovala strašlivě, musela se pomátnout – ale i ji pak strašlivě zbil. Některé z nás pak oba uniformovaní policisté, kteří nás sem přivedli, hrozně zmlátili. Ze zcela nepochopitelných důvodů jsem zůstala veškerého zlého zacházení ušetřena.“¹⁶³ „Pak nás nahnali do jedné dlouhé chodby, kde jsme se museli postavit ke zdi se zdviženými rukama. Když někomu ruce únavou poklesly, byly mu znovu surově zvednuty, nebo mu mrštili hlavou o zeď, až se svalil na zem a tam po něm šlapali, dokud se krvácející z mnoha zranění opět nevzchopil. To praskání lebek a nosních kůstek o zeď mne často pronásleduje ještě dnes a myslím, že to nikdy nezapomenu. Když jsme přicházeli, viděli jsme na chodbě několik poměrně strašlivých skupin mučených lidí. Přes velké rozrušení mě bilo do očí, kolik bylo na stěnách krvavých skvrn.“¹⁶⁴ „Pohled na osoby (pouze ženy) shromážděné v tomto

¹⁶¹ BayHStA, Sudetendeutsches Archiv, Erlebnis – u. Vertreibungsberichte 139, *Herman und Maria Kasseckert, Fluchtlinge aus Prag*, s. 1-2)

¹⁶² Eichner, Gerda: *Augenzeugenbericht einer betroffenen Heimatvertriebenen*. [online], Dostupné z: <<http://www.william-tell.com/index.php/component/content/article?id=718:718>>, [vid. 2015-06-04] – „Über die furchtbaren Mißhandlungen, Qualen und Erschießungen wirst Du vielleicht z.T. schon gehört haben¹⁾, brieflich kann man das nicht schildern.“

¹⁶³ BayHStA, Sudetendeutsches Archiv, Erlebnis – u. Vertreibungsberichte 392, Baier, Maria: *Meine Erlebnisse in der Revolutionstagen der C.S.R. im Mai 1945 und in der darauffolgenden Zeit bis zu meiner Ausweisung*, s. 2 - „Als wir in furchtbarem Zustand endlich das Polizeigebäude betraten, atmeten wir erleichtert auf, denn wir dachten, dass uns in diesem Haus doch nichts geschehen würde. Der erste Anblick beim Betreten der Schwelle war jedoch ein Uniformierter, der ein kleines weinendes Kind im Arm seiner Mutter mit Gewehrkolben -schlagen in rohester Weise tötete. Die Mutter gebärdete sich entsetzlich, sie muss wahnsinnig geworden sein – aber auch sie bekam dann noch furchtbare Schläge. Einige von uns wurden von den beiden uniformierten Polizisten die uns hergeführt hatten, dann noch furchtbar geschlagen, ich blieb unbegreiflicherweise von allen Misshandlungen verschont.“, s. 2

¹⁶⁴ Tamtější – „Dann wurden wir in einen langen Gang getrieben, wo wir uns mit erhobenen Händen an die Wand stellen mussten. Wem die Arme vor Müdigkeit etwas tiefer sanken, dem wurden sie in roher Weise wieder hochgerissen oder er wurde mit dem Schädel an die Wand geschleudert, bis er zusammensackte und da

prostoru byl strašný. Téměř všechny krvácely ze svých zranění, měly oteklé oči, z nosů a uší jim tekly proudy tmavé krve [...] Ženy byly zcela schoulené od ran do prsou a břicha, z velké části měly ostříhané vlasy a zející rány na celém těle od dlažebních kostek, které po nich házeli. Pak přišly mnohé, které už neměly boty ani punčocháče, a také některé, které už na sobě neměly vůbec nic a byly tak vyděšené, že už ani nemohly mluvit. Dvě z nich nesouvisle něco říkaly, asi přišly o rozum.“¹⁶⁵

Adina Mandlová sice tomuto zacházení na policejní stanici přímo vystavená nebyla, ale poté, co jí, ač velice zdvořilý, úředník sdělil, že bude propuštěna až příští den po výslechu doktorem Havelkou, který se už nikdy neobjevil, byla umístěna do cely ne nepodobné té, o níž hovořila Marie Baierová. „Bylo nás tam asi sto žen a dětí, cela byla tak malá, že jsme musely většinou stát, jen několik slabých a zraněných leželo na zemi. Atmosféra byla nedýchatelná a k jídlu a pití jsme nedostaly nic než jakousi špinavou tekutinu, které dozorce říkal kafe, a to jednou denně. Drželi mě tam celý týden, a když si dnes vzpomínám, na ty nekonečné hodiny, divím se, že jsem se nezbláznila. Během toho týdne čtyři ženy, které utrpěly vnitřní zranění, v noci zemřely, a ačkoliv jsme křičely o pomoc, nikdo nepřišel mrtvolu odnést. Byly jsme zavšivené, a protože jsme se nemohly mýt, dostávaly jsme kožní vyrážku. Děti nepřestávaly brečet hlady, a když pro ně přišli a odloučili je od matek, nepřestávaly zas ty ubožačky řvát jako raněná zvířata.“¹⁶⁶ Ve sklepních prostorách se ocitl i Hans Wagner, který byl zadržen až 16. 5. 1945: „Brzy nás muže odvedli do společné cely ve sklepě. Nikdo si tam nemohl lehnout na podlahu, na jedné pryčně dřepěli vězni namačkaní jako sardinky a ve vydýchaném vzduchu se nevidaně mezi prkny dokola plazili muži. Nemohl jsem dýchat, ale podařilo se mi posunout ke skulině, kde se mi dostalo alespoň trochu čerstvého vzduchu. Najednou se otevřely dveře, přečetli jména, mezi nimi i mé. Přišli jsme do temného dvora a museli jsme stát se zdviženýma rukama čelem ke zdi. Objevily se RG, cvakly uzávěry samopalů, ale žádný výstřel nepadl. Připojily se k nám ženy, které sdílely náš osud. Železnými vraty vtrhla dovnitř divoká smečka, obrala nás o poslední věci a rozdávala rány a facky. Najednou se zavelelo: K autobusu, který stál naproti v další ulici.

am Boden mit Füßen getreten, bis er aus mehreren Wunden blutend, sich doch wieder aufraffte. Das Krachen der Schädel an die Wand und der Nasenbeine verfolgt mich auch heute oft noch und ich glaube, ich werde es nie vergessen können. Man sah da auf dem Gang, als wir kamen, einige ganz entsetzliche Gruppen von gemarterten Menschen es fiel mir trotz meiner grossen Aufregung besonders auf, wie viele Blutflecke an den Wänden waren.“

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 3 – „Der Anblick der in diesem Raum versammelten Personen, (nur Frauen) war entsetzenerregend. Fast alle bluteten sie aus Wunden, hatten ganz verquollene Augen, aus Nase und Ohren floss in dünnen Strömen das Blut [...] Die Frauen waren ganz zusammengeduckt von den Hieben in Brust und Bauch, hatten zum grossten Teil abgeschnittenes Haar und klaffende Wunden am ganzen Körper von den Pflastersteinen, mit denen man sie bewarf, dann kamen viele, die keine Schuhe und Strümpfe mehr an hatten und auch einige, die kaum mehr etwas auf dem Leibe hatten und so verstört waren, dass sie gar nicht mehr sprechen konnten. Zwei von ihnen sprachen ganz wirr, sie haben wohl den Verstand verloren.“

¹⁶⁶ Mandlová, 1992, s. 141

Bylo těžké se skrze hulákající dav do autobusu dostat. Mnozí zůstali zbiti a bezvládně ležet na dlažbě. Ještě v autobuse po nás házeli kamením a ohrožovali noži.¹⁶⁷

Součástí těchto provizorních pobytů bylo pravděpodobně mnohdy i sexuální zneužívání či perverzní trestání: „Konečně kolem 11. hodiny večerní bylo klidněji, mezitím jsem usnul. O dvě hodiny později se znovu ozvala rána - stráž vyjednávala s opilými Rusy, kteří se dožadovali vstupu. Vyjednávání netrvalo dlouho, pak tam vtrhlo asi šest až osm Rusů. Svítili si na nás svítilnami, muže nechávali na pokoji, ale ženy! Přes prosby, pláč a žadonění měli brzy pohromadě asi dvacet mladých dívek, mezi nimi 14 leté děti. Namířenými revolvery hnali ženy před sebou. ‚Jdete škrábat brambory!‘ tvrdil český velitel, ale moc dobře jsme věděli, oč jde. Kolem 9. hodiny dopoledne se většina žen vrátila zpět, zamlklé s utrápenýma očima padly na svá místa. Jedna mladá Češka, žena Němce, který ležel nedaleko ode mne, byla jediná, která byla v dobré náladě. Viděl jsem ji pokleknout vedle svého muže a vyndavat věci z šátku: maso, máslo, chléb, cigarety. Její muž, kluk hubený jako lunt, s krvavě podlitýma očima, jedl třesoucíma se rukama, pak svou ženu hladil po vlasech a ona měla slzy v očích,“ vzpomíná Friedrich Balthasar.¹⁶⁸ Hans Wagner pak přidává svědectví, které slyšel od Huga Bubeníčka: „Ihned po vypuknutí revoluce v sobotu 5. května byl Bubeníček s mnoha dalšími Němci uvězněn ve sklepech hotelu ‚Černý Anděl‘ na Vinohradech, kde se nacházel bordel Wehrmachtu. Děvky a jejich pasáci pořádali skutečné orgie sadismu a perverzity na do naha vysvlečených mužích a ženách. Obzvláště Dr. Lang byl těžce trýzněn. Celý pokrytý ranami bolestí zešílel a oběsil

¹⁶⁷ Wagner, 1951, s. 43-44 – „Bald wurden wir Männer in einer Gemeinschaftszelle im Keller untergebracht. Keiner kann sich hier auf den Fußboden legen, auf einer Pritsche hocken die Häftlinge wie die Heringe gedrängt und unter den Brettern in einer Stickluft ohnegleichen kriechen Männer herum. Ich litt unter Atemnot, konnte mich aber an die Lucke heranschieben, wo ich etwas freier atmete. Auf einmal wurde die Tür geöffnet, Namen werden verlesen, auch meiner ist darunter. Wir kamen in einen düsteren Hof, mit erhobenen Händen, Gesicht zur Wand mußten wir stehen. RG zog auf, die Verschlüsse von Maschinenpistolen knackten, aber es fiel kein Schuß; Frauen gesellten sich zu uns, Schicksalsgenossinnen. Durch das Eisentor ergoß sich eine wilde Meute, raubte uns noch das Letzte und verteilte Schläge und Ohrfeigen. Plötzlich hieß es: Zum Autobus, der drüben auf der anderen Straße steht. Es war schwierig, durch die lärmende Menge den Autobus zu erreichen, mancher blieb zerschlagen und leblos auf dem Pflaster zurück. Noch im Autobus wurden wir mit Steinen beworfen und mit Messern bedroht.“

¹⁶⁸ BArch, Erlebnisberichte zur Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittel-Europa, Ost-Dok. 2 Nr. 312, Balthasar, Friedrich: *Erlebnisse eines Deutschsprachigen vom Mai 1945 bis März 1946*, s. 23, „Endlich gegen 11 Uhr Abend wurde es ruhiger, ich war inzwischen eingeschlafen. Zwei Stunden später gab's wieder Krach — die Wachmannschaft unterhandelte mit betrunkenen Russen, die Einlaß begehrten. Die Unterhandlungen währten nicht lange, dann waren so 6 bis 8 Russen eingedrungen. Mit Taschenlaternen wurden wir abgeleuchtet, die Männer ließen sie in Ruhe, aber die Frauen! Trotz Bitten, Weinen und Flehen hatten sie bald gegen zwanzig junge Mädchen, darunter 14jährige Kinder, beisammen. Mit vorgehaltenen Revolvern trieben sie die Frauen vor sich her. ‚Zum Kartoffelschalen geht Ihr!‘, so versicherte der tschechische Kommandant — wir wußten es besser. Gegen 9 Uhr Vormittag kamen die meisten Frauen wieder zurück, mit stummem Mund und leidgequälten Augen sanken sie auf ihre Lagerstätten. Eine junge Čechin, die Frau eines Deutschen — er lag nicht weit von mir —, war die einzige, die munter und guter Dinge war. Ich sah sie bei ihrem Mann niederknien und aus einem Kopftuch Sachen auspacken: Fleisch, Butter, Brot, Zigaretten. Der Mann, ein spindeldürrer Bursche mit einem blutunterlaufenen Auge, aß mit zitternden Händen, dann streichelte er die Haare seiner Frau, sie hatte Tränen in den Augen.“

se na řetězu, pod kterým musel stát.“¹⁶⁹ Dr. Lang byl primářem na oddělení tuberkulózy nemocnice na Bulovce v Praze.¹⁷⁰ O Hugovi Bubeníčkovvi bude ještě pojednávat kapitola o vězeňské nemocnici.

¹⁶⁹ Wagner, 1951, s. 46-47 – „Sofort nach dem Ausbruch der Revolution am Samstag, den 5. Mai wurde Bubeniček mit vielen anderen Deutschen in den Kellern des Hotels ‚Schwarzer Adler‘ in den Weinbergen inhaftiert, wo sich das Wehrmachtsbordell befunden hatte. Die Dirnen und ihre Zutreiber feierten wahre Orgien des Sadismus und der Perversität an den nackt ausgezogenen Männern und Frauen. Besonders Dr. Lang wurde schwer mißhandelt. Über und über mit Wunden bedeckt verfiel er vor Schmerzen in Wahnsinn und erhängte sich an einer Bierkette, unter der er stehen mußte.“

¹⁷⁰ Tamtéž

3.4. Příchod na Pankrác

Pokud se ještě v předchozí kapitole vyskytuje mnoho způsobů, jakým byly jednotlivé osoby zadrženy, příchody na Pankrác se jeden druhému podobají snad až příliš. Jedná se navíc o část pankráckého pobytu, ke které se odkazují téměř všechna svědectví, a to zejména proto, že příchod často doprovázelo násilí. V obecné rovině lze říct, že dle dostupných svědectví byly ženy při příchodu vystaveny násilí v porovnání s muži méně.

V době, kdy přichází do pankrácké věznice Inge Frostová se svou matkou a prarodiči, ještě nebyl na administrativní úkony čas, a tak ženy byly nahnány pouze do jedné cely, zavřely se za nimi dveře, které nikdo dlouho neotvíral.¹⁷¹ Gerda Eichnerová přišla s osmitýdenním dítětem na Pankrác 18. května 1945. Na příchod vzpomínala pouze v krátkosti, že musela stát na dlouhé chodbě s rukama nahoře. Násilí při příchodu pravděpodobně nezažila. Už to, že byla odloučena od své matky a babičky, aby byla odeslána na Křivoklát, vnímala jako příkoří. „Tehdy mne od maminky a babičky odloučili - pod záminkou lepšího ubytování pro malé děti.“¹⁷² Násilí se však nevyhnula Marie Kasseckertová, která přišla do věznice mnohem dříve: „Když mne 9. 5. 1945 ve věznici na Pankráci oddělili od mého muže, krutě mne bili a tahali za vlasy tak, až dozorcí zůstal chomáč vlasů v ruce. Poté nás odvedli do cely, kde jsme se musely vysvléct do naha a vše nám sebrali – šperky, prstýnky, náušnice a další cennosti, které jsme už nikdy víc neviděly. Na cele jsme ležely s malými dětmi a nově příchozími bez jídla po celou noc. Teprve když dalšího dne děti nepřetržitě řvaly hlady, oddělili matky s dětmi.“¹⁷³ Na drsné zacházení si stěžovala i Adina Mandlová: „Po týdně mě převedli na Pankrác. Dostalo se mi obvyklého přátelského přijetí, které dozorcí tak úspěšně napodobili podle svých německých kolegů za války. Především stát hodiny a hodiny na chodbě obličejem ke zdi a nosem k ní tisknout kus papíru. Když papír spadl, lítaly facky. Ačkoliv jsem byla velmi zesláblá, podařilo se mi vyvinout takovou dovednost, že můj papír spadl jenom pětkrát – tedy jenom pět facek. Po několika hodinách laciná podívaná dozorce unavila a nahnali nás do cel.“¹⁷⁴

¹⁷¹ Frost, 2005, s. 35

¹⁷² Eichner, Gerda: *Augenzeugenbericht einer betroffenen Heimatvertriebenen*. [online], Dostupné z: <<http://www.william-tell.com/index.php/component/content/article?id=718:718>>, [vid. 2015-06-04] – „Ich wurde dann von Mama und Großmama getrennt - unter dem Vorwand einer besseren Unterbringung für kleine Kinder.“

¹⁷³ BayHSta, Sudetendeutsches Archiv, Erlebnis – u. Vertreibungsberichte 139, *Herman und Maria Kasseckert, Fluchtlinge aus Prag*, s. 4 – „Als ich am 9.5.1945 von meinem Mann im Gefängnis in Pankrac abgesondert wurde, wurde ich heftig geschlagen und bei den Haaren gerissen, sodass dieselben nur so büschelweise dem Wärter in der Hand blieb. Nachher wurden wir in die Zelle geführt, wo wir uns nackt hinstellen mussten und es wurde uns noch alles abgenommen Schmuck, Ringe Ohrgehänge und sonstige Wertgegenstände, was wir nie wiedersahen. In der Zelle lagen wir mit Kleinkindern und Neuzugängen ohne Essen die Nacht hindurch. Erst als am nächsten Tage die Kinder von Hunger unentwegt brüllten wurden die Mütter mit den Kindern abgesondert.“

¹⁷⁴ Mandlová, 1990, s. 141

Stranou násilí zůstala Marie Baierová: „Ve čtvrt na 6 ráno nás pak tak, jak nás přivedli, uvedli do samostatné budovy a skladu, kde zrovna bylo místo. Naneštěstí, nebo snad přímo našťestí, protože jsme alespoň byly ušetřeny hrubého obtěžování opilých vojáků a gardistů, nás přivedli do pověstného pankráckého vězení, kde se za námi jako za zločinci na téměř celých 11 měsíců zavřely dveře.“¹⁷⁵ Sama Baierová však měla příležitost pozorovat příjezdy zadržených do mužské části věznice. „Hned na začátku mne odvedli pro mou dobrou znalost češtiny do kanceláře, kde přijímali muže a kde jsem musela vést knihy. Tady jsem byla denně svědkem toho, jak uniformovaní policejní úředníci nelidsky zacházeli s německými muži a hned každého kopali a tloukli, když jim nerozuměl, protože neovládal český jazyk nebo se jim z nějakého důvodu nelíbil. Sebrali jim všechnen majetek, mohli si vzít jen kapesník a hřeben. Pokaždé, když vyřídili nový transport, vrhli se tito muži jako hyeny na zavazadla nově příchozích a zcela je vykradli. Každý si odtud tahal plné těžké rance. Jeden z těchto úředníků mi jednou řekl, že se mnou přece zacházejí dobře a že nesmím nikdy nikomu vyprávět o tom, co jsem tam viděla. Všichni se obohacovali, nosili nejkrásnější prsteny s brilianty na svých krví potřísněných katovských rukách, měli nádherné hodinky, šaty a topili se v penězích.“¹⁷⁶ Marie Baierová sice klade velký důraz na okrádání a množství zabavených věcí, nicméně z výpovědí mužů se zdá, že ukládání zavazadel přece jen, či alespoň občas, nějaký řád mělo. Vzhledem k tomu, že při odchodu museli muži znovu odevzdat všechny cennosti, nemohlo k jejich veškerému odebrání docházet hned po příchodu.

Herman Kasseckeckert vypovídá: „Když jsme vstoupili [do věznice, pozn. autora], hned nás hrozně zbili obuškem. Dostal jsem těžké údery do hlavy a zad a zrovna tak má žena. Pak si vzali naše osobní údaje a rozdělili muže a ženy odděleně do cel. Věci, které jsme ještě měli při sobě, nám odebrali a uložili. [...] Poté nás znova postavili na chodbě

¹⁷⁵ BayHStA, Sudetendeutsches Archiv, Erlebnis – u. Vertreibungsberichte 392, Baier, Maria: *Meine Erlebnisse in der Revolutionstagen der C.S.R. im Mai 1945 und in der darauffolgenden Zeit bis zu meiner Ausweisung*, s. 2 „Um 1/4 6 Uhr früh wurden wir dann so, wie wir eingeliefert worden waren, in freistehende Gebäude und Lager gebracht, wo eben gerade Platz war. Wir wurden zum Unglück - oder vielleicht gerade zum Glück, weil uns dadurch wenigstens grobe Belästigung durch-betrunkene Soldaten und Gardisten erspart geblieben ist - in das berüchtigte Pankrazer Gefängnis gebracht, wo sich die Tore für fast ganze 11 Monate wie hinter Verbrechern schlossen.“

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 2 - „Gleich zu Beginn holte man mich wegen meiner guten Tscheschichkenntnisse in die Aufnahmekanzlei der Männer, wo ich die Bücher führen musste. Hier war ich nun täglich Zeugin der unmenschlichen Behandlung deutscher Männer durch die uniformierten Polizeibeamten die jeden gleich hackten und schlugen, der sie nicht verstand, weil er der tschechischen Sprache nicht mächtig war oder der ihnen sonstwie durch irgendetwas missfiel. Es wurde ihnen all ihre Habe abgenommen, sie durften sich nur Taschentuch und einen Kamm nehmen. Jedesmal, wenn ein neuer Transport erledigt war, stürzten sich diese Männer wie die Hyänen auf die Gepäckstücke der Neueingelieferten und raubten sie vollkommen aus. Ganze schwere Ranzen voll schleppte jeder fort. Einer von diesen Beamten sagte einmal zu mir, dass sie mich doch so gut behandeln und ich daher nirgends etwas davon erzählen dürfte, was ich dort gesehen habe. Alle haben sich bereichert, sie trugen die schönsten Brillantringe an ihren blutbefleckten Henkershänden, hatten wunderbare Uhren, Anzüge und schwammen im Geld.“

čelem ke zdi, dostali jsme další velký výprask a poté nás za velkého bití zahnali do cel. [...] Před dveřmi cely jsem se musel vysvléct úplně donaha, pak zkontrolovali, zda ještě něco není v kapsách šatů. Posléze mě odvedli do cely a oblečení za mnou hodili. Netrvalo dlouho a přišel jeden dozorce a nahého mě bil pendrekem do zad, prsou, břicha a zrovna tak do holení a kopal mě do zadku. Kromě toho měl ještě v ruce hořící cigaretu, se kterou mne po nahém těle páčil, takže mé tělo bylo pokryté popáleninami a nakonec jsem ještě dostal takovou facku do obličeje, až jsem zavrával. Poté, co tento dozorce opustil celu, objevili se další dva a zlé zacházení pokračovalo. Každý do mne mlátil, až jsem zcela vysílený padl na podlahu cely. Při tomto týrání mi vyrazili pět zubů.¹⁷⁷

Podobně vypráví o svém příchodu Otto Hölter: „Před věznicí jsme museli několik hodin čekat se zvednutýma rukama již rozdělení na muže a ženy. Konečně jsme mohli vstoupit, v chodbě jsme museli přejít přes Hitlerův obraz na zemi a při tom jsme dostali gumovými obuškami rány do hlavy a zad. Znovu čekání, nová registrace, odevzdání všech věcí až na ošacení, včetně kabátu, ručníku a hygienických potřeb. Nakonec, když nás rozdělili na jednotlivé cely, se zavřely dveře s kukátkou a železná závora: byli jsme definitivně uvězněni!“¹⁷⁸

Ani Hans Wagner, který přišel do pankrácké věznice o celý týden později 17. 5. 1945, se svým popisem příchodu příliš neliší: „Dovezli nás do pankrácké věznice. Před branou vězení už nás očekávala chátka, která po nás házela kamením a střílela z pistolí. Autobus udělal delší zastávku. Konečně jsme vjeli do dvora vězení. Dozorci ve fialových uniformách nás uvítali údery ‚pendrekem‘, jak se gumovým obuškům lidově říká. Pak nás odvedli

¹⁷⁷ BayHSta, Sudetendeutsches Archiv, Erlebnis – u. Vertreibungsberichte 139, *Herman und Maria Kasseckert, Fluchtlinge aus Prag*, s. 2 – „Als wir dasselbe betraten wurden wir gleich mit dem Gummiknüppel sehr heftig geschlagen. Ich bekam sehr heftige Schläge auf den Kopf und Rücken, ebenso meine Frau. Dann wurden unsere Personalien aufgenommen und wir kamen Männer und Frauen getrennt in Zellen. Unsere Sachen, die wir noch bei uns hatten wurden uns hier abgenommen und aufbewahrt.“ [...] „Nachdem dies geschehen war wurden wir am Gang wieder mit dem Gesicht zur Wand gekehrt aufgestellt, es gab wieder heftige Prügel und wir wurden dann in die Zellen unter heftigen Schlägen getrieben.“ [...] Vor der Zellentür musste ich mich ganz entkleiden bis ich splitternackt dastand, dann wurde kontrolliert, ob sich noch etwas in den Taschen des Anzuges befindet. Nachher wurde ich in die Zelle geführt und die Kleider hinter mir nach geworfen. Es dauerte nicht lange und es kam ein Wärter und ich erhielt auf den nackten Körper mit dem Gummiknüppel Schläge auf den Rücken, Brust, Bauch und die Schienbeine sowie Tritte in das Gesäss. Ausserdem hatte er eine brennende Zigarette in der Hand und tupfte mit dieser meinen nackten Körper ab, sodass mein Körper mit Brandwunden bedeckt war zum Schluss erhielt ich noch einige Ohrfeigen in das Gesicht, dass ich nur so taumelte. Nachdem dieser Wärter die Zelle verlassen hatte, erschienen zwei weitere und die Misshandlungen gingen weiter jeder schlug auf mich ein bis ich ganz ermattet auf dem Boden der Zelle lag. Bei dieser Tortur wurden mir fünf Zähne eingeschlagen.“

¹⁷⁸ Hölter, 2004, s. 133 – „[...] vor dem Zuchthaus mußten wir mehrere Stunden mit hochgehobenen Armen warten, die Frauen bereits von den Männern getrennt. Endlich konnten wir eintreten, im Korridor mußten wir über ein Hitlerbild am Boden gehen und bekamen dabei mit Gummiknüppeln Hiebe auf Kopf und Rücken. Wieder Warten, neuerliche Registrierung, Abgabe aller Sachen bis auf die Kleider, einschließlich des Mantels, eines Handtuches und Reinigungssachen. Dann endlich schloß sich nach der Aufteilung auf einzelne Zellen die Türe mit dem Guckloch und dem Eisenriegel: wir waren endgültig eingekerkert!“

dovnitř věznice, zaregistrovali nás, o vše poslední, co jsme měli, nás oloupili a rozdělili do cel.“¹⁷⁹

Friedrich Balthasar rovněž popisuje, jak stál při příchodu se zdviženýma rukama, vzdálenýma ode zdi asi 10 centimetrů a překonával únavu pod hrozbou úderu pendrekem. Měl štěstí, protože byl při registraci první na řadě. Následovalo vyprazdňování tašek a odevzdávání snubních prstenů. „Uběhla znovu dobrá půlhodina [...] konečně jsme uslyšeli zacinkání klíčů, mladý dozorce mne odstrčil tak, až jsem dovrávorl k zábradlí, potom odemkl celu, odstranil závoru a cela byla otevřená. [...] V první chvíli byl dojem zdrcující, zrovna tak špatný vzduch, ale přece jsem byl šťastný! Připadal jsem si jako v úkrytu. Zažil jsem při pochodech městem příliš mnoho. Tady mě nikdo nebil, nikdo na mne neplival, nikdo mi nespílal do ‚německých zkurvysynů‘. Naopak zvědavě a přátelsky mne obklopovalo šest lidí, které sem zahnal stejný osud jako mne a zavalili mne otázkami.“¹⁸⁰

Ze získaných svědectví se zdá, že se s příchodem na celu a zamčením dveří dostavuje u vězňů úleva. Hromadné násilí ustalo a mělo nadále spíše charakter cílený na menší skupiny, například v podobě exhibičního trestání mladíků, či na jednotlivce, zejména při výsleších. Hromadného lynče se vězňům dostává spíše mimo věznici při vyslání na práce. Utrpení na sebe bere od té chvíle jinou podobu, podobu hladu. Na druhou stranu Staňkem zmiňovaný případ dokládá, že příchod do věznice mohl být pro některé lidi do té míry traumatizující, že se v zoufalství odhodlali sáhnout nejen na svůj život, ale i životy svých dětí: „V policejním oddělení KSV v Praze na Pankráci se např. v květnu 1945 rozhodly dvě zajištěné matky ukončit život čtyř malých dětí a skutečně je uškrtily kapesníky. Pak se samy odhodlaly k sebevraždě, ale byly zachráněny. Jako důvod zoufalého skutku ženy uvedly, že ‚při zatčení jim bylo vyhrožováno Čechy, že jejich dětem budou vypíchány oči a nebo že budou usmrceny jiným způsobem, jako to dělali Němci českým dětem a českým občanům‘“.¹⁸¹

¹⁷⁹ Wagner, 1951, s. 44 – „Wir wurden in das Gefängnis Pankratz gebracht. Vor dem Tor zum Gefängnisgebäude wurden wir vom Pöbel mit Steinwürfen und Pistolenschüssen erwartet. Der Bus macht einen längeren Aufenthalt. Endlich fuhren wir in den Gefängnishof ein. Die Aufseher in ihren violetten Uniformen begrüßten uns mit Schlägen mit dem ‚Pendrek‘, wie der Gummiknütel im Volksmund heißt. Dann wurden wir in das Innere der Gefängnisanstalt geführt, registriert, der allerletzten Habe beraubt und auf die Zellen verteilt.“

¹⁸⁰ BArch, Erlebnisberichte zur Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittel-Europa, Ost-Dok. 2 Nr. 312, Balthasar, Friedrich: *Erlebnisse eines Deutschpragers vom Mai 1945 bis März 1946*, s. 28 – 33 – „Wieder verging eine gute halbe Stunde [...] Endlich hörte man Schlüssel klirren, ein junger Aufseher stieß mich zur Seite, daß ich ans Geländer taumelte, dann schloß er die Zelle auf, entfernte den Riegel, die Zelle war offen [...] Im ersten Moment war der Eindruck niederschmetternd, ebenso die schlechte Luft — und doch war ich glücklich! Ich kam mir wie geborgen vor, ich hatte zuviel erlebt bei meinen Märschen durch die Stadt. Hier schlug mich niemand, niemand spie mich an, niemand beschimpfte mich ‚deutscher Hurensohn!‘ — im Gegenteil, neugierig und freundlich umdrängten mich sechs Menschen, die ein gleiches Schicksal hierher verschlagen hatte, und überschütteten mich mit Fragen.“

¹⁸¹ Staněk, 2002, s. 39

3.5. Poměry a vztahy mezi vězni na celách

Jak vyplývá ze svědectví, s přeplněností cel měla pankrácká věznice problémy za první republiky i za protektorátu. Nejinak tomu bylo i v druhé polovině roku 1945, kdy pražské věznice nestačily pobírat množství zadržených a jejich internace měla často i velice improvizovanou podobu, například sběrného tábora pod otevřeným nebem na Strahově. Základní kniha eviduje v pankrácké věznici 9. května 1945 příchod 321 vězňů. K 11. květnu zaznamenávala již vězňů 1530 a ke konci prvního týdne, tj. 16. května, se počet pohyboval okolo 2200 vězňů,¹⁸² což byla kapacita věznice vykazovaná za protektorátu. S dalším přírůstkem si pravděpodobně již věznice nevěděla rady, a tak za další týden, kdy je v základní knize již zapsáno 3.267 vězňů, byl 23. 5. odeslán do Terezína transport zhruba 381 vězňů.¹⁸³ Další pankrácký transport 700 vězňů do Terezína se měl uskutečnit 5. června 1945.¹⁸⁴ Početný transport byl odeslán rovněž 19. 5. 1945.¹⁸⁵ Tím odjel z věznice také Herman Kasseckert, dle svých slov do Klecan,¹⁸⁶ ale je otázkou, zda právě tam mířil celý transport.

Získaná svědectví se vyjadřují k poměrům na celách většinou jen v období krátce po příchodu osob do cel. Není tak zcela zřejmé, jak dlouho takové poměry trvaly. Když Otto Hölter přišel na celu, byly tam již dva vězni, později k nim další tři osoby přibýly. Zatímco komentuje podobu cely pouze v tom směru, že byla velká 2,3 x 4 metrů,¹⁸⁷ Friedrich Balthasar ji přibližuje podrobněji: „Cela byla velmi temná, jelikož úzká okenní štěrbinou propustila skrz mříže jen málo světla. Pod okenní štěrbinou stál malý obdélníkový stůl a jedna velice rozviklaná židle. Po levé podélné straně byla vyklápěcí kovová police a pod ní ležely tři napůl vysypané slamníky a tři po vojensku složené deky. Po pravé podélné straně byl připevněný dřevěný regál vysoký jako člověk, na kterém stálo pečlivě zarovnaných šest misek. Pod tím viselo na hřebíku pár kousků oblečení, které tam nechalo osazenstvo cely. V jednom rohu byl umístěn dvoučlankový radiátor, právě obložený šesti klobouky, v dalším rohu, světe div se, bílá záchodová mísa se splachováním. V horní třetině těžkých dubových dveří bylo čtyřhranné kukátko, které bylo možné otevřít jen z venku, pod ním i nad ním byly

¹⁸² SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Základní kniha 1945 – 46, 1-5123 – Základní kniha*

¹⁸³ Poloncarz, 1997, s. 54 – 58

¹⁸⁴ Arburg, Staněk, 2011, s. 442 – Autor čerpal z Hlášení Policejního ředitelství o transportech internovaných osob z Prahy ze dne 7. 6. 1945 - *ABS-Ka, f. E-6, kart. 3, i.j. 7 – a): Strojopis (originál), b) a c): strojopis (opis)*

¹⁸⁵ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba mužů 1945 – 46*

¹⁸⁶ BayHStA, Sudetendeutsches Archiv, Erlebnis – u. Vertreibungsberichte 139, *Herman und Maria Kasseckert, Fluchtlinge aus Prag*, s. 2

¹⁸⁷ Hölter, 2004, s. 133

přípevněné široké kovové pásy. Z venku byly dveře uzamčené velkými klíči a pod tím ještě zajištěné vysouvací závorou na řetězu.“¹⁸⁸

Pravděpodobně kritická byla zpočátku situace především v ženské části věznice, která byla tak velké množství příchozích žen jen stěží schopna pojmout. Cela, v níž byla umístěna Marie Baierová, zřejmě nebyla o mnoho větší, než popisují Hölter s Balthasarem, nicméně množství vězeňkyň v ní bylo více než dvojnásobné: „Bylo nás 14 žen v jedné malé cele pro dvě osoby se dvěma slamníky. Když jsme se ukládaly, musely jsme si lehnout na bok, protože jinak jsme neměly žádné místo. Hned první noc se v mé cele jedna žena pomátla a byla vůči nám agresivní. Na naše zoufalé klepání přišel ke kukátku hulákající dozorce, že by nás ta bláznivá měla všechny pro něj pozabíjet. Nenapadlo ho, aby ji odvedl a rozsvítil nám. Byla úplná tma a najednou jsem od té ženy dostala strašný kopanec do břicha, které mě ještě několik dní bolelo.“¹⁸⁹

Velké množství žen na celách mohlo mít na celách za následek nepříliš dobré vztahy. Adina Mandlová přibližuje poměry, které vládly na cele s národnostně smíšeným osazenstvem: „V cele [s dvanácti slamníky, pozn. autora], kam mě zavřeli, bylo už dvacet šest žen všech možných národností a vrstev. Dlouhý stůl rozděloval místnost na dvě poloviny, českou a německou. Mně přidělili místo v německé polovině, čímž mi vlastně prokázali laskavost, protože česká polovina se většinou skládala z udavaček a jiných přízemních charakterů, kdežto na německé straně byly prostě ženy, které se Němkami narodily. Manželka německého herce, který hostoval v pražském německém divadle, učitelka v německé mateřské školce, stenotypistka, zaměstnaná u jednoho německého advokáta, atd. Jejich jediné provinění bylo, že neopustily Prahu včas, protože si myslely, že

¹⁸⁸ BArch, Erlebnisberichte zur Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittel-Europa, Ost-Dok. 2 Nr. 312, Balthasar, Friedrich: *Erlebnisse eines Deutschsprachigen vom Mai 1945 bis März 1946*, s. 32 - 33 - „Die Zelle war recht düster, denn der schmale Fensterschlitz mit seinen Gittern ließ nur wenig Licht herein. Unterhalb des Fensterschlitzes stand ein kleiner rechteckiger Tisch und ein sehr wackliger Stuhl. An der linken Längsseite war ein hochgeklapptes Eisengestell, und unter diesem lagen drei zur Hälfte ausgeronnene Strohsäcke und drei nach Soldatenart gefaltete Decken. An der rechten Längsseite war in Manneshöhe eine Holzstange angebracht, auf der, sorgfältig ausgerichtet, sechs Schalen standen; unterhalb hingen an Nägeln die wenigen Kleidungsstücke, die den Zelleninsassen belassen worden waren. In der einen Ecke war ein zweigliedriger Heizkörper angebracht, jetzt belegt mit sechs Hüten, in einer anderen Ecke — man staune! — eine blendend weiße Abortschüssel mit Wasserspülung. Die schwere Eichentür hatte im oberen Drittel ein viereckiges Guckloch, nur von außen zu öffnen; unten und oben waren breite Eisenbänder angebracht. Von außen wurde die Tür mit großen Schlüsseln versperrt und unten durch einen herausziehbaren Riegel an einer Kette gesichert.“

¹⁸⁹ BayHStA, Sudetendeutsches Archiv, Erlebnis – u. Vertreibungsberichte 392, Baier, Maria: *Meine Erlebnisse in der Revolutionstagen der C.S.R. im Mai 1945 und in der darauffolgenden Zeit bis zu meiner Ausweisung*, s. 3 „[...] wir waren 14 Frauen in einer kleinen Zelle für 2 Personen mit zwei Strohsäcken. Wenn wir uns niederlegten, mussten wir auf der Hüfte liegen, weil wir sonst keinen Platz gehabt hatten. Gleich in der ersten Nacht wurde in meiner Zelle eine Frau wahnsinnig und wurde aggressiv gegen uns. Auf unser verzweifertes Klopfen hin kam wust brüllend ein Wärter zum Guckloch, dass uns seinetwegen die Verrückte alle umbringen sollte. Er denke nicht daran, sie zu entfernen und uns Licht zumachen. Es war stockfinster und da bekam ich plötzlich von der Frau mit dem Fuss einen furchtbaren Stoss in den Bauch, den ich tagelang spürte.“

když se za války chovaly slušně, nic se jim nestane. [...] Strašný zápach ze záchodu a nemytých těl, nedostatek soukromí, nadávky, hádky i pranice mezi českým osazenstvem, nedostatek spánku v studené podzemní cele, sprosté a hrubé zacházení dozorů, kteří si za terč svého sadismu vybrali zejména mě – v životě jsem nezažila tolik hnusu a ponížení, ani v nejhorších mûrách.“¹⁹⁰ Adina mandlová se navíc musela vyrovnat se svou popularitou: „Pochopitelně, že každá Češka o mne věděla - nebo si myslela, že ví – všechno. Některé se mnou sympatizovaly, jiné, zejména ty, co měly nejvíc másla na hlavě, mi nahlas nadávaly: ‚To máš za to, žes chodila s Frankem!‘“¹⁹¹

Ani v jednom ze svědectví vězňených žen se nevyskytují jména konkrétních osob, se kterými přišly vězňené do kontaktu. Ani Marie Kasseckertová, ani Marie Baierová se o žádných dalších osobách blíže nezmiňují. Jediná Adina Mandlová sice hovoří o dalších osobách, ale pouze uvádí nanejvýše jejich povolání, jak bylo uvedeno výše, nebo o dalších postavách referuje jako o „ženě chudého německého duchovního“, o „jedné babce“, „Ukrajince“, a i když hovoří s největší pravděpodobností o známé postavě z tehdejšího období, popravené Hermíně Rippové, označuje ji za „ženskou, Češku.“¹⁹² Pro Adinu Mandlovou se začala situace zlepšovat ihned po výslechu. Byla přidělena na gonkařskou celu, kde byly pouze čtyři ženy.¹⁹³ Bylo to navíc ještě v době před 27. 6. 1945, protože se Mandlová zmiňuje o tom, že při „výzkumných cestách pankráckými chodbami“ zahlédla Emila Háchu. Po propuštění tří ostatních gonkařek zůstala na cele pak Mandlová sama.¹⁹⁴

Naopak dospělí muži si na vztahy mezi sebou nestěžovali. Často u svých spoluvězňů uvedli celá jména i s tituly a jejich předchozím zaměstnáním. Mnohdy lze dokonce mezi nimi pozorovat vznik přátelství. Zakládali si na dobré společnosti, protože mezi zadrženými Němci byli mnohdy lidé s vyšším vzděláním. Otto Hölter svoji první noc popisuje následovně: „V mé cele [...] byli již dva zadržení, vysokoškolský profesor teologie z Prahy, Dipl.-Ing. N. a penzionovaný ředitel spořitelny. S oběma pány jsem od prvního okamžiku dobře vycházel, s profesorem jsem po měsíce sdílel společný slavník.“¹⁹⁵ Asi o dva týdny později komentuje Hölter příchod dalších spoluvězňů: „Mezitím jsme na celu dostali další přírůstek, báňského ředitele z Moravské Ostravy a personálního referenta pro kulturní záležitosti z Frankova ministerstva. Poslední příchozí, říšský Němec z Magdeburgu, Dr.

¹⁹⁰ Mandlová, 1990, s. 143

¹⁹¹ Tamtéž, s. 144

¹⁹² Tamtéž, s. 146-9

¹⁹³ Mandlová, 1991, s. 150

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 152

¹⁹⁵ Hölter, 2004, s. 133 - „Meine Zelle, 2,3 X 4 m groß, hatte bereits zwei Insassen, einen Hochschulprofessor der TH von Prag, Dipl.-Ing. N. und einen pensionierten Sparkassendirektor. Mit beiden Herren habe ich mich vom ersten Augenblick gut vertragen, mit dem Professor durch Monate unseren gemeinsamen Strohsack geteilt.“

Jur., dokázal velmi zajímavě vyprávět o své činnosti, protože znal všechny rozhodující osobnosti. Pak nás opustil ředitel spořitelny, který byl odvelen na polní práce. Za to přišli do naší cely dva Češi, domovník, který pracoval pro výzvědnou službu a obecní slouha z jedné vesnice, který neuměl německy ani slovo a jen měl velký vztek na své krajany.“¹⁹⁶ Rovněž Friedrich Balthasar dopodrobna představil všechny své spoluvězně, včetně jejich fyzických a povahových rysů, Huscheka (Rudolfa, vězně č. 1675, narozeného 17. 1. 1896), prokuristu jedné velké německé obchodní firmy v Praze, Laubeho (Františka, vězně č. 1674, narozeného 2. 3. 1902), ředitele a hlavního akcionáře velké české firmy vyrábějící pece pro hotelové kuchyně, Slováka Kovacze, taxikáře z povolání, (řidiče gestapa), Fleischmanna (Rudolfa, vězně č. 3023, narozeného 22. 7. 1898)¹⁹⁷, vrchního účetního ředitele pražského magistrátu, Wiesnera, říšského Němce, domkáře a obchodníka s dobytkem, a jednoho údajně evidentně nepolitického vězně, u něhož jméno neuvedl.¹⁹⁸ Odstup si nicméně Balthasar držel od Kovacze: „Tomu muži jsem v každém případě od prvního okamžiku nedůvěřoval a byl jsem přesvědčen, že své místo příležitostně bez výčitek svědomí zneužíval ke svému obohacení.“¹⁹⁹ Rovněž od Hanse Wagnera se dozvíme, s kým se setkal, a dává si záležet na pokud možno přesném doplnění funkcí i titulů.

Patrně nejsložitější vztahy popisuje po letech Rudolf Kriegisch mezi mladistvými. Těch bylo rovněž umístěno na celách velké množství a systém nocování byl stejný, jako popisuje Marie Baierová: „Bylo nás 6 - 7 v cele určené pro jednoho vězně; později se počet zvýšil dokonce na 13 mladistvých. Cela byla vybavena 4 - 5 matracemi [...]. Pokud se jeden z nás v noci ve spánku při spaní chtěl otočit (bylo nás 13), tak musel vzbudit ostatní a všichni společně se museli otočit; nesmělo se to dělat jinak. Takováto situace vyvolávala nespokojenost a odpor jednoho vůči druhému.“²⁰⁰ Mezi mladými vězni měli navíc výsadní postavení tzv. chodbaři, kterážto funkce byla dle svědectví Rudolfa Kriegische svěřena dříve trestaným kriminálkům: „Všechno bylo prováděno na rozkaz dozorce nebo chodbaře ‚mladistvých‘. Chodbař nás mohl bít, jak a kdy se mu zachtělo, ačkoliv to byl náš

¹⁹⁶ Tamtéž s. 134 – „Mittlerweile hatte unsere Zelle Zuwachs bekommen, ein Bergdirektor aus Mähr. Ostrau und der Personalreferent für deutsche Kulturangelegenheiten vom Ministerium Frank. Letzterer, ein Reichsdeutscher aus Magdeburg, Dr. jur., konnte sehr interessant von seiner Tätigkeit berichten, da er alle maßgebenden Persönlichkeiten kannte. Dann verließ uns der Sparkassendirektor, der zu Feldarbeiten abkommandiert wurde; dafür kamen in unsere Zelle zwei Tschechen, ein Hausmeister, der wohl Spitzeldienste geleistet hatte und ein Gemeindediener aus einem Dorf, der kein Wort Deutsch kannte und nun eine Stinkwut auf seine Landsleute hatte.“

¹⁹⁷ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Základní kniha 1945 – 46, 1-5123 – Základní kniha – Údaje* uvedené v závorkách byly čerpány z této knihy

¹⁹⁸ BArch, Erlebnisberichte zur Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittel-Europa, Ost-Dok. 2 Nr. 312, Balthasar, Friedrich: *Erlebnisse eines Deutschsprachigen vom Mai 1945 bis März 1946*, s. 30 - 32

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 31 - „Ich habe dem Mann jedenfalls von der ersten Stunde an mißtraut und bin überzeugt, daß er gelegentlich seine Stellung ohne Gewissensbisse zur eigenen Bereicherung mißbraucht hat.

²⁰⁰ Kriegisch, Rudolf: Můj pankrácký příběh. In: *Historická penologie* č. 3/2005, s. 17-18

‚spoluvězeň‘. Jak jsme se dozvěděli, byl to již dříve trestaný kriminálník.“²⁰¹ Že se jednalo o kriminálního, usuzoval Rudolf Kriegisch rovněž podle toho, že byl označen červenou páskou, nicméně není zcela zřejmé, jaký systém v barvách pásek panoval. O červené pásce hovořila již Marie Katzerová, protože byla politické vězeňkyně, o tom, že dostane červenou pásku, byl informován i Hans Wagner, protože byl zatčen. Navíc na práci do města mohli chodit i ostatní dospělí vězni, nejen kriminální delikventi, jak se domníval Kriegisch. O tom budou pojednávat další kapitoly. Rudolf Kriegisch dále vzpomíná: „Jakákoliv známka odporu (neznal jsem ani slovo česky, jako většina z nás!) byla tvrdě trestána. Často museli pykat za cokoli všichni ubytovaní na cele, mnohdy také jednotliví provinilci. Byl to vypracovaný systém, jehož cílem bylo udělat ze všech vzájemné nepřátele. Tato metoda byla účinná, zrušila dřívější ‚osudová společenství‘ a udělala z každého na cele nepřítele. Mohl jsem vlastně důvěřovat pouze jednomu spoluvězni (býval stejně jako já ministrantem). [...] Jednoho dne dali do naší cely třináctiletého mladíka, který nás všechny ‚duševně rušil‘. Byl psychicky nemocný nebo to jen dělal? Musel stále opakovat jednu větu: ‚Vydloubal jsem dýkou HJ (Hitlerjugend) oči a uřezal uši.‘ Po dobu, co byl u nás na cele, jsme často dostávali ‚návštěvu‘, tzv. přicházeli za námi američtí vojáci, reportéři, ruští důstojníci, kterým byl tento ‚bláznivý mladík‘ stále předváděn. To byl parádní kousek nelidskosti. V českém tisku se potom objevil obrázek nás všech, jakožto válečných zločinců. Jeden z Čechů, který byl dodán do naší cely[,] se ohradil, že nechce s námi být, neboť nás viděl a poznal v novinách. Tak jsme se vlastně o této věci dozvěděli. Naštěstí si nesměli tento časopis Němci koupit.“²⁰²

²⁰¹ Tamtéž, s. 17

²⁰² Tamtéž, s. 17-18

3.6. Strava a hygiena

Domnívám se, že strava byla jednou z rozhodujících složek, na níž záviselo zdraví a leckdy i život všech vězňů. Že měl hlad fatální následky tvrdí i Hans Wagner, dle něhož hlady zemřeli „Ing. Rudolf Jung a Dr. Rosche“²⁰³ či předseda senátu v Praze Blaschtowitschka, otec popraveného státního návladního Dr. Blaschtowitschky z německého mimořádného soudu.²⁰⁴

Aleš Kýr popisuje stravu v pankrácké věznici věcně, téměř až tabulkově, jakoby objem stravy byl jednoznačně dán a pravděpodobně i v pravidelných intervalech vězňům distribuován: „Ostatním vyšetřovancům [vedle členů protektorátní vlády, pozn. autora] bylo vydáváno ke snídani 17 dkg chleba a půl litru málo slazené kávy. K obědu byla nejčastěji kaše, spařená zelenina, mrkev, brambory nebo nakyslá omáčka (cca 30-40 dkg) a k večeři řídká polévka.“²⁰⁵ Z tohoto úhlu pohledu se jeví, jakoby vězni měli celkem pravidelný přísun stravy, který sice nepůsobí nikterak pestrým dojmem, nicméně co do množství, by pro přežití snad mohl být dostatečný.

Samotní vězni však hodnotili situaci ve stravování velice odlišně. K této oblasti pobytu na Pankráci se vyjadřují všechna sebraná svědectví vězňů, kteří strávili v pankráckém vězení více než jen několik hodin či dní. Někteří z vězňů se pokoušeli stravu, co do váhy, kvantifikovat. Otto Hölter říká: „Stravování ve věznici bylo naprosto nedostatečné, sestávalo z kávové břečky, 120 g chleba a něco mála zeleniny s bramborami, celkem jen zhruba 700 kalorií, jak spočítal jeden lékař na cele. [...] Bez zaměstnání jsme jen seděli v cele a hladověli.“²⁰⁶ Velice podobně popisovala stravování Marie Baierová: „Naše jídlo po celou dobu sestávalo z černé hořké kávy ke snídani a k večeři, 120 g chleba na den a k obědu ze zeleniny či nějaké neidentifikovatelné omáčky s jednou bramborou, když měl člověk štěstí, jinak také bez ní. V tomto jídle nebylo nikdy ani stopy po tuku. Teprve až na konci [koncem března 1946, pozn. autora] byla někdy řídká vodová polévka, na níž plavala malá mastná oka. Hrozně jsme hladověly a byly tak zesláblé, že hned jak jsme vstaly, už jsme zase měly potřebu spát.“²⁰⁷

²⁰³ Wagner, 1951, s. 50

²⁰⁴ Tamtéž, s. 48

²⁰⁵ Kýr, Aleš: Zacházení se členy protektorátních vlád v pankrácké věznici. In: *Historická penologie* č. 2/2006, s. 4

²⁰⁶ Hölter, 2004, s. 134 – „Die Verköstigung im Gefängnis war vollkommen unzureichend, sie bestand aus Kaffeebrühe, 120 g Brot und wenig Gemüse und Kartoffeln, in Sa. nur ca. 700 Kalorien, wie ein Arzt in der Zelle errechnete. [...] Ohne Beschäftigung saßen wir in der Zelle und hungerten.“

²⁰⁷ BayHStA, Sudetendeutsches Archiv, Erlebnis – u. Vertreibungsberichte 392, Baier, Maria: *Meine Erlebnisse in der Revolutionstagen der C.S.R. im Mai 1945 und in der darauffolgenden Zeit bis zu meiner Ausweisung*, 4 s.- „Unser Essen bestand während der ganzen Zeit aus schwarzem, bitterem Kaffee zum Frühstück und zum Nachtmahl, 120 g Brot für den Tag und zu Mittag aus Gemüse oder einer undefinierbaren Tunke mit 1 Kartoffel, wenn man Glück hatte, sonst auch ohne. In diesem Essen war nie eine Spur Fett. Erst

Jiní pak dávali stravu do souvislosti se zdravotním stavem vězňů. Dle Hanse Wagnera byly „[...] denní půlhodinové procházky martyriem. Strava byla nejhorším krmivem pro prasata, sestávala ze salakvardy (sušené zeleniny z karotky a mrkve), starých kedlubnů a černých, napůl shnilých brambor. Večer jsme dostali polévku z teplé vody s trochou vmíchaných otrub. Chléb a černá káva byly rovněž téměř nepoživatelné. Navíc porce byly malinkaté. Během několika málo dnů z nás většina onemocněla na žaludeční a střevní katar.“²⁰⁸ Život ohrožující zdravotní problémy postihly v důsledku vězeňské stravy dle výpovědi i Marii Kasseckertovou. „Po třech měsících nejhorší možné výživy a brutálního zacházení ze strany dozorců a dozorkyň jsem onemocněla na břišní tyfus, který jsem jako zázrakem přežila, ačkoliv mnohé mé spoluvězeňkyně na něj zemřely.“²⁰⁹ O váhovém úbytku hovoří Otto Hölder: „Kvůli přetrvávajícímu podvýživění jsme ztráceli na váze v průměru 10kg za měsíc a u některých kamarádů se začaly objevovat již koncem června první edému z podvýživy. Kromě toho u veškerých zranění docházelo k zánětům, často vznikala flegmóna.“²¹⁰

Nelze jednoznačně říci, jak se v tomto směru zacházelo s prominentními vězni. O K. H. Franka bylo v tomto směru zřejmě postaráno dobře, jak se zmiňuje Kriegisch: „Na stejné celové chodbě, kde byli ubytováni mladiství, seděl také říšský protektor Karl Hermann Frank. Bylo to přímo proti nám na konci chodby. Jeho cela byla stále otevřená, měl vlastní soukromou stráž, která mu nosila jídlo a vše, o cokoli požádal. Měl k dispozici také knihy a časopisy, které dostával podle přání.“²¹¹ Je tedy možné, že prominentní vězni, u kterých se předpokládalo, že půjdou před soud, případně budou i popraveni, ohledně stravy nestrádali. První na smrt odsouzený, Josef Pfitzner, byl dle Hanse Wagnera i nemocný.²¹² Není tedy jisté, zda špatná vězeňská strava byla příčinou jeho váhového úbytku, kterého si při popisu

in der ganz letzten Zeit gab es manchesmal eine dünne Wasser-suppe, auf der kleine Fettaugen schwammen. Wir hungerten furchtbar und waren so schwach, dass wir nach dem Aufstehen gleich wieder das Bedürfnis hatten, zu schlafen.“

²⁰⁸ Wagner, 1951, s. 44 - „[...] halbstündigen täglichen Spaziergang zu einem zusätzlichen Martyrium zu machen. Die Verpflegung ist allerschlechtestes Schweinefutter und besteht aus Salaquarda (Dörrgemüse aus Karotten und Möhren), aus alten Kohlrabi und aus schwarzen, halbverfaulten Kartoffeln. Am Abend bekommen wir Suppe aus warmen Wasser und etwas Kleie darin verrührt. Brot und schwarzer Kaffee sind auch beinahe ungenießbar. Dabei sind die Portionen winzig klein. In wenigen Tagen waren die meisten von uns an Magen- und Darmkatarrh erkrankt.“

²⁰⁹ BayHSta, Sudetendeutsches Archiv, Erlebnis – u. Vertreibungsberichte 139, *Herman und Maria Kasseckert, Fluchtlinge aus Prag*, s. 4 – „Nach drei Monaten schlechtester Ernährung und brutalster Behandlung von Seiten der Wärter und Wärterinnen erkrankte ich an Hunger-Typhus, den ich wie durch ein Wunder überstand, während viele andere meiner Zellengenossinnen daran starben.“

²¹⁰ Hölder, 2004, s. 134 – „Durch die dauernde Unterernährung verloren wir durchschnittlich 10 kg im Monat, und bei einigen Kameraden zeigten sich bereits Ende Juni die ersten Zeichen von Hungerödem. Außerdem neigten alle Verletzungen zu Entzündungen, oft traten Phlegmonen auf.“

²¹¹ Kriegisch, Rudolf: Můj pankrácký příběh. In: *Historická penologie* č. 3/2005, s. 19

²¹² Wagner, 1951, s. 47-48 – „Während ich auf den Chefarzt wartete, konnte ich einige Worte mit dem Primatorstellvertreter von Prag, Prof. Dr. Josef Pfitzner wechseln, der an einer schweren Angina litt und ebenfalls dem Chefarzt vorgestellt werden sollte.“

procesu u Lidového soudu všimlo *Rudé právo*. Autor článku však nijakým způsobem nezpochybňuje zacházení s vězni, naopak vyjadřuje spíše zadostiučinění nad potupou v rámci třídního boje: „Minuty ubíhají a k jedenácté hodině vstupuje do síně ze dveří vlevo se dvěma dozorcí nacista J. Pfitzner, který si říkal stálý úřadující náměstek primátora hlav. města Prahy. Už není tak vypasený a zpupný, jak jsme ho vídávali v dobách nacistické slávy. Je zbaběle bledý, jako všechny tyto gestapácké a nacistické šelmy. Tmavé kalhoty a kabát, který na něm visí, svědčí o jeho bývalé tlušťce. Teď se pan profesor dějin pěkně scvrkl.“²¹³

Adina Mandlová prošla ve věznici několikerým režimem. Zprvu po zadržení její pozice příliš prominentního charakteru nebyla: „Jídlo lze srovnat jenom s pomyjemi, ale prasata by to sotva žrala, jenomže hlad je nejlepší kuchař, a tak jsme pokaždé vylízaly talíře a snědly každý drobeček okoralého malého bochníčku, jenž nám musel vystačit na celý den.“²¹⁴ V jejím případě se našla cesta si ke stravě přilepšit: „Tamější dozorce byl starý, hodný pán, který je patrně dnes už ve výslužbě, anebo dokonce po smrti, takže se o něm mohu zmínit. Vyhledal Mirka Vydrů a sem tam mi propašoval kus salámu nebo ovoce, ale musela jsem to sníst na záchodě, aby ho nikdo neudal. Byla bych se ráda s někým rozdělila, ale slíbila jsem mu, že to neudělám.“²¹⁵ Po výslechu se postavení Mandlové změnilo k lepšímu. Dostala funkci chodbačky, tzn., že chodila do kuchyně pro kbelíky s jídlem a rozdělovala je mezi vězně. „Sem tam mi taky v kuchyni podstrčili nějaký ten žvanec, anebo mi dozorcí dali trošku jídla ze svých esšálků. Po bramborových slupkách a špenátových stopkách, plovoucích v kalné vodě, byl pro mě kousek sekané nebo salámu úplná hostina.“²¹⁶

Do kuchyně se dostávali i mladiství. „[...] na den bylo asi 50 gramů chleba, večere již v 16.30 a v neděli již ve 13.30. hodin. Poté ‚parník‘ odjel. Každý z nás jedl velmi pomalu, aby jedl déle nežli ostatní a mohl přežít. Rozdělování neexistovalo. Někteří z nás si nechávali třeba malinkou zásobu, aby to potom mohli před očima ostatních sníst; byli jsme žádosťiví a plní nenávisti a nejraději bychom to takovýmto lidem sebrali. K obědu bývala vodová polévka nebo trochu brambor; ráno hrnek kávy. Pokud jsme něco k jídlu ukradli v kuchyni a nepřistihli nás při tom, protože jinak bychom dostali výprask – to jsme také mezi sebou nerozdělovali“, vzpomíná Rudolf Kriegisch.

Podobnou strategii vycházení s potravou popisuje i Friedrich Balthasar: „Ostatní snědli jen polovinu svého chleba, tedy dvě sousta, ostatní musí zůstat na večer, jinak člověk hladu nespí.“²¹⁷ Nicméně mezi dospělými panovala zřejmě větší míra solidarity, než mezi

²¹³ První nacistický katan Pfitzner před lidovým soudem. In: *Rudé právo*, č. 102 (6. 9. 1945), s. 2

²¹⁴ Mandlová, 1990, s. 143

²¹⁵ Tamtéž, s. 148

²¹⁶ Tamtéž, s. 150

²¹⁷ BArch, Erlebnisberichte zur Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittel-Europa, Ost-Dok. 2 Nr. 312, Balthasar, Friedrich: *Erlebnisse eines Deutschpragers vom Mai 1945 bis März 1946*, s. 39 –

mladistvými: „Až na Wiesnera vytáhli všichni z kapsy kousky chleba, velké jak krabičky od zápalek, a usrkávali horkou kávu. Feinovka mi dal polovinu svého kousku. Byl jsem naměkko, jelikož jsem od rána neměl nic v žaludku.“²¹⁸

Mladiství ale měli, na rozdíl od dospělých, větší šanci vzbudit u těch, kdo měli k potravě přístup, soucit: „Naše práce byla ponejvíce v kuchyni včetně všeho, co k tomu náleželo, jako například škrabání brambor nebo loupání cibule pouze nehty. Někdy jsem dostal od našeho spoluvězně kuchaře několik brambor, které byly vyhozeny do slupek, kam jsme také močili, neboť během práce se nesmělo chodit na toaletu. Cibule jsme si cpali celé do úst, ačkoliv jsme při tom brečeli, tyto vitaminy nás udržely při životě. Zastupující dozorce, který byl degradován i Čechy, nás potají zavíral po řadě na WC, kde jsme mohli jíst ze 2 - 3 kýblů vařené brambory. Každý z nás tam mohl jít jednou až dvakrát (bylo nás 60 mladistvých). Museli jsme také dávat pozor, aby nás nikdo nezapozoroval, byl by z toho veliký problém. Tento lidský přístup byl pro mne paprskem naděje v mém životě. Chtěl bych za to poděkovat.“²¹⁹

Aleš Kýr zmiňuje možnost vězňů si přilepšit k vězeňské stravě z balíčků, které jim mohli příbuzní nosit: „Vyšetřovanci si mohli opatřovat stravu na vlastní náklady nebo svých příbuzných do stanoveného peněžního limitu částečně nebo úplně z vývařovny mimo věznici, pokud jim nehrozil trest smrti nebo nejméně pětiletý trest odnětí svobody. V případě členů protektorátních vlád nebyla tato překážka brána v úvahu. Denně snídali bílou kávu a 2 housky, obědy a večeře jim byly dodávány z hostince Na paloučku nedaleko pankrácké věznice.“²²⁰ Tato možnost se však pravděpodobně většiny vězňů zatčených pro národnost a příslušnost netýkala, protože jejich příbuzní se zpravidla také nacházeli ve věznicích, pokud již nebyli deportováni. Jejich čeští známí patrně neměli odvahu se k nim hlásit, aby se sami nevystavovali nebezpečí obvinění z kolaborace. Z kapitoly věnované příchodu vězňů do nemocnice pak vyplývá, že i možnost si opatřovat stravu na vlastní náklady byla značně omezená, protože jim byly veškeré cennosti odebrány.

V přeplněných celách bylo logicky velice obtížné udržet hygienu na patřičné úrovni. Bylo to nakonec i v zájmu vězeňské služby samotné, aby se nešířily choroby, které ohrožovaly dozorce zrovna tak, jako samotné vězně. Ve věznici na Borech dle Jana Uhlíka „zemřeli během tyfové epidemie tři dozorci, kteří byli trvale přísně izolováni spolu s vězni

„Die anderen aßen nur die Hälfte ihres Brotes, also zwei Bissen, das andere muß für den Abend bleiben, sonst kann man vor Hunger nicht schlafen.“

²¹⁸ Tamtéž, s. 34 – „Bis auf Wiesner ziehen alle ein Stückchen Brot, so groß wie eine Zündholzsachtel, aus der Tasche und schlürpfend wird der heiße Kaffee verschlugen. Feinovka gibt mir die Hälfte von seinen Stück – ich bin gerührt – habe ich doch seit Früh nichts im Magen.“

²¹⁹ Kriegisch, Rudolf: Můj pankrácký příběh. In: *Historická penologie* č. 3/2005, s. 17

²²⁰ Kýr, Aleš: Zacházení se členy protektorátních vlád v pankrácké věznici. In: *Historická penologie* č. 2/2006, s. 4

v jednom z křídel trestnice až do skončení epidemie.²²¹ Hanz Wagner se zmiňuje o úmrtí dozorce ve věznici na Karlově náměstí po vypuknutí epidemie skvrnitého tyfu.²²² „Záchod na cele byl ve dne v noci obsazený, toaletní papír, mýdlo, kartáček, ručník a hřeben by byly luxusem. Z Koberleho se pak náhle stal fanatický zastánce čistoty, bylo mýdlo i další čistící prostředky.“²²³ Pankrácká věznice na tom nebyla v porovnání s jinými internačními zařízeními svým vybavením špatně. Mnohé cely disponovaly splachovacím záchodem, jak se o tom již zmiňoval Wilhelm Katzer z období 30. let a odkazuje se na ně i Rudolf Kriegisch, pro něhož byl „jediným místem k sezení“²²⁴ „Součástí hesla ‚Klid a pořádek‘ byla často také čistota, která měla ráz šikany. Záchod v cele musel být denně čištěn, skoro stále mnou; bylo to moje stálé místo [...] Podlaha v cele byla [...] pravidelně – jako šikana – čištěna.“²²⁵ Není ale zřejmé, do jaké míry byly splachovací záchody funkční, nebo jak velká část věznice byla jimi vybavená, protože Adina Mandlová ve svém svědectví uvádí, že ze záchodu šel „strašný zápach“.²²⁶

Zřejmě nedobrá byla situace, co se týče hmyzu, který se držel zejména ve slavnících a oděvu. „Určitou formou zaměstnání byl lov na štěnice, které se zabydly v dírách ve stěnách, k tomu ještě velké množství vší a blech, které jsme denně odstraňovali z košil a kalhot. Ačkoliv ze strany vedení věznice nic proti tomu nebylo uděláno a ani my jsme nemohli proti tomu nic dělat, mohli jsme být kdykoli potrestáni za to, když se u nás zjistilo zavšivení,“ vzpomíná Rudolf Kriegisch.²²⁷

Jen stěží lze ze svědectví zmapovat, zda v oblasti osobní hygieny panoval nějaký řád. Adina Mandlová si sice stěžuje na zápach z nemytých těl a na to, že „jeden kbelík s vodou musel stačit na umytí pro všechny“²²⁸, ale občasné hromadné sprchování zřejmě existovalo. Aleš Kýr k tomu dodává: „K udržování osobní hygieny jim [členům protektorátní vlády, pozn. autora] byla rovněž v souladu s předpisy umožňována 1x za měsíc koupel a týdně koupel nohou, zatímco u ostatních vyšetřovanců bylo prováděno koupání za 6-7 týdnů. Měli údajně i častější přiděl vody k dennímu mytí a holení, dostávali džbánky čerstvé vody a nemuseli tak získávat pitnou vodu z klosetu na cele jako ostatní.“²²⁹ Interval, kdy byla

²²¹ Uhlík, 2006, s. 264

²²² Wagner, 1951, s. 44 - „Im Gefängnis am Karlsplatz war Flecktyphus ausgebrochen und unter den Todesopfern befand sich auch ein Aufseher.“

²²³ Tamtéž, „Zimmerklosett war Tag und Nacht besetzt, Klosettpapier, Seife, Bürste, Handtuch und Kamm wäre Luxus gewesen. Plötzlich wurde Koberle ein Reinlichkeitsfanatiker, es gab Seife und auch andere Waschmittel.“

²²⁴ Kriegisch, Rudolf: Můj pankrácký příběh. In: *Historická penologie* č. 3/2005, s. 17

²²⁵ Tamtéž, s. 19

²²⁶ Mandlová, 1991, s. 143

²²⁷ Kriegisch, Rudolf: Můj pankrácký příběh. In: *Historická penologie* č. 3/2005, s. 19

²²⁸ Mandlová, 1991, s. 143

²²⁹ Kýr, Aleš: Zacházení se členy protektorátních vlád v pankrácké věznici. In: *Historická penologie* č. 2/2006, s. 4

věznům umožněna hromadná hygiena, byly patrně o něco delší. Otto Hölter ve svém svědectví uvádí, že koupele se mu za dobu jeho pobytu na Pankráci, tj. za cca 5 měsíců, dostalo dvakrát.²³⁰ Jak takové sprchování probíhalo, popsal Friedrich Balthasar: „Jednou jsme museli nastoupit jenom v košili s ručníkem a pak nás odvedli do sprch po schodech a chladnou chodbou. Zaplať pánbůh, že bylo vrcholné léto. Před sprchou nás rozpočítali, 20 mužů šlo dovnitř, ostatní museli čekat. Voda ve sprchách byla z části vařící a z části ledová, ale nějaká ta špína šla přece jen dolů. Pak se zavelelo ven a osušit, nastoupit na chodbu a čekat, než budou další hotoví. Po deseti minutách jsme se všichni třásli zimou, a když po půl hodině zazněl povel ‚poklusem do cel!‘, myslel jsem, že recidiva před rokem prodělaného zápalu plic je nevyhnutelná - ale kde, nedostal jsem ani rýmu! Člověk vydrží víc, než si myslí, i když je mu přes padesát.“²³¹ Věznům, kteří byli v rámci věznice přiděleni na práce, kde se předpokládalo ušpinění, bylo patrně umožněno sprchování častější, jak o tom hovoří Rudolf Kriegisch: „Nemohu si přesně vzpomenout zdali, jak a kde jsme se myli. Sprchovali jsme se vždy po skládání uhlí. Zdali jsme brali vodu, především k mytí obličeje z WC na cele, nemohu již říci. Jisté však je, že na cele nebylo k dispozici ani mýdlo, ani ručník.“²³²

²³⁰ Hölter, 2004, s. 136

²³¹ BArch, Erlebnisberichte zur Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittel-Europa, Ost-Dok. 2 Nr. 312, Balthasar, Friedrich: *Erlebnisse eines Deutschsprachigen vom Mai 1945 bis März 1946*, s. 48, „Einmal mußten wir nur im Hemd mit Handtuch antreten, dann wurden wir in Duschräume geführt, über Steigen und kalte Gänge, Gott sei Dank war Hochsommer. Vor den Duschräumen wurden wir abgezählt, 20 Mann hinein, die anderen mußten warten. Die Duschen waren zum Teil kochend heiß, zum Teil eiskalt, aber etwas von dem Dreck ging doch herunter; dann hieß es heraus und abgetrocknen, auf dem Gang anstellen und warten, bis die nächsten fertig sind. Nach 10 Minuten fipperten wir alle vor Kälte, und als nach einer halben Stunde das Kommando ‚Laufschritt in die Zelle!‘ ertönte, da dachte ich daß eine Rezidive meiner erst vor Jahresfrist absolvierten Lungenentzündung unvermeidlich sei - ach wo, nicht einmal einen Schnupfen hat's mich gekostet! Der Mensch hält viel mehr aus als er glaubt, auch wenn er über 50 Jahre alt ist.“

²³² Kriegisch, Rudolf: Můj pankrácký příběh. In: *Historická penologie* č. 3/2005, s. 19

3.7. Práce mimo věznici

Mnozí vězni netrávili všechnen čas pouze ve věznici. Byli hlavně zpočátku využíváni po celé Praze, zejména při „odklizovacích pracích“. Ty byly pro vězně na jednu stranu osvobozující, protože se tak alespoň mohli vzdálit z prostředí, kde propukly infekční choroby. Vězňům se rovněž dostalo příležitosti přilepšit si ke stravě. Na straně druhé představovaly tyto práce pro vězněné značné riziko fyzické újmy, která jim hrozila od lidí vně věznic. Věznice se tak pro vězně stávala paradoxně útočištěm, kde riziko lynče nebylo tak bezprostřední.

Marie Kasseckertová na práce mimo vězení vzpomíná: „Když jsem se jakž takž zotavila [po onemocnění tyfem, pozn. aut.], přihlásila jsem se k práci venku, abych získala alespoň malý příspěvek na jídlo. Pracovala jsem na jedné stavbě v šestém podlaží, kde se musely odstraňovat cihly, protože se měl dům zbourat. Dále jsem pracovala ve školách po zednických pracích, a pak jsem ještě vykonávala práce na poli a práce zahradnice. Při těchto pracích docházelo k tomu, že přicházela chátka a naše dozorce proti nám ještě popouzela. S rukama sedřenýma do krve, vyčerpané horkem a ze strachu před chátkou, jsme šly konečně zase zpět do vězení, kde nás u samého vchodu české hordy bily, plivaly na nás a nadávaly nám a byly jsme rády, že jsme zpátky pod zámkem ve své cele. A to všechno jen kvůli troše jídla.“²³³

Velice podobný zážitek z návratu po práci ve škole vně věznice měla Adina Mandlová, kterou dozorce, tušící, co bude venku následovat, pomohli převléci tak, aby ji dav nepoznal. „Ještě se dvěma jinými vězeňkyněmi jsme přešly zeď vzadu za školou a nastoupily na konečné stanici do tramvaje, jedoucí směrem k věznici. A tenkrát jsem poznala poprvé, co je to strach o život. Stála jsem v elektrice mezi lidmi, kteří se těšili, jak mi natlučou: ‚Pojedeme až na náměstí před věznici a tam si na tu svini počkáme!‘ Když jsme všechny tři konečně vystoupily před vězením, musely jsme se prodírat davem, který se tam mezi tím nashromáždil. Lidi mě chytali za rukáv, protože mě nepoznali a ptali se ‚Kde je Mandlová?‘ a já koktala: ‚Počkejte, ona přijde, něco je zdrželo.‘ Když se konečně za mnou zavřela brána věznice, byla jsem strachy polomrtvá, upadla jsem na dláždění a hystericky jsem se rozbředla. To byla snad jediná chvíle, kdy jsem byla ráda, že jsem zavřená a nikdo na mě

²³³ BayHSta, Sudetendeutsches Archiv, Erlebnis – u. Vertreibungsberichte 139, *Herman und Maria Kasseckert, Fluchtlinge aus Prag*, s. 4 – „Als ich einigermaßen wiederhergestellt war, meldete ich mich zu Aussenarbeit, um so eine kleine Zubuse an Essen zu erhalten. Ich arbeite hier auf einem Bau im sechsten Stock, wo Ziegel entfernt werden mussten, da das Haus abgetragen wurde. Ferner arbeite ich in Schulen nach Maurerarbeiten, weiterhin verrichtete ich Feldarbeit und Gärtner arbeit. Bei diesen Arbeiten kam es vor, dass der Pöbel heran kam und unser Wachmann schaften noch gegen uns aufhetzte. Mit blutigen Händen und von der Hitze erschöpft und vor Angst vor dem Pöbel ging es endlich wieder in das Gefängnis zurück und beim Eingang desselben wurden wir von tschechischen Horden geschlagen bespuckt und beschimpft und wir waren froh bis wir wieder hinter Schloss und Riegel in unserer Zelle waren. Dies alles nur wegen einem bischen Essen.“

nemůže.“²³⁴ Mandlová dle svých slov od té chvíle již na práci venku nesměla a bylo jí přiděleno místo v pytlíkárně.

Do smíšených pocitů vězňů, kteří volili mezi nedostatečnou stravou uvnitř věznice a rizikem lynče vně věznice a do způsobu, jakým na práci byli vězni vybíráni, umožňuje nahlédnout svědectví Otto Höltera. „O deset dnů později nás nasadili do nuselské čtvrti na obnovu ulic. Scény bití, zaopatření žádné. [...] Již zesláblé nás přidělili na práci v cihelně, divoká řež, avšak o něco více jídla. Při dalším nasazení, kterého jsme se už báli, bylo zacházení partyzánů dobré, také bylo o něco více jídla. [...] V červenci získaly firmy povolení, že mohou pro své podnikání vybrat skupiny vězňů. V sedm hodin ráno se otevřely dveře od všech cel a ti, kteří chtěli pracovat, byli vyzváni k tomu, aby nastoupili. Na dvoře se pak nacházelo něco na způsob trhu s otroky, přičemž jsme se přirozeně hrnuli k firmám, u kterých byl člověk dobře zaopatřen. Smůlu měli všichni ti, kteří se dostali k ruskému velení. Protože u nich byla dlouhá pracovní doba a žádné přídavky, pro nás naprosto jasný ztrátový obchod. Jelikož Rusové pro svůj sklad zboží potřebovali většinou 80 lidí, dostal se člověk často i tam. Jedinou útěchou nám bylo, že jsme mohli třídit ponožky a podobné věci. Přirozeně to bylo spojené s dost velkým nebezpečím.“²³⁵

Zkušenost s takovým nebezpečím popisuje Friedrich Balthasar, který byl vyslán v srpnu 1945 k odklizení trosk jednoho Němci poškozeného rohového domu na Václavském náměstí. „Slezli jsme z nákladního vozu a museli běžet ulicí skrze řady čumilů až na místo práce. Mladičtí strážníci nás hnali ranami holí vpřed, zčásti proto, abychom se skrze hradby těl probjovali co možná nejrychleji, a z části proto, aby vyhověli jednotlivým pokřikům především publika [...] Sice bylo vidět lidi, kteří po nás jen hodili pohledem a šli hned dál, ale většina zůstala stát, aby se na našem smutném osudu napásla [...] Ve dvě hodiny se objevil vyšší muž s obvyklým výrazem ve tváři a doprovázel všechny naše kroky stereotypním ‚Rychle, rychle!‘ Najednou zmizel a na pracovišti se objevili dva mladí lidé, jeden z nich v ruské uniformě a druhý v černých slunečních brýlích a silnou dubovou holí v ruce [...]. Náhle nás oba začali zcela bezdůvodně mlátit, bili nás bez přestání, Rus nás jen

²³⁴ Mandlová, 1990, s. 148

²³⁵ Hölter, 2004, s. 134 – „Zehn Tage später wurden wir in dem Bezirk Nusle bei der Instandsetzung der Straßen eingesetzt. Prügelszenen, keine Verpflegung. [...] Bereits geschwächt, wurden wir paar Tage später wieder in einer Ziegelei zur Arbeit bestimmt, wüste Prügeleien, jedoch etwas zusätzliches Essen. Beim nächsten Einsatz, vor dem wir uns schon fürchteten, war die Behandlung durch Partisanen gut, es gab auch reichlich zu essen. [...] Im Juli erhielten Firmen die Erlaubnis, für ihre Unternehmen Gefangene in Gruppen sich auszusuchen. Um 7 Uhr früh wurden alle Zellentüren geöffnet und Arbeitswillige aufgefordert, anzutreten. Im Hof fand dann eine Art Sklavenmarkt statt, wobei wir uns natürlich nur zu jenen Unternehmen drängten, die gute Zusatzverpflegung gaben. Pech hatten alle die, die zu dem Russenkommando kamen. Denn bei diesem gab es sehr lange Arbeitszeit und keine Zusatzkost, für uns also ein klares Verlustgeschäft. Da die Russen für ihr Warenlager meist 80 Mann brauchten, kam man doch öfter dran. Der einzige Trost war nur der, daß wir uns manchmal Strümpfe und andere Sachen organisieren konnten. Natürlich war dies mit sehr großer Gefahr verbunden.“

fackoval a kopal, kdežto ten v brýlích nás mlátil jako smyslu zbavený. Circenses, pomyslel jsem si. Mnoho přihlížejících se ohýbalo smíchy, když některý z nás zbitý do krve spadl na zem. Jednomu mladému vězni rozbili brýle a oči zranili do krve, jako slepec s nataženými rukama tápal mezi cihlami a dráty – neobyčejná atrakce k popukání pro surové přihlížející. Starší československý strojvedoucí v záloze – s vyznamenáními ruských legionářů za světové války – který jakoby přišel na zavalanou, nesouhlasně kroutil hlavou. Poslední facka mne stála dva zuby, krev mi kapala z nosu, obličej jsem měl oteklý, ale nejvíce mne bolela záda od ran dubovou holí. ‚Běž zpátky třídit cihly!‘ řekl mi strojvedoucí tiše. Pohledem jsem mu poděkoval.²³⁶

Ne vždy však skončilo vypůjčování vězňů na práce „pouhou“ újmou na duši či na těle. Zpráva pražského Policejního ředitelství informovala policejního radu Engelmana o zacházení se zajištěnými osobami propůjčovanými z věznice na práce. Zmiňuje případ Karla Hanaka, německé národnosti, který byl zapůjčen na práce velitelství I. pluku „Jana Čapka“ a při příchodu ze zaměstnání byl ubit dohlížející jednotkou revoluční gardy. „Podle lékařského nálezu ...utrpěl Hanak zlomení spodiny lebečn[í] kosti úderem do hlavy. Podle předběžného vyšetření byl Hanak napaden dohlížející jednotkou RG těsně před budovou krajského soudu na Pankráci. Shora jmenovaní orgánové RG udali, že Hanak nadával jim prý českých psů a protivil se práci. Dotazem však u ostatních vězňů-pracovníků bylo zjištěno, že dohlížející jednotka RG po celý den bezdůvodně vězně-pracovníky bila a týrala, ačkoliv tito prý řádně pracovali. Podotýkám, že mezi vězni byli i pracovníci české národnosti, kteří toto zlovolné a surové jednání střežící jednotky RG potvrzovali a udávali, že se tak děje den[n]odenně s každými vězni přidělenými velitelství I. pluku ‚Jana Čapka‘

²³⁶ BArch, Erlebnisberichte zur Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittel-Europa, Ost-Dok. 2 Nr. 312, Balthasar, Friedrich: *Erlebnisse eines Deutschsprachigen vom Mai 1945 bis März 1946*, s. 62 – 63 – „Wir kletterten von dem Lastwagen und mußten durch die Reihen der Gaffer bis zum Arbeitsplatz Spießbruten laufen. Die jugendliche Wachmannschaft trieb uns mit Stockschlägen vorwärts, teils um uns aus dieser Menschenmauer möglichst schnell herauszukriegen, teils um den vereinzelt Zurufen der p. t. Zuschauer. [...] Wohl sah man auch Leute die nur einen Blick auf uns warfen und dann weitergingen, aber die Mehrzahl blieb stehen, um sich an unserem traurigen Schicksal zu weiden [...] Um 2 Uhr erschien ein großer Mann mit einem sehr gewöhnlichen Gesicht und begleitete alle unsere Schritte mit einem stereotypen: ‚Schnell, schnell!‘ Plötzlich verschwand er und es erschienen auf dem Arbeitsplatz zwei junge Menschen, der eine in russischer Uniform, der andere mit einer schwarzen Sonnenbrille und einem dicken Eichenstock in der Hand [...] Plötzlich schlugen die beiden ganz grundlos auf uns ein, ohne Unterbrechung wurden wir geschlagen, der Russe ohrfeigte nur und teilte Tritte aus, dagegen schlug der Mann mit der Brille wie ein Wahnsinniger auf uns ein. Circenses - mußte ich denken. Viele der Zuschauer bogen sich vor Lachen, wenn wieder einer von uns blutig geschlagen, zu Boden stürzte. Einem jüngeren Häftling wurde die Brille zerschlagen und die Augen blutig verletzt, wie erblindet, mit vorgehaltenen Händen, tappte er zwischen den Ziegeln und Drähten umher – eine besondere Lachattraktion für die verrohten Zuschauer. Ein alter tschechoslowakischer Reservezugsführer – den Auszeichnungen nach ein russischer Legionär aus dem Weltkrieg – der anscheinend auch hier was zu bestellen hatte, schüttelte missbilligend den Kopf. Die letzte Ohrfeige kostete mich zwei Zähne, Blut tropfte aus meiner Nase, das Gesicht war geschwollen, jedoch der Rücken schmerzte von den Hieben mit den Eichenstock am meisten. ‚Geh dort nach rückwärts die Ziegel ordnen!‘ sagte mir Zugsführer leise. Ich dankte ihm mit einem Blick.“

na práci.“ Zpráva se zmiňuje rovněž o ubití Josefa Augusty dohlížející jednotkou a konstatovala, že vězňů-pracovníků bylo každý den zhruba 800, přičemž při jejich návratu na ně na Pankráci u vstupu do věznice „nastavěly hloučky čekajícího občanstva v počtu 2000 -3000 lidí, kteří vracející se vězně-pracovníky bily a týraly až do zkrvavení.“²³⁷ Docházelo k tomu údajně na popud eskorty dohlížejících orgánů RG, kteří se prý nesnažili vězně bránit. Na to konto se rozhodl autor zprávy zakázat další půjčování vězňů na práce. K zákazu mělo dojít 7. 6. 1945.²³⁸

Mladiství vězni nebyli nejspíš na práce vně věznici vůbec vysílání. Podle svědectví Rudolfa J. Kreigische byli využíváni především na práce uvnitř věznice, například v kuchyni nebo při skládání uhlí, a naopak to, že jim nebylo dovoleno se z věznice dostat ven, považovali jako příkoří. Ostatním vězňům záviděli, protože „mohli chodit za prací do města, do Prahy a tam si také mohli opatřit něco k jídlu“.²³⁹

Některé pracovní skupiny později zřejmě nebyly až tak hlídané a vězni měli šanci si obstarat nejnnutnější potřeby. Hanz Wagner uvedl: „U pracovních skupin jsem měl občas příležitost jít do města a vyhledat české známé, kteří mne podporovali penězi a potravinami.“²⁴⁰ Někteří vězni se dokonce chopili příležitosti zcela z internace uprchnout. Policejní vazba muži 1945-1946 uvádí na zadní straně seznam 25 vězňů, kteří z práce uprchli. V srpnu 1945 uprchlo 5 vězňů, v září 4 vězni, v říjnu 4, v listopadu 6, v prosinci 4, v únoru 1946 jeden vězeň. Tři záznamy jsou přeškrtnuté s dovětkem, že jsou uprchlé osoby ve věznici zpět. Otto Hölter hovoří o pracovním dohledu podobně: „Ostraha ve vězení a tělesné prohlídky byly vždy velice přísné, naproti tomu při práci byl dohled čistě jen formální. Měsíčně se ztrácelo okolo 20 mužů, většinou Češi, které příbuzní zaopatřovali penězi a potravinami. Jistý pan Armbruster, který byl v naší pracovní skupině, vzal s kamarádem do zaječích, dojel až do Rakouska, ale sám se vrátil, že se mu tamní poměry nelíbily a znovu se nahlásil ve vězení. Nedostal žádný trest a směl dál do práce.“²⁴¹ Hölterův odhad počtu lidí, kteří využili možnosti uprchnout, se zdá být nadsazený. Zejména pro české vězně, kteří v Československu hodlali žít i nadále, nemusel útěk představovat řešení jejich situace. Pravděpodobně i to byl případ Hölterem zmiňovaného Jana Armbrustera, vězně

²³⁷ Arburg, Staněk, 2010, s. 189-190

²³⁸ Tamtéž

²³⁹ Kriegisch, Rudolf: Můj pankrácký příběh. In: *Historická penologie* č. 3/2005, s. 17

²⁴⁰ Wagner, 1951, s. 49 - „Von den Arbeitskommandos hatte ich Gelegenheit, manchmal in die Stadt zu gehen und suchte tschechische Bekannte auf, die mich durch Geld und Lebensmittel unterstützten.“

²⁴¹ Hölter, 2004, s. 135 - „Die Bewachung im Gefängnis und die Körperdurchsuchung war immer sehr streng, bei der Arbeit hingegen war die Aufsicht rein formal. Es verdufteten daher monatlich gegen 20 Mann, hauptsächlich Tschechen, die durch ihre Angehörigen mit Geld und Lebensmitteln versorgt wurden. Ein Pan Armbruster, der bei unserer Arbeitsgruppe war, machte sich mit einem Gefährten auf die Socken, kam gut nach Österreich, kehrte aber allein, da ihm dort die Verhältnisse nicht behagten, zurück und meldete sich im Gefängnis wieder. Strafe erhielt er keine und durfte weiter zur Arbeit.“

č. 4355, internovaného 30. 06. 1945. Ten zůstal v pankrácké věznici mnohem déle, v lednu 1946 byl předán lidovému soudu²⁴², přičemž souzen byl až v roce 1948.²⁴³

²⁴² SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba muži 1945 – 46*

²⁴³ SOA Praha, MLS Praha 1948, Jmenný seznam, [online], Dostupné z: [http://www.soapraha.cz/documents/praha/20100901172127-MLS_Praha_-_jmenny_rejstrik_1948_\(prozatimni\).xls](http://www.soapraha.cz/documents/praha/20100901172127-MLS_Praha_-_jmenny_rejstrik_1948_(prozatimni).xls), [vid. 2015-10-31]

3.8. Chování dozorců

Tato oblast bude na začátku pojata především jako polemika s článkem Aleše Kýra, *Zacházení se členy protektorátních vlád v pankrácké věznici*, z roku 2006. Dříve než bude možné pojednávat o tom, jak se chovali v pankrácké věznici dozorcí, je třeba zodpovědět otázku, kdo vlastně mohl být v dozorcem. Do počátku května byla věznice rozdělena na českou a německou část. Po odchodu německé části personálu zůstala ve věznici pouze jeho česká část, přičemž zřejmě ne celá. Ředitelem zůstal Bohdanecký, avšak někteří dozorcí byli internováni spolu s vězni. Aleš Kýr k tomu dodává: „Strážní a dozorčí služba ve věznici nebyla zpočátku zajišťována příslušníky Sboru uniformované vězeňské stráže (SVS), neboť se na ní podíleli i členové Revolučních gard a pomocného strážního personálu z řad dobrovolníků.“²⁴⁴ Dozorčí služba příslušníky SVS zajišťována zcela jistě byla, avšak, jak říká Kýr, nikoliv pouze jimi. Po prostorách věznice se však nepohybovali navíc jen gardisté a dobrovolníci, ale též příslušníci Rudé armády, na což poukazuje Adina Mandlová.²⁴⁵

K chování dozorců se vyjadřuje Aleš Kýr následovně: „Na otázku, zda bylo s bývalým státním prezidentem a členy protektorátních vlád zacházeno standardním či přísnějším způsobem jako s nejtěžšími zločinci nebo naopak mírným způsobem jako s prominentními vězni, nelze odpovědět jednoznačně vzhledem k revoluční situaci a mimořádným podmínkám ve vězeňství. Bezprostředně po osvobození rozhodovaly o umístění zatčených osob do vězeňských zařízení Národní výbory jako orgány revoluční moci, což se promítalo i do činnosti věznic, které v té době postrádaly jednotné a odborné vedení.“²⁴⁶ Už samo členění a charakteristika možných způsobů zacházení s vězni je velice zavádějící. Z předešlé kapitoly věnované příchodu vězňů na Pankrác je zřejmé, že označovat surové bití za „standardní či přísnější způsob“ zacházení je eufemismus. Na jednu stranu se popis chování dozorců odvolává na mimořádné podmínky ve vězeňství, na druhou stranu uvádí, že se dozorcí chovali nanejvýš standardně či přísněji. Dá se říct, že článek chování dozorců obhájí, nicméně zcela opomíjí se zmínit o tom, proč jej vůbec obhájí. Důvodem se jeví být snaha o zachování pověsti profesionality dozorců, což vyplývá i z dalšího textu. „Chování a jednání vězeňských dozorců ke kolaborantům obecně a členům protektorátních vlád zvlášť ovlivňovaly zejména tyto skutečnosti:

- profesionální respektování vězeňských předpisů a služební návyky,
- značná přeplněnost věznice, která ztěžovala plnění služebních povinností,

²⁴⁴ Kýr, Aleš: *Zacházení se členy protektorátních vlád v pankrácké věznici*. In: *Historická penologie* č. 2/2006, s. 2

²⁴⁵ Mandlová, 1990, s. 149

²⁴⁶ Kýr, Aleš: *Zacházení se členy protektorátních vlád v pankrácké věznici*. In: *Historická penologie* č. 2/2006, s. 2

- prožitá nacistická perzekuce v protektorátu s tragickými osudy blízkých osob,
- revoluční nadšení a snaha odčinit dřívější vynucenou loajalitu nebo pasivitu vůči nacistické perzekuci,
- působení nových sociálních struktur v oblasti státní správy a samosprávy, odborových organizací a politických stranách.²⁴⁷

Na prvním místě je sice zdůrazňovaná profesionalita dozorců, nicméně dále jsou uváděny důvody, které právě s největší pravděpodobností byly těmi faktory, které onu profesionalitu mohly narušovat. Jistě nelze upírat jednotlivým dozorcům snahu o profesionální a lidský postup, nelze však ani opomíjet zcela jistě přítomné chování neprofesionální a nelidské. Přehlnutost věznic a nedostatečné zásobování zajisté všem dozorcům ztěžovaly výkon služby. Není už ale zcela zřejmé, do jaké míry byl ten který dozorce v protektorátu perzekvovaný či zda se konkrétních dozorců, kteří postupovali ne právě profesionálně, tragické osudy blízkých osob vůbec týkaly. Jistě není možné tvrdit, že by se mezi dozorce nevyskytoval žádný, kterému by nezemřel z důvodů nacistické perzekuce někdo z blízkých, není však samozřejmé, že by se chovali brutálně právě ti dozorce, kteří takovou zkušenost měli.

Text článku Aleše Kýry je dvojznačný dokonce i v místech, kde se o brutalitě přímo hovoří: „Členové protektorátních vlád byli ze strany dozorců přísně sledováni, ale zároveň většinou respektováni jako bývalí vládní činitelé. Potvrzuje to mimo již uvedeného i skutečnost, že nebylo od nich vyžadováno provádění úklidových prací a k zajišťování některých jejich potřeb byli určeni spolupěvní. Přesto však nelze vyloučit jejich zesměšňování, ponižování nebo bití, kterého se dopouštěli někteří dozorce, jak bylo zjištěno v případě R. Berana a dalších osob ve vazbě MLS.“²⁴⁸ To, nač se Aleš Kýr odvolává, je prohlášení Rudolfa Berana, jak je uvedeno v knize Tomáše Staňka, k vyšetřování případu „zlého nakládání“ s generálem Syrovým: „První měsíce mého pobytu až do konce roku 1945 byly na Pankráci krušné. Bylo to jako za gestapa. Bylo mi spíláno, byl jsem zahrnut nadávkami, někteří členové národních gard, kteří konali službu na Pankráci, mi vyhrožovali. Jednou mě dozorce zbil obuškem – bez příčiny – jako sta a sta jiných ... Každý den byli vyšetřovanci vyváděni z cel a bití obušky a gumovými rourami před celami. Nářek, pláč a úpění rvaly nervy tisícům vězňů, kteří byli na Pankráci. Bylo to hrozné ... Denně bití, lidé umírali hladem a následkem nervového rozčilování.“ Bit byl i generál Syrový, který později do protokolu uvedl: „Ovšem téměř každý, kdo tehdy nešťastnou náhodou jako přírůstek se dostal do věznice, utřil nějaké rány.“ Mezi takto postiženými byli i generál Podhajský nebo

²⁴⁷ Tamtéž

²⁴⁸ Tamtéž, s. 5

vyslanec Mastný a řada jiných. Generál Rychtrmoc, (vedoucí činitel Českého svazu válečníků odsouzený v prvním procesu před Národním soudem v lednu 1946 k trestu smrti) byl podle Surového svědectví „přiveden do naší cely tak ztlučen, že celé jeho tělo bylo pokryto modřinami.“ Jednasedmdesátiletý V. Mastný, kterého propustili z vazby v polovině srpna 1945, byl podle vlastních slov v „zuboženém stavu“, se „zřetelnými stopami podlitin ... v mém obličejí, způsobených policejním obuškem mně zasazenými ranami na čelo, oči a tvář“.²⁴⁹ Takovéto výpovědi o respektu k bývalým vládním činitelům příliš nesvědčí. Pokud po nich nebyly vyžadovány úklidové práce, možná by je leckterý z činitelů za bití obuškem rád vyměnil.

Sama existence *Domácího řádu* příliš nevypovídá o tom, jak se s vězni v poválečném období ve skutečnosti zacházelo. Je jen velice nepravděpodobné, že by se jím navíc řídili pomáhající gardisté či ruští vojáci. Aleš Kýr se zmiňuje o *Domácím řádu*, podle kterého se mělo s vyšetřovanci zacházet „s důkladnou přísností, vždy však též vlídně, klidně, spravedlivě a se stálým humánním zřetelem k účelu vazby.“ To Kýr jakoby vyvrací s odkazem na „drsné“ zacházení dozorců. Drsné zacházení však definuje způsobem, který nijakým způsobem nevybočuje z rámce zacházení, pod kterým si lze představit „standardní či přísnější“ zacházení, o kterém byla řeč dříve: „Z dostupných informací však vyplývá, že zacházení s kolaboranty ve vyšetřovací vazbě bylo drsné, jejich přesun byl prováděn zrychleným krokem a při zastavení byli otáčeni čelem ke zdi. Při vstupu dozorce na celu bylo vyžadováno hlášení vojenským způsobem. Tyto praktiky nebyly údajně uplatňovány v případě členů protektorátních vlád.“²⁵⁰ Zrychlený krok a otáčení čelem ke zdi však zřejmě nebude ve vězeňském prostředí mnoho lidí překvapovat ani pobuřovat.

Podle Aleše Kýra dále, pokud se „vyšetřovanci cítili kráceni na svých právech, mohli požádat dozorce ve službě o předvedení k vyšetřujícímu soudci (předsedovi hlavního líčení nebo referentovi) k přednesení prosby nebo stížnosti, nebo je přednést při jejich kontrole na cele. V prvním čtvrtletí roku 1946 nebyla údajně na oddělení MLS provedena žádná kontrola, čímž nebylo možno přednést prosby a stížnosti, neboť vyšetřovanci se neodvažovali požádat dozorce o předvedení.“ To, že se žádné stížnosti ze strany vězňů neregistrovaly, z Kýrova textu vyznívá, jakoby bylo způsobeno tím, že vězňům chyběla odvaha dozorce o předvedení požádat. Obávám se však, že absence stížností nesvědčí ani tak o malé odvaze vězňů, jako spíš o existenci prostředí bezpráví.

²⁴⁹ Staněk, 2002, s. 40-41

²⁵⁰ Kýr, Aleš: Zacházení se členy protektorátních vlád v pankrácké věznici. In: *Historická penologie* č. 2/2006, s. 5

V další části bude dále uveden pohled na chování dozorců ze strany některých vězňů. První květnové dny, dny oslav vítězství nad nacizmem, komentuje Hanz Wagner následovně: „Stalo se zvykem, že hrdinové národa po pitkách jako vrchol zábavy navštěvovali vězení. Dozorci poskytovali bez okolků přístup. Popadli nějakého vězně a za bití ho vytáhli ven z cely. Ještě dlouho bylo slyšet jeho bolestivé výkřiky, než byl umučen k smrti. Právě na Pankráci byl velmi oblíbený jeden zvláštní sport. Strašlivě zbití lidé byli házeni z druhého poschodí přes zábradlí a během pádu sloužili jako živé cíle ke střelbě.“²⁵¹

Sověti měli ve věznicích zvláštní postavení, příslušníci útvarů NKVD se zajímali o exponované nacisty, gestapáky, zaměstnance zpravodajských služeb, zároveň ale o průmyslové a jiné specialisty, „velitelé ostatních jednotek pak o německé pracovní síly a speciálně ženy“.²⁵² O posledně jmenované kategorii vězňů vypráví Adina Mandlová: „Jiná příhoda, jež se vryla do mé paměti, byla zkušenost s odporným ruským vojákem, Kalmykem, který sháníval milenky pro svého soudruha důstojníka. Uviděl mě na dvoře při procházce s ostatními vězni a pak přišel v noci s dozorcem do cely. Dozorce mu na mě ukázal se slovy, z nichž jsem pochytala, že říká, že jsem ‚artistka‘. Měla jsem se okamžitě ustrojít a jít s ním, prý vyprat veliteli prádlo. Prohlásila jsem, že se nehnu, ani kdyby mě zastřelili, a tak si ten voják vybral jinou holku. Ukrajinku, která byla v naší cele zavřená s matkou. Do cely se už nevrátila a jednou v noci se její matka oběsila na šňůře na mřížích. Chudák holka, která byla mladičká a zřejmě panna, se vrátila nejen v jiném stavu, ale i pohlavně nakažená a léčili ji ve vězeňské nemocnici. Takových případů bylo mnoho, ale zpočátku nikdo nezakročil, Rusové byli prostě páni; až později, když začali fungovat řádní soudci, dostali dozorcí přísný zákaz vstupovat do cel po sedmé hodině večer.“²⁵³

Mezi nejsilněji působící části svědectví patří bití mladých chlapců na chodbách věznice. Vyjadřují se k němu Hanz Wagner a Friedrich Balthasar, není ale zcela zřejmé, zda se jedná o stejnou událost, protože si svědectví místy protirečí. Hanz Wagner podává vůbec nejdramatičtější verzi: „Jednoho nedělního odpoledne vtrhl houf gardistů do jedné dvojcely na našem oddělení, kde bylo asi 25 chlapců ve věku 14-16 let. Pocházeli z Liberecka a prý to byli Wervolfové. Jak se z příkazů dalo vyrozumět, byli mladíci postaveni před naší celu ve dvou řadách proti sobě. Museli nejdříve dělat kohoutí zápasy, pak volat ‚Heil Hitler‘ a navzájem se bít. Muži a přihlížející je popoháněli také pomocí pendreků. Tato hra se zvrhla

²⁵¹ Wagner, 1951, s. 44-45 - „Es war Brauch geworden, daß die Helden der Nation nach Zechgelagen als Höhepunkt der Unterhaltung Besuche im Gefängnis machten. Die Wächter gewährten ohne weiteres Einlaß. Irgendein Häftling wurde gepackt und unter Hieben und Stößen aus der Zelle gezerrt. Noch lange hörte man seine Schmerzensschreie, bevor er zu Tode gemartert war. Ein besonderer Sport war gerade in Pankratz sehr beliebt: Die furchtbar zugerichteten Menschen wurden vom zweiten Stock über das Geländer geworfen und während des Falles als lebende Ziele benützt und abgeschossen.“

²⁵² Staněk, 2002, s. 41

²⁵³ Mandlová, 1990, s. 149

v krveprolití. Mladíci museli krev z kamenných dlaždic lízat. Kdo tak nečinil, byl zbit jako žito. Některé děti se pozvracely a ostatní musely zvratky jíst. Nakonec týraní už nedokázali takovou odpornost déle vydržet, načež je začali znovu mlátit, přičemž byla celá podlaha potřísněna krví. Chlapci museli sami podlahu vyčistit. Nyní se museli delikventi vysvléknout úplně donaha a jeden po druhém si lehnout na stůl, na kterém je tak dlouho bičovali, až z kostí visely cáry masa. Trýznitelé se nedokázali zdržet nejhlupejších vtipů a společných oplzlostí. Když bylo se všemi chlapci takto naloženo, odvlékli je do sklepa a ty, kteří ještě vykazovali známky života, měli pověsit na háky na zdi, a tak je nakonec zlikvidovat.²⁵⁴ Balthasar byl také svědkem bití chlapců na chodbě: „Jednoho dne jsme slyšeli kroky – skoro vojenské kroky – to muselo být mnoho nově příchozích. Najednou vzduch proutil srdcervoucí křik, což nebyl žádný mužský křik, takto křičí jen děti, mladí chlapci! Mezi tím bylo slyšet pleskání řemenu na holé tělo. ‚Aha!‘, řekl stísněně Kovacz ‚to jsou ti HJ, pár těch kluků jsem viděl, když mě vedli k výslechu‘.“ Bližší popis k událostem na chodbě Balthasar nepodává a věnuje se spíše dění v cele, kde museli jednoho spoluvězně násilím usměrnit, aby nebouchal na dveře cely.²⁵⁵ Ve vězeňských knihách se nicméně nenachází údaje, které by Wagnerem popisovanou scénu s tragickým vyústěním potvrzovaly. Záznamů o chlapcích, kteří byli podezřelí jako Werwolfové, se skutečně několik ve vězeňské knize nachází.²⁵⁶ Nepodařilo se je však dohledat ve Wagnerem odhadovaném počtu. Ze svědectví ani není zcela zřejmé, kdy se scéna měla odehrát, v archivních záznamech u jmen nacházíme pouze poznámku - *Vlkodlak 31/5/1946 předán ZOB – Zemskému odboru bezpečnosti*, jedné z tehdejších ozbrojených složek plně podléhající kontrole komunistů. Nabízí se vysvětlení,

²⁵⁴ Wagner, 1951, s. 45 - „An einem Sonntag Nachmittag drang eine Schar RG in eine Doppelzelle unserer Abteilung ein, wo etwa 25 Jungen im Alter von 14-16 Jahren untergebracht waren. Sie stammen aus der Reichenberger Gegend und sollten Werwölfe gewesen sein. Die Jungen wurden, wie aus den Anordnungen zu entnehmen war, vor unserer Türe aufgestellt und standen sich in zwei Reihen gegenüber. Sie mußten zuerst Hahnenkämpfe aufführen, dann ‚Heil Hitler‘ rufen und sich gegenseitig ohrfeigen. Von Männern und Zuschauerinnen wurden sie dazu angetrieben, sie halfen auch mit Gummiknüppeln nach. Dieses Spiel artete in Blutvergießen aus; die Jungen mußten das Blut von den Steinfließen auflecken. Wenn dies einer nicht tat, wurde er windelweich geprügelt. Einige der Kinder erbrachen und die anderen mußten das Erbrochene verzehren. Schließlich brachten es die Gepeinigten nicht mehr fertig, diese Widerlichkeiten auszuhalten, weshalb sie erneuten Schlägen ausgesetzt wurden, wobei das Blut den ganzen Boden besudelte. Die Jungen mußten selbst den Boden reinigen. Nun wurden die Delinquenten gezwungen, sich splitternackt auszuziehen und mußten sich einer nach dem anderen auf einen Tisch legen, auf dem sie solange geißelt wurden, bis das Fleisch in Fetzen von den Knochen hing. Die Peiniger konnten sich dabei nicht der blödesten Witze und gemeinsten Zoten enthalten. Als alle Jungen so traktiert waren, wurden sie in den Keller geschleift und die, welche noch ein Lebenszeichen von sich gaben, sollten an Haken an der Wand aufge[k]nüpft und so endgültig liquidiert werden.“

²⁵⁵ BArch, Erlebnisberichte zur Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittel-Europa, Ost-Dok. 2 Nr. 312, Balthasar, Friedrich: *Erlebnisse eines Deutschsprachigen vom Mai 1945 bis März 1946*, s. 47 – „Eines Tages hörten wir Schritte – fast militärische Schritte – es mußten viel Neue gekommen sein. Auf einmal zerrissen herz-zerreißende Schreie die Luft, das waren keine Männerschreie. so schrien nur Kinder, junge Buben! Dazwischen hörte man das Klatschen von Riemen auf nacktes Fleisch. ‚Aha!‘ sagte beklommen Kovacz, ‚das ist die HJ, ich habe paar solcher Buben gesehen, als sie mich zum Verhör führten‘.“

²⁵⁶ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba muži 1945 – 46*

že s podobnými akcemi ozbrojených složek nechtěla vězeňská služba být přímo spojována a proto se zbavila odpovědnosti za další osud vězňů tím, že je „předala“. Otázkou však zůstává, zda byli chlapci skutečně ubiti. Jednoho z takto označených v knize se podařilo dohledat na internetových stránkách jako bývalého obyvatele Ústí nad Labem, který měl údajně zemřít až v roce 1999 ve věku 70 let.²⁵⁷ Nelze ale vyloučit, že se jednalo o jinou skupinu chlapců, protože 31. květen 1946, den kdy byli předání ZOB, se zdá být poměrně dost pozdní datum na takové jednání. Mohlo se také jednat o „běžné“ bití mladých vězňů, o kterém vypráví Rudolf Kriegisch, jako jediný mladistvý, jehož svědectví je zde k dispozici. O bití dozorců a chodbařem se Kriegisch zmiňoval v předešlé kapitole, nicméně vedle neustálých nástupů a inspekcí bylo bití vězňů v této části věznice časté: „Vzpomínám na výprasky pendrekem nebo sedmiocasou kočkou (co tím míním, je jistě známo). Jak často jsme byli bití? Nemohu říci přesně, vím pouze, že záda, podkolení a chodidla byla velmi citlivými místy na těle – vleže nebo ve stoje byla neustále bita. Nebyli jsme bití jemně, ale velmi tvrdě.“²⁵⁸

Výslechy nebyly vnímány *a priori* jako negativní součást vězeňského pobytu. Mnohdy ve věznicích vzbuzovaly naději, že se při výslechu vysvětlí jejich nevina a pak už nic nebude bránit jejich propuštění. V případě Adiny Mandlové se skutečně poměry jejího pobytu zlepšily: „Po prvním výslechu se moje postavení zlepšilo. Nikdo už mě netloukl, udělali ze mě chodbařku, tj. chodila jsem do kuchyně pro kbelíky s jídlem a rozdělávala je mezi vězně.“²⁵⁹ Sám Hans Wagner si na průběh svého výslechu rovněž nestěžoval: „Na svatodušní neděli začaly výslechy a já jsem byl také předvolán. Ruský kapitán a komisařka se toho ujali, ona překládala mé německé výpovědi, ani jeden z nich neuměl česky. Vyptávali se mě na všechny osobnosti ve Wehrmachtu a ve veřejném životě i na zdravotnická zařízení ve Wehrmachtu a tak podobně. Nebyl jsem moc sdílný a dával jsem na srozuměnou, že se pátrací a výzvědné službě nepropůjčím.“²⁶⁰ Z cely Hanse Wagnera bylo ale později předvedeno k výslechu více vězňů: „Velitel naší cely byl z našeho společenství vyslýchán jako první. Vyšel z toho celkem ještě dobře, protože jeho sestra byla již roky komunistkou a vpochovala do Prahy s armádou generála Svobody,

²⁵⁷ „Kletschka Kurt“ (narozen 25. 2. 1929) In: *Einwohnerverzeichnis, Bezirk Aussig an der Elbe, Buchstaben Kles-Klie*, [online], Dostupné z: <<http://www.heimatfreunde-aussig.de/elbhafen/elb%20kles.htm>>, [vid. 2014-08-28]

²⁵⁸ Kriegisch, Rudolf: Můj pankrácký příběh. In: *Historická penologie* č. 3/2005, s. 17-18

²⁵⁹ Mandlová, 1991, s. 149

²⁶⁰ Wagner, 1951, s. 44 - „Am Pfingstsonntag fingen die Verhöre an, auch ich wurde gerufen; ein russischer Kapitän und eine Kommissarin nehmen es ab, sie verdolmetscht meine deutschen Aussagen, keines von beiden kann tschechisch. Ich werde über alle Persönlichkeiten in der Wehrmacht und im öffentlichen Leben befragt, auch über Sanitätseinrichtungen der Wehrmacht und dergleichen. Ich bin sehr einsilbig und gebe zu verstehen, daß ich mich nicht für Such- und Spitzeldienste herbe.“

československou skupinou v Rudé armádě, jako rotmistryně vyznamenaná medailemi za statečnost. Dalším z naší cely, na něhož, zdálo se, GPU zapoměla, byl stavitel. Byl dlouho pryč a teprve po večeři ho vhodili dovnitř cely. Sotva jsme ho poznali. Celé jeho tělo vykazovalo známky příšerného zacházení. Mnoho hodin ležel v bezvědomí a mnoho dní ležel nemocný na svém slavníku. Třetí obětí výslechu byl Ing. Reiß, který byl zrovna tak strašlivě zohavený a zmlácený do polomrtva, a kterého přitáhli zpět v bezvědomí. Když přišel znovu k vědomí, popisoval, jak mu dupali po břiše.²⁶¹

Výslechy samotné prováděli pravděpodobně vyšetřovatelé k tomu určení, ovšem dozorcí nejspíše sehrávali také svou roli při „přípravě“ vězně. Z cely Friedricha Balthasara odcházel jako první k výslechu spoluvězeň Kovacz, který sám sebe a své spoluvězně dlouho před výslechem přesvědčoval, že je nevinný a že u gestapa dělal pouze řidiče. Kovacz posléze Balthasarovi vyprávěl, jak výslech probíhal. Tato pasáž je převyprávěná a není přímým svědectvím Friedricha Balthasara, přesto může přiblížit způsob, jakým výslechy, ze kterých se vyšetřovaný vracel v bezvládném stavu, probíhaly: „Hned jak jsem vyšel z cely, plivl mi jeden mladší dozorce do obličeje a řekl: ‚No ty pse, ty gestapáku, teď něco zažiješ.‘ Pak mne odvedli do prázdné místnosti, musel jsem se postavit ke zdi. Tak jsem tam stál téměř hodinu, najednou mne jeden mladý dozorce otočil a řekl: ‚Jak jsi toho Hitlera zdravil?‘ Odpověděl jsem, že jsem Hitlera nikdy neviděl. ‚Lžeš ty kurvo! Natáhni tu ruku nahoru.‘ Váhavě jsem uposlechl. ‚Zvedni tu ruku výš!‘ a pak mne udeřil pendrekem přes prsty, zakřičel jsem a nechal ruku klesnout. ‚Obě ruce nahoru, ty hajzle!‘ Nyní přišel i druhý dozorce a oba mne bili do rukou a paží, dělalo se mi černo před očima, až jsem omdlel, kýbl studené vody mne rychle postavil na nohy, pak jsem dostal ještě pár kopanců a šoupli mne do vedlejší místnosti, kde seděl muž u psacího stolu. Přátelsky se mě zeptal: ‚Jste úředník gestapa, Kovaczi?‘ Začal jsem mluvit, nejprve pomalu, pak mi začala hlava zase správně pracovat a vyprávěl jsem mu všechno, že jsem nebyl žádný úředník gestapa, jen služební řidič [...], že jsem dobrý Slovan, Slovák z Nitry, všechno, všechno jsem mu pověděl. Tu a tam si udělal poznámku na papír. Nakonec mne přerušil a řekl: ‚To je dobré, pane Kovaczi, můžete jít, ale upozorňuji Vás, že proti Vám existuje několik udání, předvolám svědky a pak si Vás nechám ještě jednou předvolat.‘ Šel jsem ke stolu, poklekl jsem a prosil jsem ho se

²⁶¹ Tamtéž, s. 46 – „Unser Zellenkommandant wird als erster von unserer Gemeinschaft einvernommen. Er kommt etwas glimpflicher davon, weil seine Schwester seit Jahren Kommunistin ist und mit der Armee des Generals Svoboda, der tschechoslow. Gruppe in der Roten Armee als Feldwebel mit der Tapferkeitsmedaille ausgezeichnet, in Prag einmarschierte. Der nächste unserer Zelle, auf den die GPU vergessen zu haben schien, war ein Baumeister; er blieb lange aus. Erst nach dem Nachtmahl wurde er in die Zelle hereingeworfen. Wir erkannten ihn kaum. Sein ganzer Körper wies Spuren entsetzlichster Mißhandlungen auf. Viele Stunden lag er ohnmächtig und viele Tage krank auf seinem Strohlager. Das dritte Opfer der Verhöre war Ing. Reiß, der ebenfalls fürchterlich entsetzt und halbtot geprügelt, bewußtlos zurückgeschleppt wurde. Als er wieder zum Bewußtsein kam, schilderte er, daß er mit den Füßen in den Bauch getrampelt wurde.“

spjatýma rukama, aby mne zachránil před dozorcí, řekl jsem, jak mne mlátili [...]. Ale řekl jen: ‚Běžte Kováči, to není moje záležitost.‘ Chytil jsem se pevně psacího stolu, tu se otevřely dveře a moji trýznitelé byli zase tady, odtrhli mne a odtáhli do vedlejší místnosti a bili mne po celém těle, nejvíce do obličeje a do zad [... až] jsem ztratil vědomí.“²⁶²

Že na celách panoval vojenský režim, přibližuje Friedrich Balthasar, který dostával od svého spoluvězně Huscheka rady: „ ‚Když budu podávat hlášení, dívej se doleva, pak zpřímá, jinak budou padat pohlavky!‘ [...] ‚Pozor! Pane veliteli, hlásím sedm mužů. Všechno v pořádku.‘ “²⁶³ Rovněž tresty za prohřešky proti kázni byly zřejmě běžné: „Byl jsem unavený a sedl si na podlahu. ‚Sednout si můžete,‘ řekl Fleischmann, ‚ale lehnout ne, když Vás uvidí dozorce, stojí to padesát dřepů!‘ “²⁶⁴

²⁶² BArch, Erlebnisberichte zur Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittel-Europa, Ost-Dok. 2 Nr. 312, Balthasar, Friedrich: *Erlebnisse eines Deutschpragers vom Mai 1945 bis März 1946*, s. 45-46 - „ ‚Schon wie ich aus der Zelle kam, spie mir einer der jungen Aufseher ins Gesicht und sagte: ‚Na, Du Hund, Du Gestapomensch, jetzt wirst Du was erleben!‘ Dann führten sie mich in ein leeres Zimmer, ich mußte mich zur Wand stellen. So stand ich fast eine Stunde, auf einmal drehte mich einer der jungen Aufseher um [und] sagte: ‚Wie hast Du den Hitler begrüßt?‘ Ich antwortete, daß ich Hitler nie gesehen hätte. ‚Du lügst, Du Hure! Streck den Arm hoch!‘ Ich folgte zögernd. ‚Wirst Du den Arm höher heben!‘ und dann schlug er mich mit seiner Pendrek über die Finger, ich schrie auf und lies die Hand sinken. ‚Beide Arme hoch, Du Abort!‘ Jetzt kam auch noch der zweite Aufseher und beide schlugen auf meine Hände und Arme los, mir wurde schwarz vor den Augen, ich wurde ohnmächtig, ein Kübel kalten Wassers brachte mich schnell auf die Beine, dann bekam ich noch paar Tritte und wurde ins Nebenzimmer geschoben, dort saß ein Herr am Schreibtisch. Er fragte mich freundlich. ‚Sind Sie der Gestapobeamte, Kovacz?‘ Ich fing an zu reden, erst langsam, dann fing mein Kopf wieder richtig zu arbeiten an und ich erzählte ihm alles, daß ich kein Beamter der Gestapo war, nur ein dienstverpflichteter Chauffeur [...], daß ich ein gute Slave bin, ein Slovake aus Nitra - alles, alles habe ich ihm gesagt. Er notierte sich ab und zu etwas auf einem Papier. Endlich unterbracht er mich und sagte: ‚Es ist gut, Herr Kovacz, Sie können gehen, aber ich mache Sie aufmerksam, daß gegen Sie von einigen Seiten Anzeigen vorliegen, ich werde die Zeugen vorladen, dann werde ich Sie nochmals rufen lassen.‘ Ich ging am Schreibtisch und knielte nieder und bat ihm mit erhobenen Händen, er solle mich vor den Aufsehern retten, ich sagte, wie sie mich geschlagen haben [...] Doch er sagte nur: ‚Gehen Sie Kovacz, das ist nicht meine Sache!‘ Ich hielt mich am Schreibtisch fest, da öffnete sich die Tür und meine Peiniger waren wieder da, sie rissen mich los und schleppten mich ins Nebenzimmer, und schlugen auf mich in, überall hin, am meisten ins Gesicht und Rücken [...] bis] ich verlor das Bewusstsein.“

²⁶³ BArch, Erlebnisberichte zur Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittel-Europa, Ost-Dok. 2 Nr. 312, Balthasar, Friedrich: *Erlebnisse eines Deutschpragers vom Mai 1945 bis März 1946*, s. 34 - „ ‚Wenn ich melde, schau nach links, dann geradeaus - sonst gibt's Ohrfeigen‘ [...] ‚Achtung! Herr Befehlshaber ich melde sieben Mann! Alles in Ordnung!‘ “

²⁶⁴ Tamtéž, s. 35 - „ ‚Ich war müde und setzte mich auf den Boden. ‚Setzen dürfen Sie sich‘ sagte Fleischmann, ‚aber legen nicht, wenn Sie der Aufseher liegensieht, kostet's 50 Kniebeugen!‘ “

3.9. Vězeňská nemocnice

Pokud bychom vycházeli pouze z informací předložených Alešem Kýrem, neshledali bychom na vězeňské nemocnici a marodce žádných zásadnějších vad. „V rámci zdravotní péče měli být vyšetřovanci při nástupu do věznice podrobeni lékařské prohlídce a mělo jim být poskytováno náležité lékařské vyšetření a ošetření v případě nemoci. Nelze pominout, že zdravotní stav všech členů protektorátních vlád nebyl dobrý a v případě JUDr. J. Krejčího a JUDr. J. Kamenického dokonce velmi vážný. Z dobových informací vyplývá, že vězeňská ošetrovna (marodka) a nemocnice byla vzorně vedena ústavním lékařem MUDr. Navarou, kterému zprvu pomáhali dva němečtí ošetřující lékaři MUDr. Brandstätter a MUDr. Kindermann a později český lékař MUDr. Kleveta. Práci lékařů ztěžoval všeobecný nedostatek léků a zdravotnického materiálu. Lůžková kapacita vězeňské nemocnice byla stále přeplněna a z tohoto důvodu zůstávali nemocní často ležet na přeplněných celách samovazby.“²⁶⁵

Zdali byla vězeňská nemocnice vzorně, či spíše zdali vůbec mohla být vedena vzorně z důvodu zmíněných nedostatků, zůstává otázkou. Zkušenost s vězeňskou nemocnicí popisuje jen několik svědectví, především pak právě Hans Wagner, který v ní sám dvakrát pobýval. Strava byla nedostačující, ostatně jako v celé věznici, nicméně z Wagnerovy výpovědi je patrné, že se mu německý personál snažil pomoci. Právě přítomnost německých lékařů měla pro zdraví Hanse Wagnera zásadní význam: „Uzdravoval jsem se pomalu díky ošetřování dvou německých lékařů, kteří pro mne přes výslovný zákaz pašovali bramborovou kaši. ‚Dieta‘ pro německé pacienty sestávala z úplně stejné stravy, jakou dostávali na celách, pouze ještě v horší kvalitě.“²⁶⁶ Při svém pobytu si Wagner nevšímal ani tolik chodu nemocnice, jako spíše diagnóz a osob, se kterými se setkal. Přesto si lze z jeho svědectví alespoň rámcově vytvořit představu o tom, co bylo příčinou příchodu nemocných do nemocnice a jaké péče se jim dostávalo. Mnoho lidí již do věznice v zuboženém stavu přišlo. Sám zmiňovaný doktor Kindermann, ač měl být předveden k lidovému soudu pod číslem Ls 0591/45,²⁶⁷ zemřel ve věznici 27. března 1946,²⁶⁸ přičemž Hans Wagner uvádí, že

²⁶⁵ Kýr, Aleš: Zacházení se členy protektorátních vlád v pankrácké věznici. In: *Historická penologie* č. 2/2006, s. 4-5

²⁶⁶ Wagner, 1951, s. 46 - „Dort erhole ich mich langsam dank der Pflege zweier deutscher Ärzte, die gegen ausdrückliches Verbot für mich Kartoffelbrei einschmuggeln. Die ‚Diät‘ für die deutschen Patienten bestand aus der gleichen Kost, wie sie in den Zellen verteilt wurde, nur in noch minderwertigerer Qualität.“

²⁶⁷ SOA Praha, MLS Praha 1945, Jmenný seznam, [online], Dostupné z: < http://www.soapraha.cz/documents/praha/20100901171439-MLS_Praha_-_jmenny_rejstrik_1945.xls>, [vid. 2015-10-31]

²⁶⁸ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba mužů 1945 – 46*

byl při zatýkání v Ústí na Labem Revolučními gardami týrán k nepoznání.²⁶⁹ Navíc jak bylo uvedeno v kapitole věnované příchodu do věznice, čekalo vězně rovněž bití.

Dalším případem, na který si Wagner vzpomíná, byl německý prokurista u velkoobchodu dřevem Lechner Hugo Bubeníček: „Bubeníček musel na náměstí před kostelem v Holešovicích spolu s mnoha dalšími Němci běhat bosí sem a tam po skleněných střepech, pořezal si nohu a onemocněl zhoubnou flegmónou, která nezbytně vyžadovala několik operací, při kterých však lékaři nesměli použít narkózu, ani lokální umrtvení [...] Ačkoliv Bubeníčkovy rány stále ještě hnisaly, byl na příkaz českého vrchního lékaře Dr. Reina (německého původu z Postoloprta) propuštěn a musel zpět do pracovního tábora.“²⁷⁰ „Pátého září 45 mne převezli podruhé do vězeňské nemocnice, kde jsem byl v cele č. 13. Zde jsem se dozvěděl, že se Bubeníček, kterého poslali s nezahojenou nohou na těžké práce, do nemocnice zakrátko vrátil. Život ohrožující flegmóna si vynutila opakovaný zásah. Ani tentokrát nesměly být použity žádné omamné prostředky. Žádný ze zákroků vůbec nepomohl a celková otrava krve jej zbavila utrpení.“²⁷¹ Podle vězeňské knihy zemřel Hugo Bubeníček 9. 10. 1945.²⁷² „Mým dalším společníkem na cele byl Rakušan Dr. Chrobok, kterého přeložili během protektorátu na Ministerstvo pošt do Prahy. Jeho syn žil údajně v Linci. Byl sem přeložen s akutním žaludečním a střevním katarom, pravděpodobně infekčního původu. Pacient obdržel jen několik prášků, které ale neměly žádný účinek. Ani živočišné uhlí nemělo žádný efekt. Pak dostal plechovou misku plnou sladkostí, po kterých přes zákaz dychtivě lačněl, načež začal trpět nesnesitelnou žízní. Následky se dostavily během chvíle. Po těžkých útrapách v noci zemřel. Doplazil jsem se ke dveřím a zaklepal, protože tam nebyl žádný zvonek. Nakonec přišel noční hlídač, a když jsem mu sdělil, že Chrobok zemřel, řekl mi. ‚A kvůli tomu mě obtěžuješ? Díky bohu zase o jednu německou svini míň.‘“²⁷³ Je

²⁶⁹ Wagner, 1951, s. 47 - „Auf dieser Abteilung traf ich den Prager Stadtphysikus, Dr. Viktor Kindermann, der am 27. Mai in Aussig bei der Verhaftung durch die RG bis zur Unkenntlichkeit mißhandelt und über die Polizeidirektion Prag nach Pankratz eingeliefert worden war.“

²⁷⁰ Tamtéž, s. 46-47 - „Bubeníček mußte auf einem Platz vor einer Kirche in Holleschowitz mit vielen anderen Deutschen barfuß auf Glasscherben hin- und herlaufen, zerschnitt sich den Fuß und erkrankte an einer bössartigen Phlegmone, die einige Operationen notwendig machte, bei welchen jedoch die Ärzte keine Narkose oder örtliche Betäubung anwenden durften.[...] Trotzdem Bubeníček's Wunde noch eiterte, wurde er auf Geheiß des tschechischen Chefarztes, Dr. Rein (deutscher Abstammung aus Postelberg) entlassen und mußte zurück in ein Zwangsarbeitslager.“

²⁷¹ Tamtéž, s. 48 - „Am 5. September 45 werde ich zum zweitenmal in das Gefängnis-Krankenhaus transportiert, die Zelle 13 wird mein Quartier. Hier erfuhr ich, daß Bubeníček, der mit seinem unausgeheilten Fuß auf schwere Arbeit geschickt worden war, bald ins Krankenhaus zurückkam. Eine lebendbedrohende Phlegmone zwang zu wiederholten Eingriffen. Auch jetzt durften keine Betäubungsmittel angewandt werden. Alle Eingriffe nützten nichts und eine allgemeine Blutvergiftung erlöste ihn von seinen Leiden.“

²⁷² SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba muži 1945 – 46*,

²⁷³ Wagner, 1951, s. 47 - „Mein nächster Zellengenosse war Dr. Chrobok, ein Österreicher, der während der Protektoratszeit an das Postministerium nach Prag versetzt worden war. Sein Sohn lebte angeblich in Linz. Mit einem akuten Magen- und Darmkatarrh wahrscheinlich infektiösen Ursprunges wurde Chrobok hierher verlegt. Der Patient erhielt lediglich einige Pülverchen, die gar keine Wirkung hatten. Auch Tierkohle hatte gar keinen Effekt. Dafür wurde ihm ein Blechnapf voll Süßspeise hingestellt, die er trotz Verbots gierig verschlang, da er

možné, že si Wagner nezapamatoval přesně jméno a jednalo se o Ukrajince, úředníka Pozemkového úřadu, bydlištěm v Jablonici, ve Východní Haliči, dr. Vladimíra Chromyna, vězně 3903. Vězeňská kniha uvádí, že zemřel 30. 10. 1945.²⁷⁴

„Můj společník na cele, podplukovník Walena z Bíliny, onemocněl zápallem plic a v důsledku přidružené srdeční slabosti po třech dnech zemřel. Jeho vychrtlé tělo vysílené hladem nedokázalo více vzdorovat.“²⁷⁵ Vězeňská kniha uvádí, že Václav Valina (vězeň č. 1842, narozen 29. 3. 1897) měl být internován v nemocnici 23. 2. 1946 a zemřel 24. 2. 1946.²⁷⁶ V některých případech se zřejmě dostalo některým „obyčejným“ vězňům ošetření v civilní nemocnici. Nejen tedy vězňům prominentním, jako v případě členů protektorátní vlády, o kterých se hovoří v kapitole „Denní tisk o pankrácké věznici“. Hanz Wagner pokračuje: „V mé cele ležel také s vysokou teplotou český člen závodní stráže ze závodu na výrobu leteckých a automobilových motorů Walter z Jinonic u Prahy, Cink. Diagnóza: onemocnění ledvin. Jedné noci spadl v deliriu z postele a zůstal v bezvědomí ležet na podlaze. Když jsem z jeho postele stáhl deku, abych ho s ní přikryl, udeřil mne zápach moči a výkalů, který se z jeho postele vinul. Neměli pro něho ani bažanta ani nočník, takže nechával všechno pod sebou. Umírajícího ho převezli do všeobecné nemocnice. Když stahovali takzvané prostěradlo, shnilý, fekáliemi prolitý kus hadru, uviděl jsem, že byl slammník celý šedobílý. Při bližším pohledu se ukázalo, že to tam hemžilo mušičkami a larvami.“ Vězeňská kniha uvádí, že Josef Cink (vězeň č. 2072, narozen 28. 8. 1896) měl být 13. 8. 1945 odeslán do nemocnice a 11. 9. 1945 propuštěn.²⁷⁷

Osoby, které Wagner jmenuje, lze většinou dohledat ve vězeňských knihách a v případech zmíněných zemřelých osob se v knihách nachází i záznamy o úmrtí. V posledním případě Václava Cinka, kde si nebyl jist jeho dalším osudem, raději uvedl, že jej pouze naposledy viděl umírajícího.

an unstillbarem Durst litt. Die Folgen stellten sich im Moment ein. Nach schwersten Qualen verstarb er in der Nacht. Ich kroch zur Tür und klopfte, da es keine Klingel gab. Endlich kam der Nachtwächter und als ich ihm mitteilte, daß Chrobok gestorben sei, sagte er zu mir: 'Und deswegen belästigst Du mich? Gott sei Dank, wieder so ein deutsches Schwein weniger.'“

²⁷⁴ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba muži 1945 – 46*

²⁷⁵ Wagner, 1951, s. 48 - Mein Zellengenosse, Oberstleutnant Walena aus Bilin, erkrankte an einer Lungenentzündung und war nach drei Tagen infolge hinzutretender Herzschwäche tot, sein ausgemergelter Körper, durch Hunger entkräftet, besaß keinen Widerstand mehr.

²⁷⁶ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba muži 1945 – 46*

²⁷⁷ Wagner, 1951, s. 48 – „Dann lag in meiner Zelle noch der tschechische Werkschutzmann Cink von der Auto- und Flugmotorenfabrik Walter aus Jinonitz bei Prag mit hohem Fieber. Diagnose: Nierenerkrankung. Eines Nachts stürzte er im Delirium aus dem Bett und blieb bewußtlos auf dem Fußboden liegen. Als ich die Decke von seinem Bett abzog, um ihn damit zuzudecken, warf mich der Latrinengestank aus seinem Bett fast um. Es gab für ihn weder Urinflasche noch Nachtgeschirr, sodaß er alles unter sich ließ. Sterbend wurde er in das Allgemeine Krankenhaus gebracht. Als das sogenannte Leintuch, ein kotstrotzender, verfaulter Fetzen, abgezogen wurde, bemerkte ich, daß der Strohsack ganz grauweiß war. Beim näheren Zusehen stellte es sich heraus, daß es lauter Fliegenmaden und -larven waren, von welchen es da wimmelte.“

Otto Hölder v nemocnici nejspíš sám nepobýval, nicméně říká: „Lazaret o pouhých šestnácti postelích nemohl pojmut počty nemocných, a tak byli lékaři nuceni posílat ty, kterým čerstvě operovali flegmónu, ihned zpátky do cel.“²⁷⁸ Zde udivuje především nízký počet postelí, který Hölder uvádí. Kdysi sloužila vězeňské nemocnici celá jedna budova, je nicméně možné, že při zvýšeném počtu vězňů byly i některé prostory nemocnice určeny k jejich internaci. Na druhou stranu ovšem mohly i některé cely mimo vězeňskou nemocnici sloužit k internaci nemocných: V tomto smyslu se vyjadřuje Friedrich Balthasar: „[...] na konci chodby bylo připevněné velké ‚C‘. Jednotlivě jsme museli jít vpřed. Jako první jsem došel na konec chodby, kde byla cela číslo 295. Najednou někdo zavolal: ‚Zpátky, posledních 6 cel je pro nemocné tuberkulózou!‘ Takže zpátky, teď jsem stál před celou 289 - můj rok narození, napadlo mne.“²⁷⁹ Pokud by nemocnice disponovala pouhými 16 postelemi, byla by jen stěží představitelná obměna nemocných při tak vysoké četnosti úmrtí, která vyplývá ze svědectví i vězeňských knih.

Poněkud jiná situace panovala na ošetřovnách. Podle Hanse Wagnera se marodka, pokoj pro nemocné, se netěšila dobré pověsti: „Rozhodl jsem se jen s těžkým srdcem, že vyhledám pomoc na oddělení pro nemocné. [Dozorce, pozn. autora] Koberle neměl žádných námitek. Velitel pokojů pro nemocné se jmenoval Černý. Prvního nemocného popadl za krk, když mluvil o angíně, tvrdil, že nic nevidí a vyhodil ho ven. Druhý si stěžoval na píchání na prsou, jeden tvrdý boxerský úder zasáhl bolavé místo a konzultace byla u konce. Třetí ukazoval na obvaz na holeni, to už ale Černý rval hadry tak, až začala téct krev. S kopancem vyletěl nemocný ven. Oba lékaři, sami vězni, stáli bezmocně a nemohli pomoci. Černý se [mě] zeptal: ‚Co Ti chybí?‘ ‚Krvácení do žaludku.‘ ‚Cože??‘ ‚To řekni doktorovi, ale jestli to není pravda, dostaneš nářez, jako ještě nikdy v životě!‘ Strčil mi do úst polévkovou lžící karlovarské soli. Začal jsem se dávat na velkých kouscích, přistoupil jsem k vodovodu a dal si lok vody. To už Černý hulákal; když jsem se otočil, dostal jsem facku zleva a zprava, až mi vystříkla krev z úst a nosu. Vyrazil mi dvě horní stoličky.“²⁸⁰ Zřejmě ani o ženské části

²⁷⁸ Hölder, 2004, s. 107 – „Das Lazarett konnte - nur 16 Betten – die Zahlen der Kranken nicht fassen, so daß die Ärzte gezwungen waren, frisch operierte nach Phlegmone wieder sofort in die Zelle zu schicken.“

²⁷⁹ BArch, Erlebnisberichte zur Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittel-Europa, Ost-Dok. 2 Nr. 312, Balthasar, Friedrich: *Erlebnisse eines Deutschpragers vom Mai 1945 bis März 1946*, s. 30, „[...] ein großes ‚C‘ war am Ende des Ganges angebracht. Einzelnen mußten wir vorwärts gehen, ich als erster kam bis ans Ende des Ganges; die Zelle hatte die Nummer 295. Auf einmal rief jemand: ‚Zurück, die letzten 6 Zellen sind für die Tuberkulösen!‘ Also zurück, jetzt stand ich vor der Zelle Nr. 289 — mein Geburtsjahrgang fiel mir ein.“

²⁸⁰ Wagner, 1951, s. 45-46 – „Die Marodka, das Marodenzimmer, genoß keinen guten Ruf. Ich entschloß mich schweren Herzens, im Krankenrevier Hilfe zu suchen. Koberle erhob keinen Einwand. Der Kommandant des Krankenzimmers hieß Černý. Den ersten Kranken packt er am Halse, als dieser von einer Angina redet, behauptet nichts zu sehen und wirft ihn hinaus. Der zweite klagt über Stechen in der Brust, ein wuchtiger Boxhieb trifft auf die schmerzende Stelle und die Konsultation ist zu Ende. Der dritte zeigt auf seinen Verband am Unterschenkel, Černý hat schon die Fetzen losgerissen, daß das Blut zu laufen beginnt. Mit einem Fußtritt fliegt der Kranke hinaus. Die beiden Ärzte, selbst Gefangene, stehen hilflos da und können nicht helfen. Černý

ošetřovny nepanovala právě nejlepší pověst. Marie Baierová vypověděla, že se na ošetřovně „s výjimkou trocha hypermanganu na bolest v krku vůbec žádné léky nepodávaly“.²⁸¹

fragt: ‚Was fehlt Dir?‘ ‚Magenblutung‘. ‚Was?? Das sag dem Arzt, aber wenn es nicht wahr ist, bekommst Du Dresche, wie noch nie in Deinem Leben!‘ Ein Eßlöffel Karlsbader Salz wird mir in den Mund geschoben. Die groben Stückchen würgen mich, ich trete zur Wasserleitung und trinke einen Schluck Wasser. Da brüllt schon Č.; ich drehe mich um, da habe ich schon rechts und links eine Ohrfeige sitzen, daß mir das Blut aus Mund und Nase schießt. Zwei obere Backenzähne werden mitausgeschlagen.“

²⁸¹ BayHStA, Sudetendeutsches Archiv, Erlebnis – u. Vertreibungsberichte 392, Baier, Maria: *Meine Erlebnisse in der Revolutionstagen der C.S.R. im Mai 1945 und in der darauffolgenden Zeit bis zu meiner Ausweisung*, s. 3 „[...] der Krankenstation, in der es mit Ausnahme von etwas Hypenmangan gegen Halsschmerze, gar keine Arzneien gab [...]“

3.10. Denní tisk o pankrácké věznici

Stranické deníky se různým způsobem zajímaly o to, co se děje za zdmi věznic i mimo ně a jak se naplňuje „spravedlnost“. Stranická periodika samozřejmě otázka „spravedlnosti“ nezajímala pouze z toho důvodu, aby mohla o výsledcích informovat veřejnost, ale současně proto, aby mohla veřejné mínění určitým směrem ovlivňovat. Zejména *Rudé právo* je v tomto ohledu velice aktivní, přičemž sleduje především zacházení s „kolaboranty“ a Němci. Na „spravedlnost“ dohlíží jak přímo, pokud sleduje některé konkrétní kauzy, tak nepřímou, pokud informuje o zacházení s Němci či rozhodnutí soudů v zahraničí.

Rudé právo například palcovými titulky na úvodní straně informuje o tom, že „Hitlerovi ministři chodí po Praze“.²⁸² Mělo tím na mysli bývalé ministry Kalfuse, Kamenického a Havelku, kteří byli v říjnu 1945 hospitalizováni v nemocnici na Bulovce. Do nemocnice měli údajně namířeno i Beran, Hrubý a Krejčí, přičemž jim v tom mělo být zabráněno. Z textu dále vyplývá, že onu „procházku“ měl absolvovat vlastně pouze protektorátní ministr Havelka, nicméně nic listu nebránilo z toho vyvozovat, že „hrubým způsobem byla porušena demokraticko-republikánská zákonnost a [že] je mařen dekret prezidenta republiky o Národním soudu“. *Rudé právo* dále doplňuje, že „je už úplným skandálem, jestliže před zasedáním Národního soudu je protektorátním ministrům dovoleno chodit po Praze, ničit dokumenty, zametat za sebou stopy a intervenovat na různých místech“. List samozřejmě netvrdí, že ministrů po Praze chodilo více, ani že ničí dokumenty, zametají za sebou stopy, stýkají se svědky a intervenují na různých místech, pouze se rozhořčuje nad tím, že je jim to dovoleno, či spíše, že by jim to mohlo být dovoleno, což může čtenáři snadno uniknout. Na závěr se *Rudé právo* staví do řady s celou veřejností a jejím jménem se ptá: „Celá veřejnost žádá odpověď na otázku: Kdo dovoluje Hitlerovým ministrům chodit volně po Praze? Kdo oddaluje zasedání národního soudu? Kdo porušuje demokraticko-republikánskou zákonnost a chce zmařit, aby Hitlerovi ministři nemohli být potrestáni za zradu a za pomoc německým utlačovatelům a vrahům?“ Na další rozhodování osob, které mohly být s tímto „skandálem“ nějakým způsobem spojovány, měla tato zpráva zcela určitě nezanedbatelný vliv. Obvinění vyřčená listem zní tak hrozivě, že by zcela jistě stačila k tomu, aby se dohlížející personál v krátkém okamžiku změnil ve vězněné. Jen o několik dní později *Rudé právo* spokojeně konstatuje, že se po jeho zprávě, „která byla přijata nejširší veřejností s nejkrajnějším rozhořčením, byla učiněna příslušná opatření a v sobotu dva Hitlerovi ministři Kamenický, který měl slabý katar průdušek a Havelka, u něhož byl zjištěn žaludeční vřed, byli po prošetření dopraveni do vězeňské nemocnice na

²⁸² Hitlerovi ministři chodí po Praze. In: *Rudé právo*, č. 136 (17. 10. 1945), s. 1

Pankráci. Protektorátní ministr Kalfus byl dále ponechán v nemocnici na Bulovce, kde bylo zajištěno jeho střežení“.²⁸³

Rudé právo mnohdy jakoby jen cituje jiná periodika. Poměrně často se opírá o týdeník Svazu osvobozených politických vězňů *Hlas osvobozených*. Právě ve výše uvedeném případě se na tento týdeník *Rudé právo* v úvodu odvolává a dále již zprávu rozvíjí po svém. Paradoxní na výše uvedeném případě je, že protektorátního ministra dopravy Jiřího Havelku by rovněž bylo možné považovat za osvobozeného politického vězně, který se jen díky urgenci Emila Háchy vyhnul trestu smrti, kterého se mu mělo vedle předsedy vlády Eliáše dostat.²⁸⁴ Podobně postupuje *Rudé právo* citací *Hlasu osvobozených* ve svém článku „Ostrý postup proti kolaborantům“, ve kterém se dožaduje důkladnější „očisty našeho života“ a značně výhrůžným tónem se pokouší odradit populaci od zastávání se již zadržených: „A nechce se nám ani věřit, že někteří naši občané intervenují ve prospěch těch, jejichž přísluhovačství je obecně známo. Proto žádáme, aby byly zajištěny i osoby, které se snaží řízení ovlivňovat, neboť i tu platí, že přechovávác je horší zloděje.“²⁸⁵

Další kategorií, pomocí které *Rudé právo* ovlivňuje postoj české veřejnosti nejen k zatčeným, ale v zásadě ke všem osobám německé národnosti, je pak opakovaná citace anglického listu *Daily Mail*. Například v článku „Angličané jsou příliš laskaví k Němcům“ upozorňuje deník na to, že „Němci procitají pomalu z omráčení, způsobeného porážkou a začínají vystrkovati růžky“. Berlínská vojenská policie údajně žádá spojenecké vojáky o to, aby „byli ve svém styku s německým obyvatelstvem ostřejší, neboť Němci zneužívají jejich shovívavosti“.²⁸⁶ *Rudé právo* se také pravidelně, vyjadřuje k rozsudkům, a to nejenom v Praze, ale i v jiných krajích republiky. S vynesenými rozsudky trestu smrti vyjadřuje zpravidla spokojenost, v případech rozsudků těžkých žalářů však není situace zdaleka jednoznačná. Na některých místech vyjadřuje list značné rozhořčení, jinde, i v případě mírných rozsudků, až zvláštní shovívavost. Nelze tedy říci, že by bylo možné vysledovat pouze touhu po trestech smrti.

Koncem června umožnilo, a snad i vybídlo, ministerstvo vnitra novináře k návštěvě prostor pankrácké věznice, aby „zhlédli“ členy někdejší protektorátní vlády „a jiné

²⁸³ Hitlerovi ministři z Bulovky zase na Pankráci. In: *Rudé právo*, č. 141 (23. 10. 1945), s. 1

²⁸⁴ Jiří Havelka, ministr dopravy Eliášovy vlády, měl být za protektorátu spolu s Aloisem Eliášem odsouzen k trestu smrti. Na Háchův protest, hrozbu odstoupením, byl půl roku vězněn a zbytek odsloužil v domácím věznění. Hned po válce byl zatčen a vězněn na Pankráci, jako vězeň 2199 zapsán 16. 5. 1945. Po výše zmíněném případě byl znovu zapsán do knihy 20. 10. 1945 jako vězeň č. 4705 (viz SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Základní kniha 1945 – 46, 1-5123 – Základní kniha*) a až v roce 1947 propuštěn, nesprávně se uvádí jako doba jeho zatčení leden 1947, viz např. Libri - „Havelka Jiří“ In: *Libri - KDO BYL KDO v našich dějinách ve 20. století*, [online] Dostupné z: <<http://www.libri.cz/databaze/kdo20/search.php?zp=7&name=HAVELKA+JI%D8%CD>> [vid. 2015-06-17].

²⁸⁵ Ostrý postup proti kolaborantům. In: *Rudé právo*, č. 129 (9. 10. 1945), s. 2

²⁸⁶ Angličané jsou příliš laskaví k Němcům. In: *Rudé právo*, č. 166 (21. 11. 1945), s. 2

významné muže politického života, jakož i některé osoby další“.²⁸⁷ O této události informovaly různé deníky různým způsobem. Právě různé pojetí zprávy o jedné a téže události si zaslouží bližší pozornost. Nejmilitantněji nazývá článek *Rudé právo*, „Bídáctví protektorátního režimu“²⁸⁸, *Právo lidu* pak „Na Pankráci mezi zrádci“²⁸⁹ a *Lidová demokracie* jen popisně „Protektorátní vláda ve věznici na Pankráci“. Protože *Právo lidu* otiskuje článek až 29. června, přičemž se svým doslovným zněním, vyjma nadpisu, přiložené fotografie a dovětky, nikterak neliší od zprávy *Lidové demokracie*, budu nadále porovnávat pouze články otištěné v *Rudém právu* a *Lidové demokracii* ze dne 28. června 1945.

Oba deníky shodně uvádějí, že se jedná o zprávu ze dne 27. června 1945, tedy ze dne, kdy zemřel Emil Hácha. Není jisté, zda bylo novinářům v době návštěvy či době sepsání zprávy známo, že Emil Hácha již není živ, nicméně zatímco *Rudé právo* značnou část zprávy věnuje, vedle několika dalších členů protektorátní vlády, právě Emilu Háchovi, tomu, čím je vinen, a dokonce i jeho kritickému zdravotnímu stavu, *Lidová demokracie* jméno Emila Háchy v článku ani jednou nezmíní. Pro změnu *Rudé právo* se vůbec nezmiňuje o tehdy panujících podmínkách ve věznici Pankrác. Nábojem článku je „bídáctví zrádců“, především protektorátní vlády, a obvinění, kterým členové vlády čelili, deník předkládá jako hotovou věc.²⁹⁰ Článek v *Lidové demokracii* je v tomto směru mnohem opatrnější, žádná obvinění nevyslovuje, ve svém popisu věznice je mnohem detailnější, všímá si výrazů ve tvářích předvedených osob i jejich psychického rozpoložení, a zároveň vykresluje prostředí pankrácké věznice jako civilizované, spravedlivé, v žádném případě nenavazující na období předešlého nacistického režimu: „Věznice na Pankráci, kde po léta umírali čeští lidé v celách i na popravišti, zůstala vězením i po osvobození republiky. Není aktem msty, že dnes je na Pankráci uvězněno mnoho Němců a řada českých lidí, kteří s Němci spolupracovali, nebo jsou z kolaborantství podezírání. Svobodný stát tu dává průchod objektivní spravedlnosti. Všechny případy jsou posuzovány podle zákonných norem a tam, kde je zjištěna nevina, jsou zatčení propouštěni a rehabilitováni [...] Viděli jsme všude korektní zacházení [...] Do trestnice přicházejí velmi četní lidé ve snaze intervenovat. Lidé se tím vystavují nebezpečí, že budou podezírání z pomáhání kolaborantům. Kromě toho intervence nemají smyslu, vyšetřuje se objektivně a v případech, kdy není důkazů nebo je shledána nevina, jsou

²⁸⁷ Protektorátní vláda ve věznici na Pankráci. In: *Lidová demokracie*, č. 42 (28. 06. 1945), s. 1

²⁸⁸ Bídáctví protektorátního režimu. In: *Rudé právo*, č. 45 (28. 06. 1945), s. 1

²⁸⁹ Na Pankráci mezi zrádci. In: *Právo lidu*, č. 42 (29. 06. 1945), s. 3

²⁹⁰ Bídáctví protektorátního režimu. In: *Rudé právo*, č. 45 (28. 06. 1945), s. 1 - „Tak je zcela bezpečně zjištěno, že Krejčí po zatčení inž. Eliáše, zcela dobrovolně přijal místo ministerského předsedy [...] Dále je významná okolnost, že na počátku roku 1943 Hácha a protektorátní vláda z vlastního popudu nabídli Hitlerovi použití českých vojáků [...] Konečně bylo odhaleno tajemství rozmluvy mezi Hitlerem a Háchou za přítomnosti protektorátní vlády [...] [kdy] Hitler hrozil, že nechá český národ vystěhovat [...] sloužili Němcům dále a pomáhali uskutečňovat vyhlazovací plány proti českému národu.“

vyšetřovanci propuštění. Vždyť již nejsme na gestapu. [...]“²⁹¹ I zpráva zevnitř věznice přibližuje civilizované poměry: „Cely, v nichž jsou tyto vyšetřovanci, patří dnes do oddělení, kde bývalo gestapo. Když jsme nahlédli do jedné, v níž je bývalý ministerský předseda dr. Krejčí se třemi jinými vězni, viděli jsme na stolečku šachovnici s rozehranou partií. Vskutku, partie je rozehrána.“²⁹² *Právo lidu* pak nad rámec článku v *Lidové demokracii* článku přidává vlastní samostatný odstavec, ve kterém ještě zdůrazňuje, jakou by spravedlnost měla mít podobu: „Výpovědi jsou pozoruhodné [z předběžných výsledků členů protektorátní vlády, pozn. autora], ale je třeba mít na paměti, v nejširší veřejnosti čest a důstojnost čs. lidové spravedlnosti, v níž musí být právního podkladu, aby právní jistota mladého státu nebyla ohrožena napodobováním gestapácké justice již v počátku.“²⁹³

Na rozdíl od *Rudého práva*, které svého čtenáře expresivními výrazy, dikcí a „nezvratnými“ důkazy už prvoplánově pobuřuje, popisuje článek *Lidové demokracie* návštěvu ve věznici způsobem, který sice na jednu stranu má za účel potvrdit, že je o vězně postaráno dobře, na stranu druhou v čtenáři může vzbuzovat otázku, zda bylo spravedlnosti učiněno zadost: „Dr. Krejčí mezi dvěma dozorci se usmíval již na prvním stupni schodů. Usmíval se stále, a když reportéři exponovali několik snímků, byl jediným z vlády, který přistoupil blíže a ptal se – stále s úsměvem – jaký význam má toto předvedení fotografií. Abychom posílili vaší »popularitu« odpověděl jeden z policejních úředníků.“ Podobně si autor článku počínal, když informoval o Adině Mandlové: „Závěrem uviděli novináři filmovou hvězdu Adinu Mandlovou u pumpy natáčet vodu. Její případ je vyšetřován, kinohvězda požádala úředníka o dovolení psát svoji výpověď pouze odpoledne po obědě. ‚Ráno mám špatné nápady.‘ V modré zástěře, mužských šedých kalhotách a s bílou stužkou ve vlasech odešla zpět do cely.“²⁹⁴

Adina Mandlová později k pravděpodobně téže události napsala: „Jednoho dne mě dozorce vyvedl z cely a odvedl mě na dvůr, kde na mě čekalo asi deset novinářů a fotograf. Musela jsem pro ně stát na schodech ve věžeňských šatech a s kbelíkem vody v ruce. Jeden z těch novinářů mi později prozradil, že to byl příkaz ministerstva vnitra, a článek s fotografií uveřejnily všechny noviny, aby každý viděl na vlastní oči, jak jsem byla potrestána. Krátce po propuštění přišel ten novinář ke mně do bytu a přiznal se, jak mu bylo trapné plnit tak nepříjemný úkol a jak mě při té příležitosti všichni obdivovali. ‚Očekávali jsme zlomenou, zahanbenou, zdrcenou ženskou, ale když jste se objevila, styděli jsme se my. Vy jste byla ve své staré formě a celou dobu jste s námi žertovala, jako když jsme Vás

²⁹¹ Protektorátní vláda ve věznici na Pankráci. In: *Lidová demokracie*, č. 42 (28. 06. 1945), s. 2

²⁹² Tamtéž

²⁹³ Na Pankráci mezi zrádci. In: *Právo lidu*, č. 42 (29. 06. 1945), s. 3

²⁹⁴ Protektorátní vláda ve věznici na Pankráci. In: *Lidová demokracie*, č. 42 (28. 06. 1945), s. 2

ve dnech vaší největší slávy chodili interviewovat. ‘ ‘²⁹⁵ K tomu je třeba dodat, že Mandlová i dle svého popisu již měla v tu dobu to nejhorší za sebou. Po návratu z nemocnice byla převedena na první podlaží, kde se k ní vězeňská služba měla chovat mnohem lépe.²⁹⁶

Ve zprávách denního tisku a vzpomínce Adiny Mandlové se mísí pozice všech tří zúčastněných stran. Akce s novináři byla nejspíše zorganizována ministerstvem vnitra, vězni byli za účelem fotografování vyváděni z věznice ven na nádvoří, přičemž vězeňská služba si dala záležet na tom, aby vězni i prostředí kolem před novináři nebudilo dojem, že něco není v pořádku. Věznění se zřejmě tomuto vytváření obrazu snažili vyjít vstříc, jelikož sami neměli zájem na tom působit nedůstojně.

Zejména *Rudé právo* pak ještě bez přímé souvislosti s pankráckou věznicí předkládá často svým čtenářům, čím se členové protektorátních vlád provinili, ačkoliv v některých případech dochází k poměrně paradoxním situacím. Podvolení se mnichovské dohodě a odevzdání Sudet Německu bylo v příznačně nazvaném článku *Rvali nás po kusech* jednoznačně považováno za kolaboraci. „[...] byli mezi námi lidé, také české národnosti, kteří si mnuli ruce, kteří se radovali v očekávání, že teď teprve jim pokvete ta jejich agrárnicko-beranovská pšenice. Radovali se, že konečně, i za tuto cenu zrady a zaprodání naší vlasti, budou moci zakroutit krkem českému dělnictvu [...] aportovali s psí podlízavostí jedné z největších bestií světa naši drahou vlast [...] Té bestii, se kterou už dávno dřív právě Beran se svou smečkou všechno ujednal a dohodl.“²⁹⁷ Naopak odevzdání Zakarpatské Ukrajiny Sovětskému svazu bylo projevem absence šovinismu „v nás“. „Národy naší republiky, Češi a Slováci, jsme hrdí na to, že jsme se na samém prahu naší obrozené svobody tak krásným a slavným způsobem účastnili splnění staletých národních tužeb malého, po dlouhá léta utiskovaného zakarpatského národa. Vláda, která tento krok učinila, dokázala, že je opravdovou vládou, vzešlou z naší národní a demokratické revoluce. Tímto krokem, tímto šťastným krokem jsme my Češi a Slováci dokázali před celým světem jasně, že budující svou republiku jako národní stát Čechů a Slováků, jsme prosti jakéhokoliv šovinismu a že si zasluhujeme oné podpory, kterou nám náš spojenec Sovětský svaz v této věci poskytuje.“²⁹⁸

²⁹⁵ Mandlová, 1990, s. 153

²⁹⁶ Tamtéž

²⁹⁷ Rvali nás po kusech. In: *Rudé právo* č. 125 (4. 10. 1945, s. 3)

²⁹⁸ Jsme prosti jakéhokoliv šovinismu. In: *Rudé právo* č. 169 (24. 11. 1945, s. 2) – Jedná se o úryvek z parlamentní rozpravy o návrhu zákona o Zakarpatské Ukrajině, z příspěvku poslance za KSČ Dr. Dolanského.

3.11. Smrt Emila Háchy

Pankráckým vězněm byla rovněž jedna z nejkontroverznějších postav české politiky 20. století, prezident druhé republiky a protektorátní prezident Emil Hácha. Při příležitosti návštěvy novinářů v pankrácké věznici *Rudé právo* označuje Háchu jednoznačně „bídňým zrádcem“: „Hácha, všichni zatčení protektorátní ministři, jakož i bývalý ministerský předseda Beran [...], jsou vyslýcháni na Pankráci. [...] Národní soud odhalí všecku špínu bídných zrádců a jménem národa vynese nad nimi neúprosný a spravedlivý soud. Hácha sám je úplně ochromen, jeho zdravotní stav je kritický, ale tím není menší jeho morální a politická odpovědnost za celý režim, který ztělesňoval.“²⁹⁹ Ostatní deníky se při této příležitosti o Háchovi vůbec nezmiňují a ostatně ani Edward Beneš nebyl Háchovým zatčením příliš nadšený. Dle Prokopa Drtiny prý prohlásil: „To je chyba! To se nemělo stát, to jste neměl připustit! Měli ho nechat dožít v Lánech.“³⁰⁰ Události se však v té době již daly do pohybu a Beneš se neodvážil v této záležitosti intervenovat.

Smířlivější byl k Háchovi rovněž americký zastupitel v Praze George Kennan: „Jistě Hácha se svými spolupracovníky naoko souhlasili s německou dominancí v Evropě. Ale jak každý Čech, který byl v Československu během německé okupace, ví, nebyli to quislingové. Netoužili po výhodách pro sebe samé. Nesponzorovali žádnou českou fašistickou stranu a dokonce se jim podařilo rozbít ty, které zakládali jiní lidé. Jejich hlavním motivem, jakkoliv zavádějícím, byla loajalita k vlastním lidem, a účelem jejich konání bylo naprosto zřejmě zachránit prvky soudržnosti a národního uznání pro lidi, o kterých byli přesvědčeni, že se ocitají v životním nebezpečí rozptýlení a zkázy.“ Pokud by podle něho byl Hácha popraven, bylo by možné „považovat tak drastický trest pouze za akt vnitropolitické msty, nikoliv spravedlnosti“.³⁰¹

Poměrně detailní popis okolností provázejících úmrtí Emila Háchy je propracovaný v biografické literatuře. Emil Hácha byl ještě před příjezdem prezidenta exilové vlády 13. května 1945 zatčen a převezen do věznice Pankrác, kde po 45 dnech, 27. června, zemřel. Na období jeho internace a na to, co se během této doby dělo, nepanuje tak úplně jednotný

²⁹⁹ Bídáctví protektorátního režimu. In: *Rudé právo*, č. 45 (28. 06. 1945), s. 1

³⁰⁰ Machálek, 1999, s. 267

³⁰¹ Frommer, 2005, s. 278 – „Certainly Hácha and his assistance did indeed render lip service to a German domination of Europe. But as every Czech knows who was in Czechoslovakia during the German occupation, they were not Quislings. They were not seeking self-advancement. They sponsored no Czech fascist party and even succeeded in breaking up those that were started by other people. Their main motive, however misguided, was loyalty to their people, and their purpose in doing what they did was clearly to preserve some elements of cohesion and of national recognition for a people who, they felt, were in vital danger of complete dispersal and destruction. [...] could regard such drastic punishment only as an act of internal political revenge, and not one of justice.“

názor. Zatímco „oficiální“ část historického výkladu³⁰² pouze konstatuje, že nemocný Emil Hácha zemřel ve vězeňské nemocnici, nebo dokonce, že se svou smrtí (podobně prý jako Emanuel Moravec) vyhnul trestu³⁰³, jiný, „neoficiální“ výklad, hovoří o tom, že Emil Hácha byl ve věznici zavražděn. Je poměrně běžné, že výklad vlastní historie bývá nejsmířlivější. Charakteristický je v tomto směru rozdíl ve výkladu jednotlivých jazykových verzí Wikipedie. Česká verze je pro výklad našich dějin velice „příznivá“: „13. května 1945 byl Emil Hácha na příkaz Václava Noska zatčen na lánském zámku a dopraven do vězeňské nemocnice na Pankráci, kde 27. června 1945 zemřel. Někdy se jako datum úmrtí mylně označuje 1. červen.“³⁰⁴ Anglická verze již zabití Emila Háchy připouští: „Zemřel ve vězení 27. června za záhadných okolností, přičemž mnoho historiků připouští možnost atentátu ^{potřeba citace}, podezření, které sdílí Háchova rodina.“³⁰⁵ Německá verze je v tomto ohledu sice opatrná, nicméně ve formulaci zdaleka není znát příklon k verzi české: „Zemřel v pankrácké vězeňské nemocnici o několik týdnů později za ne zcela jasných okolností.“³⁰⁶

Při vši skepsi, která o spolehlivosti údajů pocházejících z internetové encyklopedie panuje, je na místě si položit otázku, kde se tato názorová nesourodost na jednu a tutéž událost bere a zdali se s ní lze setkat i v dostupné literatuře. Háchův zdravotní stav se zhoršoval především dlouhodobě, jeho choroba neměla výrazně časově progresivní charakter, který by naznačoval, že by právě v květnu či červnu 1945 Háchův život měl skončit. Seznam literatury, který by se systematicky zabíral osobou Emila Háchy, je poměrně omezený, protože taková literatura mohla vycházet až po roce 1989. Nicméně ani z úzkého okruhu literatury si nelze vytvořit jeden všeobjímající výklad, kterým bychom mohli případ smrti Emila Háchy uzavřít. Průkopníkem v této oblasti byl Tomáš Pasák, který se osobou Emila Háchy zabýval ještě hluboko v dobách minulého režimu. Vydání jeho monografie počátkem 70. let bylo zakázáno. Pasák popisuje Háchův velice špatný zdravotní stav i jeho myšlenky na sebevraždu již z roku 1941, hovoří o tom, že byl Hácha pod

³⁰² „Emil Hácha“ [online], Dostupné z: <<http://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/prezidenti-v-minulosti/emil-hacha.shtml>>, čerpající z životopisu z nakl. Libri: „Kdo byl kdo v našich dějinách 20. století“ [vid. 2014-08-28]

³⁰³ Čornej, 2001, s. 387

³⁰⁴ Příspěvatelé Wikipedie: „Emil Hácha“ [online], In: *Wikipedie: Otevřená encyklopedie*, c2015, Datum poslední revize 21. 12. 2015, 10:24 UTC, [citováno 23. 12. 2015] Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Emil_H%C3%A1cha&oldid=13157203>

³⁰⁵ Příspěvatelé Wikipedie: „Emil Hácha“ [online], In: *Wikipedie: Otevřená encyklopedie*, c2015, Datum poslední revize 9. 11. 2015, 14:07 UTC, [citováno 23. 12. 2015] Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Emil_H%C3%A1cha&oldid=689801547> - „He died in prison on 27 June^{[1][11]} under mysterious circumstances, with many historians entertaining the possibility of assassination,^[citation needed] a suspicion shared by the Hácha family.“

³⁰⁶ Příspěvatelé Wikipedie: „Emil Hácha“ [online], In: *Wikipedie: Otevřená encyklopedie*, c2015, Datum poslední revize 6. 7. 2015, 17:29 UTC, [citováno 23. 12. 2015] Dostupné z <https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Emil_H%C3%A1cha&oldid=143793673> „Er starb wenige Wochen später unter nicht ganz geklärten Umständen im Krankenhaus des Gefängnisses Pankrác.“

lékařským i policejním dohledem, který na rozkaz Revolučního národního výboru pankrácké věznice nepovoloval soukromé návštěvy, o příkazu pražského magistrátu odebrat dietní stravu, což Háchovi dle ošetřujícího lékaře velice přitížilo, o neúspěšné snaze vězeňského lékaře dostat Háchu mimo věznici do sanatoria, o tlumočeném rozhodnutí vlády nechat Háchu zemřít na Pankráci.³⁰⁷ Pasákův článek „Háchova smrt“ pro časopis *Reflex* nepřináší do tohoto schématu nic nového.³⁰⁸

O rok později vyšla kniha dvojice autorů Roberta Kvačka a Dušana Tomáška. Vedle výkladu, ne nepodobnému tomu Tomáše Pasáka, však již zmiňují některé anomálie. Obě ošetřovatelky, Antonie Dušková i Milada Hájková, vydaly v některých částech doslovně shodné výpovědi. Například v jejich závěru, přestože nejde o kopie dokumentu, shodně uvedly: „Mohu tvrditi, že nejpečlivější ošetření měl dr. Hácha ve zdejší vězeňské nemocnici od MUDr. Reima, a to takového rozsahu, jakého se mu nedostalo ani v Lánech.“³⁰⁹ Doplnují pak ještě úřední záznam okresního inspektora Houdka, kde jsou výpovědi doplněny o větu: „může potvrditi a potvrdila jeho (pacientova) dcera Milada Rádlová.“³¹⁰ To přesto, že jej jeho dcera nemohla navštěvovat.³¹¹ Inspektor Houdek pak ještě doplňuje: „Tuto zprávu podávám na vědomí, aby v budoucí době nebylo možno tvrditi o zdejším pol. oddělení, event. o ústavním lékaři MUDr. Reimovi a o ošetřovatelkách dr. Háchy, že snad bylo zanedbáno něčeho k prospěchu a udržení zdravotního stavu dr. Háchy z naší strany nebo že by mu nebyla věnována péče takového rozsahu, jak jeho velmi těžký zdravotní stav potřeboval.“³¹² Z takového prohlášení je zřejmé, že si jeho autor uvědomoval, že okolnosti úmrtí bývalého prezidenta byly přinejmenším nestandardní. Zvláštní je již samo o sobě jmenování konkrétních osob, které měly být z odpovědnosti za Háchovu smrt vyňaty, jakoby autor nepřímou poukazyval právě na okolnosti, nad kterými neměly zmíněné osoby kontrolu. Autorská dvojice nicméně z těchto rozporů nevyvozuje žádné dalekosáhlé závěry: „Zní to jako nadsázka, jako vytváření alibi, ale není důvod nevěřit, že ve vězeňské nemocnici se o Háchu nestarali pečlivě. To spíše na Lány už lékař často nedojížděl.“³¹³ Pomineme-li to, že postavení ošetřovatelek Emila Háchy v onom vypjatém období ve vězeňském prostředí bylo zřejmě nezáviděníhodné a pokud nebudeme pochybovat ani o nejlepších úmyslech zmíněných osob, zůstává otázkou, zda jejich péče byla tím jediným, s čím se Emil Hácha

³⁰⁷ Pasák, 2007, s. 341 – 347

³⁰⁸ Pasák, Tomáš: Háchova smrt. In: *Reflex* – (1995) č. 10, s. 16-17.

³⁰⁹ Tomášek, Kvaček, 1995, s. 214

³¹⁰ Tamtéž, s. 215

³¹¹ Pasák, 2007, s. 342

³¹² Tomášek, Kvaček, 1995, s. 215

³¹³ Tamtéž, s. 214-215

v pankrácké věznici setkal, a navzdory níž se Háchův zdravotní stav dále zhoršoval, nebo zda snad neexistovaly i jiné faktory, které mohly jeho stavu výrazně přitížit.

Další z autorů, Vít Machálek, jehož kniha vyšla v roce 1997, nezpochybňuje kvalitu péče ošetřovatelek či doktora Reima, nicméně o prostředí, v němž se Hácha nacházel, si nedělá žádné iluze a zmiňuje verzi převora Jakuba Zemka: „Spoluvězni z Pankráce vypravovali, že byl na cele plný vší, blech a štěnic. Občas ho prý bachaři vytáhli na chodbu a z ochozů na něho močili [...]“³¹⁴ Ošetřovatelka Antonie Dušková měla údajně v soukromí hovořit o tom, že „tak hrubé lidi v životě nepoznala“.³¹⁵ Ani Machálekův obraz prostředí pankrácké věznice ale není jednostranně negativní, když hovoří o tom, že se k Háchovi chovala dobře slušná část dozorců a řada spoluvězňů.³¹⁶

Zatím posledním z biografických autorů Václav Junek již jen dodává: „[...] stačí uvést snad jen, že tomuto starému muži, zbavenému fyzické svobody, těžce nemocnému a zřetelně mířícímu již mimo náš svět, ve vězení moc, která jej sem uvrhla, neposkytla adekvátní odbornou lékařskou péči ani nic z dosavadní pomoci jeho nejbližších. Přičemž byl ovšem podroben režimu a nedůstojnému zacházení zejména ze strany těch, kdo na Pankráci tak dobře a po léta sloužili ani ne čtrnáct dní před tím.“³¹⁷

Mohla mít politická reprezentace zájem na tom, aby Emil Hácha zemřel ještě dříve, než by bylo došlo k veřejnému soudnímu procesu? Podle Benjamina Frommera nemocný Hácha „velkoryse ušetřil vládě mnoho problémů [...] zemřel, čímž se otázka jeho soudního procesu jednou provždy uzavřela“.³¹⁸ Pavel Tigrid dodává: „Ale ani dr. Benešovi nepřišla Háchova smrt nevhod. Kdyby byl totiž Hácha souzen a právníkům umožněna obhajoba, bylo by nesnadné vyhnout se spleť legální otázky kontinuity Benešovy prezidentské funkce. Vláda v Londýně to už někdy koncem roku 1942 vyřešila prohlášením, v němž se konstatovalo, že Benešova abdikace byla »mnichovským násilím«, vynucená a je tudíž ústavoprávně neplatná; proto neplatná je i volba Háchova, neboť »prezidentský stolec nebyl uprázdňen«. Krkolomná formulace. Pak tu také byla Benešova korespondence s Háchou, v níž se jeho funkce uznává; dále Feierabendovo svědectví o tom, jak Hácha kryl činnost odbojářů a jak o tom Beneše informoval; a Benešův rozhlasový projev po atentátu na Heydricha, v němž prezident řekl doslova: »Já vím, že pro dr. Háchu je dnešní jeho postavení také jeho osobním neštěstím a že to, co se stalo po 15. březnu 1939 v Berlíně, bylo především pustým násilím a sprostou ničemností nad ním, slabým a chorým starcem... Stal se do jisté

³¹⁴ Machálek, 1998, s. 268 a Zemek 1991, s. 17

³¹⁵ Tamtéž

³¹⁶ Tamtéž, s. 269

³¹⁷ Junek, 2013, s. 206-207

³¹⁸ Frommer, 2005, s. 278 - „Hácha generously saved the government the trouble [...] he passed away, settling the question of his trial once and for all.“

míry také obětí.« To ovšem oslabovalo Háchovi přičítané provinění, totiž, že se dopustil »zrady národního zájmu«, když tehdy v Berlíně přijal protektorát. Vcelku pro Háchu závažné polehčující okolnosti.³¹⁹ Ani jeden z autorů však nepřipouští variantu, že by Háchova smrt mohla přijít na objednávku z politických kruhů.

Kde se tedy vlastně bere ona verze násilné smrti Emila Háchy, když o ní nehovoří ani jeden z autorů? Ten pohled se spíše nabízí ze strany lidí, kteří byli po válce pronásledováni, ať už jako kolaboranti nebo jako Němci. Zbyněk Ludvík, po válce pronásledovaný jakožto bývalý člen Vlajky, hovoří ve své knize *Černá kniha minulosti* o násilné smrti Emila Háchy jako o hotové věci: „Po jednom ‚vyšetřování‘, které dr. Hácha nepřežil, byl vyřešen i problém dvojího prezidentství. Toho řádně zvoleného a v roce 1945 ubitého dr. Háchy a v roce 1938 před ním odstoupivšího a nikdy znova nikým nezvoleného Beneše.“³²⁰ Chybí zde nicméně alespoň nějaký odkaz na svědectví a sám Ludvík v inkriminované době na Pankráci internován nebyl.

Konkrétnější je Franz Karl Wolf ve svém příspěvku k výročí vzniku Protektorátu Čechy a Morava „Die Errichtung des Protektorats vor 60 Jahren Eine Rechtfertigung für die Vertreibung?“: „Hácha byl 27. 6. 1945 v pražské věznici Pankrác ubit pendrekem třemi uniformovanými muži (podle výpovědi spoluvězně Dr. Fritze Köllnera).“³²¹ Fritz Köllner, bývalý československý politik a poslanec Národního shromáždění za Sudetoněmeckou stranu, však svědkem něčeho takového vůbec být nemohl. Byl sice 5. května 1945 zajat americkou armádou, ale zatčen pro válečné zločiny byl až 28. 3. 1946 ve Straubingu na žádost československé prokuratury ze dne 16. 11. 1945. Teprve 14. 1. 1947 zažádala Československá komise pro vyšetřování válečných zločinců o jeho vydání. Posléze byl Fritz Köllner vydán a první protokol s ním byl u Ministerstva vnitra v Praze sepsán 26. 3. 1947.³²² Proto ho také vězeňské knihy v letech 1945 a 1946 nevidovaly a Hans Wagner ve svém svědectví hovoří o setkání s Fritzem Köllnerem na Pankráci až v dubnu roku 1947.³²³ Fritz Köllner býval dříve rovněž velitelem Sudetoněmeckého sboru dobrovolníků ve Slezsku, funkcionářem v nacistickém Německu a aktivní v oddílech SA. Oženil se s bývalou manželkou K. H. Franka. Byl sice 3. 5. 1947 odsouzen k smrti, avšak na základě žádosti o milost byl výkon trestu odložen. Trest mu byl později změněn na doživotí. Jednou z polehčujících okolností bylo, že „jeho manželka jest bývalou ženou popraveného K. H.

³¹⁹ Tigrid, 1992, s. 212 – 213

³²⁰ Bureš, Ludvík, 2001, s. 320

³²¹ Wolf, Franz Karl: *Die Errichtung des Protektorats vor 60 Jahren* [online], Dostupné z: <<http://www.mittleuropa.de/protektorat01.htm>>, Poslední změna článku 2000-11-04 [vid. 2015-12-23]- „Hacha wurde am 13. 5. 1945 verhaftet und am 27. 6 1945 im Prager Gefängnis Pankraz von drei Uniformierten mit Gummiknüppeln erschlagen (Aussage des Mithäftlings Dr. Fritz Köllner).“

³²² SOA Praha, Spis k Mimořádnému lidovému soudu č. 0749/47 - Fritz Köllner a Rudolf Sandner

³²³ Wagner, 1951, s. 50

Franka tak že by provedením popravu, vlastně pozbyla oba manžele popravou.“ Na základě amnestie z 9. 5. 1955 mu byl změněn trest na 25 let. Generální prokurátor 17. 10. 1955 nakonec od výkonu zbytku trestu upustil a 15. 12. 1955 byl Fritz Köllner propuštěn.³²⁴ Dle archivu CIA mu byla ke konci vězeňského pobytu nabídnuta spolupráce s StB.³²⁵ Později pracoval na bavorském Ministerstvu práce, krátce i v pozici vládního vrchního rady.³²⁶ Písemně je v mnichovském archivu zdokumentováno například jeho vyjádření k výpovědi K. H. Franka před lidovým soudem,³²⁷ nicméně žádné vyjádření k smrti Emila Háchy se zde nepodařilo dohledat. Verze násilné Háchovy smrti se opakuje například v časopisu *Sudetenpost* z roku 1997, nicméně pouze v sekci „Tribüne der Meinungen“,³²⁸ přičemž žádná další zmínka se již na svědectví Köllnerovo, ani nikoho jiného, neodvolává. Lze tedy konstatovat, že všechny verze o násilí na Emilu Háchovi či jeho násilné smrti se zakládají nanejvýše na informacích z druhé ruky. Přímé svědectví v této věci neexistuje.

Ve světle podmínek stravování v pankrácké věznici, popisovaných vězni v předešlých kapitolách, je také otázkou, do jaké míry mohla přispět k Háchovu úmrtí nedostatečná strava a jak rozumět Kvačkem a Tomáškem zmiňovanému protokolu sepsanému 4. července 1945 Antoníí Duškovou: „Vzhledem k tomu, že jsem dr. Háchovi spolu s Hájkovou připravovala sama dietní stravu, kterou nám zčásti dávala jeho dcera Milada Rádlová, event. jsme ji sháněly samy od sebe. Podotýkám, že strava dr. Háchovi byla nedostačující, avšak přesto jsem se snažila, tak jako Hájková, ji přizpůsobiti dle nařízení ošetřujícího lékaře, tj. dietně. Udávám, že dr. Hácha onu stravu, kterou dostával v Lánech, zde ani s mou podporou i podporou Hájkové a podporou MUDr. Reima nemohl dostat.“³²⁹ Ačkoliv se všichni shodují, že vyhlídky Háchova zdravotního stavu nebyly nikterak optimistické, mohla být i strava v daném okamžiku faktorem rozhodujícím.

Emil Hácha do dnešního dne představuje pro jednu stranu názorového spektra příklad kolaborace, prezidenta, který se podvolil tlaku reprezentace nacistického Německa, a tím *de facto* nese spolu s okupanty zodpovědnost za oběti války v naší zemi. Pro opačnou stranu je Hácha někým, kdo na sebe převzal zodpovědnost, které se druzí zřekli, a pomohl

³²⁴ SOA Praha, Spis k Mimořádnému lidovému soudu č. 0749/47 - Fritz Köllner a Rudolf Sandner

³²⁵ Central Intelligence Agency, Special Collection, Nazi War Crimes Disclosure Act, *Document Number (FOIA) /ESDN (CREST): 51966ec6993294098d50a1e6*, [online], Dostupné z: <http://www.foia.cia.gov/document/51966ec6993294098d50a1e6> [vid. 2015-12-29]

³²⁶ Příspěvatelé Wikipedie: „Fritz Köllner“ [online], In: *Wikipedie: Otevřená encyklopedie*, c2015, Datum poslední revize 26. 5. 2015, 15:35 UTC [citováno 23. 12. 2015] Dostupné z: <https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Fritz_K%C3%B6llner&oldid=142509431>

³²⁷ BayHSta, Sudetendeutsches Archiv, Heimatberichte 120, Köllner, Fritz: *Stellungnahme zum Protokoll über die gerichtliche Einvernahme des Karl Hermann Frank vor dem Prager Volksgericht*.

³²⁸ Pietsch-Niedermühl, Rudolf: Der hochgelobte Vaclav Havel. In: *Sudetenpost*, Tribüne der Meinungen, Jahrgang 43/ Folge 13/14 (3. Juli, 1997), s. 12

³²⁹ Tomášek, Kvaček, 1995, s. 211

promyšleným způsobem eliminovat následky, které válečné období mohlo mít, protože srovnáme-li osud naší země s osudy jiných států, které se postavily nacistickému Německu na odpor, lze si poměrně snadno představit dopady války v mnohem tragičtějším rozměrech.

Toto názorové rozdělení lze velice dobře demonstrovat na příkladu sporu o pamětní desku, kterou se v polovině devadesátých let rozhodli odhalit radní v Trhových Svinech, rodišti Emila Háchy, a tím napravit dosavadní, zejména předchozím režimem proklamovaný, výklad Háchovy úlohy v dějinách země.

Zde se 12. 7. 1872 narodil

JUDr. EMIL HÁCHA,

významný český právník a v letech 1925-38 prezident Nejvyššího správního soudu.

30. 11.1938 byl zvolen prezidentem ČSR.

Jako tzv. státní prezident protektorátu se v nelehké době snažil o uchování české národní svébytnosti.

Na paměť občané rodného města -1995³³⁰

Ne zcela náhodou na tuto událost tehdy ostře reagoval tehdejší předseda opoziční České strany sociální demokracie Miloš Zeman svým níže uvedeným výrokiem, navíc s příslibem voličstvu, že v případě úspěchu po volbách v roce 1996 bude takovým excesům jeho strana bránit: „V Norsku, kde je u moci sociálně demokratická vláda, by zajisté nedošlo k tomu, že by byla odhalena pamětní deska Vidkumu Quislingovi s textem, že se pan Quisling zasloužil o uchování identity norského národa po dobu německé okupace. S obdobným textem byla dnes v Trhových Svinech odhalena pamětní deska Emilu Háchovi.“³³¹

³³⁰ My dali život, vy dejte lásku...: Úvodník. In: *Trhovosvinenské listy*, ročník 5, č. 1 (1995), s. 1

³³¹ Nebezpečný výstřelek: M. Zeman k odhalení desky Háchovi. In: *Českobudějovické listy*, č. 4/148 (26. 06. 1995), s. 9

3.12. Úmrtí

Počty lidí, kteří v pankrácké věznici zemřeli, se pokoušejí některá ze svědectví odhadnout. Hans Wagner strávil ve vězeňské nemocnici několik měsíců a tvrdí, že „každé ráno bylo první prací gonkařů, jak se pracovníkům na chodbě říkalo, aby odvezli do márnice mezi pěti a sedmi lidmi, kteří přes noc zemřeli“.³³² Obdobně hodnotí úmrtnost v pankrácké věznici Otto Hölter: „Ztráty byly kvůli přetrvávajícímu hladu velmi vysoké, denně umíralo okolo osmi vězňů z celkového počtu čtyř tisíc. Především staří lidé, ale také nemocní tuberkulózou, ubývali.“³³³ Marie Baierová sice neodhaduje denní úbytek, avšak přichází s číslem, které na první pohled jakoby mělo vycházet z jakéhosi skutečného sčítání obětí: „V období mezi 10 květnem a koncem listopadu z přibližně 4.000 osob zemřelo podle sdělení jedné mé známé lékařky z ošetrovny [...] následkem hladu, průjmu a vysílení 1.090 osob.“³³⁴

Ve srovnání s vězeňskými knihami však působí výše uvedené odhady jako nadsazené. Součtem údajů z knih se lze spíše přiblížit ke Staňkem uváděnému počtu 288 osob, které měly od května do konce roku 1945 zemřít. Podle Staňka se navíc úřední záznamy zmiňovaly o tom, že zejména zpočátku nebyla všechna úmrtí podchycena.³³⁵ Lze najít i rozpory mezi úředními záznamy a vězeňskými knihami. Například Josef Augusta měl být podle Zprávy pražského policejního ředitelství ubit dohlížející jednotkou eskorty RG,³³⁶ nicméně u Josefa Augusty, narozeného 8. 2. 1897, zapsaného ve vězeňské knize pod číslem 2660, se uvádí, že byl 20. 12. propuštěn.³³⁷ Nepodařilo se dohledat Dr. Roscheho ani Rakušana Dr. Chroboka, o kterých se zmiňuje Wagner. Přesto nepůsobí záznamy ve vězeňských knihách zcela nevěrohodně. Aby bylo možné úmrtnost v pankrácké věznici vůbec analyzovat, bylo nutné se od možnosti chyby v datech oprostít a porovnávat pouze údaje ve vězeňských knihách uváděné, které se nepříliš liší od údajů uváděných Staňkem. Podle vězeňské knihy *Policejní vazba muži 1945 – 46* přišlo v období do konce dubna 1946

³³² Wagner, 1951, s. 47 - „Jeden Morgen war die erste Arbeit der Gonkari, wie die Gangarbeiter genannten wurden, die fünf bis sieben in der Nacht Verstorbenen in die Leichenkammer zu tragen.“

³³³ Hölter, 2004, s. 132 – „Der Abgang war durch den dauernden Hunger sehr groß, es starben täglich gegen 8 Inhaftierte bei einer Gesamtzahl von 4000. Alte Leute vor allem, aber auch Tuberkulose, schwanden dahin.“

³³⁴ BayHStA, Sudetendeutsches Archiv, Erlebnis – u. Vertreibungsberichte 392, Baier, Maria: *Meine Erlebnisse in der Revolutionstagen der C.S.R. im Mai 1945 und in der darauffolgenden Zeit bis zu meiner Ausweisung*, s. 3 „In der Zeit zwischen dem 10. Mai und letzten November sind von den etwa 4.000 Personen laut Mitteilung der mir bekannten Ärztin der Krankenstation, in der mit Ausnahme von etwas Hype[r]mangan gegen Halsschmerzen, gar keine Arzneien gab, 1.090 am Hunger und an Durchfall und Entkräftung gestorben.“

³³⁵ Staněk, 2002, s. 44

³³⁶ Arburg, Staněk, 2010, s. 190

³³⁷ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba muži 1945 – 46* - Zhruba u 60% z nich se uvádí, že zemřeli v nemocnici, tento údaj však už podle způsobu záznamu nebude příliš spolehlivý.

o život 246 mužů³³⁸ a 48 žen.³³⁹ Počty zemřelých vězňů v jednotlivých měsících zobrazuje níže tabulka č. 1. Odhady úmrtnosti ze strany Baierové, Höltera a Wagnera se sice jeví být přehnané, přesto v době, kdy se Wagner v nemocnici nacházel, od 20. července do 20. srpna a od 5. září 1945 do 20. února 1946, a mohl odvážením mrtvých sledovat, byla taková událost i podle vězeňské knihy na denním pořádku. Sice ne v takovém počtu, v jakém uvádí Wagner, nicméně jenom v mužské části je zaznamenáno 10 dnů, kdy zemřeli lidé tři, 2 dny, kdy zemřeli lidé čtyři a dva dny, kdy zemřelo lidí pět.³⁴⁰ Do celkových součtů nejsou započítány popravy, pokud popravený nebyl v pankrácké věznici evidován, což byl velice častý jev.

Tabulka č. 1 – Počty zemřelých vězňů ve věznici Pankrác v období mezi 9. 5. 1945 a 30. 4. 1946

Období / pohlaví	5/45	6/45	7/45	8/45	9/45	10/45	11/45	12/45	1/46	2/46	3/46	4/46	Celkem
Muži	17	18	22	38	36	39	23	23	13	6	8	3	246
Ženy	2	6	3	0	2	9	5	6	6	4	1	4	48
Celkem	19	24	25	38	38	48	28	29	19	10	9	7	294

Zdroj: SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba muži 1945 – 46*; SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba ženy 1945*; SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Index - Policejní vazba ženy 1945*.

Tabulka č. 2 uvádí věkový profil vězňů, kteří v pankrácké věznici zemřeli. Je z něho zřejmé, že ačkoliv nemálo z těchto vězňů byli vyššího věku, zdaleka není možné tvrdit, že by umírali pouze staří vězni. Nejmladšímu mezi muži bylo pouhých 15 let, naopak nejstaršímu z nich bylo 94 let. Nejmladší vězeňkyni bylo 19 let, nejstarší 86 let.

Tabulka č. 2 – Věk vězňů, kteří ve věznici Pankrác v období mezi 9. 5. 1945 a 30. 4. 1946 zemřeli

Věk / Pohlaví	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80-89	90-99	N	Věkový průměr
Muži	6	9	28	50	74	47	22	6	1	3	53
Ženy	1	2	6	6	5	12	11	2	0	3	57
Celkem	7	11	34	56	79	59	33	8	1	6	

Zdroj: SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba muži 1945 – 46*; SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba ženy 1945*; SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Index - Policejní vazba ženy 1945*. Sloupec N- Chybějící údaje

Pochopitelně pouhými součty dat nelze rekonstruovat žádné události, přesto lze při různém setřídění údajů zaznamenat anomálie, které přinejmenším vzbuzují pozornost. Z celkového počtu 3848 všech vězněných mužů, které eviduje ke konci dubna 1946 *Základní kniha*,³⁴¹ jich tvoří zemřelí muži 6,4%. Pokud však pozorujeme sled čísel vězňů, jak byli postupně evidováni při příchodu do věznice, lze si na seznamu zemřelých všimnout

³³⁸ Tamtéž

³³⁹ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba ženy 1945*; SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Index - Policejní vazba ženy 1945*.

³⁴⁰ Tyto součty nemusí být příliš spolehlivé. Zaznamenané dny úmrtí se totiž u některých vězňů mezi jednotlivými knihami liší a není ani jisté, zda nebyla data úmyslně rozepisována do jednotlivých dnů.

³⁴¹ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Základní kniha 1945 – 46, 1-5123 – Základní kniha*

nápadných shluků čísel, které například poukazují na to, že se mezi vězni č. 4600 – 4697, tedy mezi necelým jedním stem vězňů, nachází 21 zemřelých. Tito vězni přišli na Pankrác mezi 23. srpem a 22. září 1945 a podíl zemřelých mezi nimi činí více než pětinu. Bez bližší znalosti jednotlivců a důvodu jejich zadržení však lze jen stěží vyvozovat příčiny tak vysoké úmrtnosti mezi vězni evidovanými právě v tomto období. Podobnou anomálii, která poutá pozornost a kterou ale již lze okomentovat, je shluk mezi pořadovými čísly 2222 a 2334, kde se nachází celkem 19 záznamů úmrtí. Mezi těmito záznamy se nachází osm vězňů, kteří byli součástí větší skupiny s bydlištěm v Rumunsku. V této skupině se nacházel i rumunský Němec Sebastian Herr. Ten dle vlastních slov, jak již bylo zmíněno v kapitole „Získaná svědectví a jejich původ“, pracoval ve zpravodajské škole SS v Litoměřicích jako krejčí, měl v úmyslu se vrátit do Rumunska, byl ale v Praze zatčen a poslán na Pankrác. V době podání zprávy, 14. října 1946, byl stále ještě na Pankráci zadržován.³⁴² Spolu se Sebastianem Herrem bylo v pankrácké věznici 17. května 1945 zaregistrováno dalších patnáct mužů s bydlištěm v Rumunsku. V záznamech o povolání se uvádí, že se jednalo o truhláře, pekaře, kamnáře, rolníka, krejčího, sedláka atp.³⁴³ Z této skupiny jich tedy celá polovina ve věznici zemřela. Osud zbylých Rumunů se různí. Čtyři z nich byli transportováni (z toho jeden do Ruska, dva do Modřan, jeden bez uvedení místa destinace), u dalších dvou se žádný způsob ukončení internace neuvádí, mezi nimi Sebastian Herr, a dva byli propuštěni.³⁴⁴

Zdaleka ne u všech záznamů zemřelých vězňů se ve vězeňských knihách uvádějí čísla cel. Důvodem bývá v mnoha případech to, že tužkou zapsané číslo bylo z kolonky vygumováno a přepsáno na poznámku o odchodu do nemocnice. Uváděná čísla však zřejmě nebudou úplně směrodatná. Z údajů lze vyčíst, že například zdaleka nejvyšší počet zemřelých připadá na celu 314,³⁴⁵ která se vyskytuje v jedenácti záznamech, nicméně v takto označené cele měl pobývat i Otto Hölder a ten se o žádném úmrtí na cele nezmínil.

Pokud se záznamy setřídí dle délky pobytu ve věznici, lze zjistit, že 44 vězňů zemřelo po příchodu na Pankrác během prvního měsíce, 21 z nich přitom zemřelo v již průběhu prvního týdne pobytu. Přepsaný seznam mužů, kteří v pankrácké věznici dle vězeňských knih v roce 1945 a částečně i v roce 1946 zemřeli, je uveden v příloze č. 2 a přepsaný seznam žen je pak uveden v příloze č. 3.

³⁴² Herr, 1951, s. 50

³⁴³ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Základní kniha 1945 – 46, 1-5123 – Základní kniha*

³⁴⁴ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba muži 1945 – 46*

³⁴⁵ Tamtéž

3.13. Popravy

Na rozdíl od jiných částí republiky, například od Brna, kde se s popravami započalo již v červnu 1945, zahájily lidové soudy v Praze na Pankráci svou činnost až v září toho roku. Od konce války do 6. května 1946 se na Pankráci uskutečnilo celkem 42 poprav. Poté se tempo pankráckých poprav ještě zvýšilo a do 4. 5. 1947 bylo vykonáno dalších 98 trestů smrti. Ke stejnému období roku 1948 byly uskutečněny „pouze“ 4 popravy. Počet poprav se poté sice v letech 1949 a 1950 zvýšil až na počet kolem 30 poprav za rok, nicméně na úroveň mezi květnem 1946 a květnem 1947 se již nedostal. Ze zmiňovaných 42 popravených za období jednoho roku od počátku května 1945 bylo popraveno 10 žen.³⁴⁶ Trest smrti byl vykonáván oběšením, zpravidla během několika hodin po vynesení rozsudku. Seznam osob popravených v pankrácké věznici se nachází v příloze č. 4. Mnohé z osob byly na Pankrác dovezeny z jiných věznic, nejedná se proto zdaleka ve všech případech o pankrácké vězně.

Všechny uvedené popravy byly provedeny v souvislosti s retribučními trestními činy dle *Dekretu presidenta republiky ze dne 19. června 1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech*. Ve 26 případech se jedná o kumulaci různých paragrafů, přičemž nejčastěji zmiňovaným paragrafem, za který byl popravený odsouzen, je §11 Udavačství,³⁴⁷ a to ve 24 případech. Druhým nejčastěji zmiňovaným, v 10 případech, je §3 (propagace, podpora, schvalování fašistického či nacistického hnutí), mezi nejčastějšími pak následují pak ještě §1 (úklady o republiku podle zákona ze dne 19. března 1923, č. 50 Sb.), a to v 9 případech, §2 (členství v organizacích) a §5 (Zločiny proti osobám), oba v 8 případech.

Ze strany komunistického deníku byl vyvíjen nátlak k mnohem častějším rozsudkům trestu smrti. Nepřímo k tomu *Rudé právo* například vyzývalo, když si stěžovalo na „nepochopitelně nízké tresty gestapáckým zločincům“ ihned pod článkem o probíhajícím procesu s Kurtem Blastowitschkou,³⁴⁸ jakoby si chtělo pojistit, aby v tomto případě padl ten nejtvrďší trest: „Typy strašných gestapáků a esesáků, kteří mučili české vlastence v žalářích gestapa, stanuly před jednotlivými senáty na Pankráci. A jaký je za to stihl trest? Pět, deset, patnáct let nucených prací, nejvyšší pak trest doživotí u vyloženě gestapáckého vraha a nacistického sadisty. Nepochopitelná opravdu mírnost našich soudů, kterou jistě

³⁴⁶ Liška, 2006, s. 177-178

³⁴⁷ *Dekret presidenta republiky ...16/1945 Sb.* - “Kdo v době zvýšeného ohrožení republiky ve službách nebo v zájmu nepřítele, nebo využívaje situace přivoděné nepřátelskou okupací jiného pro nějakou skutečnou nebo vymyšlenou činnost udal, trestá se za zločin těžkým žalářem od pěti do deseti let. Zavínil-li však udavač svým udáním ztrátu svobody československého občana, trestá se těžkým žalářem od deseti do dvaceti let. Mělo-li udání za přímý nebo nepřímý následek ztrátu svobody většího počtu lidí nebo těžkou újmu na zdraví, trestá se doživotním žalářem, mělo-li za následek něčí smrt, trestá se smrtí.“

³⁴⁸ Dramatické usvědčování katana Blastowitschky. In: *Rudé právo*, č. 109 (14. 9. 1945), s. 2

nepochopí všichni ti, kteří prošli peklem nacistických žalářů, gestapáckých mučireň a koncentračních táborů! [...] A surový gestapák Fr. Kubo z Rychnova nad Metují, který přiznal, že nezacházel právě vlídně s uvězněnými a jenž nesmírně týral a tloukl vězně, byl u senátu dr Pažouta odsouzen k doživotnímu žaláři [...] Jak si tento zvrhlý gestapácký surovec, čekající na oprátku oddychl, když slyšel, že byl odsouzen jen k doživotnímu žaláři...“³⁴⁹ *Lidová demokracie* také informovala o rozsudcích, ale hodnotících komentářů se zdržovala.

Prvním popraveným byl náměstek pražského primátora Josef Pfitzner. Soud s ním byl zahájen 5. září 1945 v porotní síni krajského trestního soudu na Pankráci, přičemž poprava se konala na pankráckém náměstí Hrdinů krátce po vynesení rozsudku 6. září 1945, v 18,30.³⁵⁰ Dalším popraveným byl státní návladní Kurt Blastowitschka, s nímž začal probíhat soud 12. září 1945, pokračoval 14. září, kdy byl vynesena rozsudek a vykonána poprava.³⁵¹ Těmto dvěma počátečním popravám věnovala periodika značnou pozornost, která posléze ze zřejmých důvodů ustala. Okolnosti Pfitznerovy popravy popisuje Hans Wagner takto: „Jednoho hezkého zářijového večera se odehrával v prostoru před pankráckým soudem obrovský povyk. Část prostoru, který jsem mohl ze svého okna přes zákaz zahlédnout, byl hustě posetý auty a chodci, matky zde vodily kočárky a školáci lezli po střechách aut. Za neutuchajícího aplausu byl Prof. Dr. Josef Pfitzner na prostřední ze třech vysokých šibenic, které byly na černě oděném pódiu postavené, popraven oběšením. Popravy se účastnilo na 50 tisíc lidí.“³⁵² Poněkud rozdílné bylo vnímání barvy sukna, kterým bylo popraviště v den exekuce Josefa Pfitznera pokryto. Benjamin Fromer hovoří stejně jako Hans Wagner o suknu černém, které mělo údajně symbolizovat dle některých novin staroměstskou exekuci z roku 1621.³⁵³ S ohledem na skutečnost, že konfiskace a přerozdělení majetku „Němců, Maďarů a zrádců“, zrovna tak jako vracení panství a velkostatků, „kterých se zmocnila cizácká šlechta po bitvě na Bílé hoře“ do českých rukou, bylo v té době vnímáno jako odčinění pobělohorských křivd,³⁵⁴ není vyloučeno použití této

³⁴⁹ Nepochopitelně nízké tresty gestapáckým zločincům. In: *Rudé právo*, č. 109 (14. 9. 1945), s. 2

³⁵⁰ Veřejná poprava nacistického katana. In: *Rudé právo*, č. 103 (7. 9. 1945), s. 1

³⁵¹ Nacistický vrah 120 vlastenců popraven. In: *Rudé právo*, č. 110 (15. 9. 1945), s. 2

³⁵² Wagner, 1951, s. 48 - „An einem schönen Septemberabend gab es auf dem Platze vor dem Pankratzer Gerichtsgebäude einen ungeheuren Tumult. Der Teil des Platzes, den ich von meinem Fenster aus verbotenerweise übersehen konnte, war von Autos und Fußgängern dicht gespickt, Mütter fuhren mit Kinderwagen herbei und Schuljugend erkletterte die Dächer der Autos. Auf einmal nicht enden wollender Applaus, Prof. Dr. Josef Pfitzner ist auf dem mittleren der drei hohen Galgen, die auf einem schwarz behängten Podium aufgebaut waren, durch den Strang hingerichtet. An 50.000 Zuschauer nahmen an dieser Exekution teil.“

³⁵³ Frommer, 2005, s. 98

³⁵⁴ Odčiniujeme Bílou horu. In: *Rudé právo*, č. 45 (28. 6. 1945) s. 3 – Odkaz na *Rudé právo* je pouze příkladem. Článků, které se touto tematikou v tomto období zabíraly, bylo v denním tisku mnohem více.

symboliky ani při příležitosti poprav Josefa Pfitznera. *Rudé právo* nicméně hovoří o tom, že popravčí lešení „bylo potaženo rudou látkou. Barvou hrdelní.“³⁵⁵

Jednotlivá periodika se mezi sebou v údajích, co do počtu přihlížejících, rozcházejí. *Svobodné slovo* a *Lidová demokracie* odhadovaly obecnost na 30.000, zatímco *Rudé právo* jen na 20.000. Atmosféra, kterou popisuje *Rudé právo*, se však od Wagnerova popisu příliš neliší: „Už dávno před popravou shromažďovaly se davy lidí na Náměstí hrdinů před pankráckým soudem. Někteří přišli už z rána. Tramvaje byly přímo ověšeny lidmi. Lidé stáli i na rámech a na spojkách mezi tramvajemi, drželi se tabulek.“³⁵⁶ *Lidová demokracie* pak doplňuje: „neboť bylo úředně sděleno, že popravu se budou vykonávat veřejně, vzrostl během včerejšího odpoledne na zástup, čítající zhruba asi 30.000 osob. K udržení pořádku nastoupilo 400 uniformovaných policistů a členové civilní stráže.“³⁵⁷ Povolání pořádkové služby v tak hojném počtu už samo o sobě vypovídá, že ne vše proběhlo zcela poklidně. *Rudé právo* považuje dav za „tvář odplaty“: „Odplaty nad statisíci a miliony mrtvých, umučených, utýraných s virtuózní až zvrhlostí.“³⁵⁸ Po provedení poprav se ozval potlesk: „Ale zas spíše jen jako schválení toho všeho. Že je to spravedlivé. Bylo po tom slyšet hlasy, kdy vlastně dojde na ty hlavní, na Franka. A co je s Beranem? ptali se jestli snad mu někdo nestrýčkuje. A litovali ale doopravdy, že se toho Moravec nedočkal. Toho prý by chtěli vidět pod šibenicí. Také Háchy a vlády vzpomínali. A že se to přece jen nějak vleče. A jestli to prý viděl také Frank, že by ho měli pěkně přivést alespoň k oknu.“³⁵⁹

Přítomností dětí a matek byli zřejmě politici poněkud zaskočení. Josef Pfitzner navíc nebyl právě ukázkovým nacistickým zločincem, jakým by býval například K. H. Frank.³⁶⁰ V tomto směru si později posteskl Prokop Drtina.³⁶¹ Veřejnému žalobci Jaroslavu Drábkovi pak připomínala scéna snad až příliš francouzskou revoluci.³⁶² A tak zatímco měly veřejné popravu nasytit veřejný hněv, už první z poprav veřejnost spíše provokovala.³⁶³ V každém případě, další poprava v pořadí, tedy poprava Kurta Blastowitschky, se na rozhodnutí vlády konala v uzavřených prostranstvích věznice, odkud jí nebylo možné ani z přilehlých domů přihlížet. Přístup měl být povolen pouze jednotlivcům s povolením a především měl být

³⁵⁵ Pfitzner – jeden z nich. In: *Rudé právo*, č. 103 (7. 9. 1945), s. 3

³⁵⁶ Tamtéž

³⁵⁷ Spravedlnosti učiněno zadost - Rozsudek smrti na dr. Pfitznerem vykonán. In: *Lidová demokracie*, č. 100 (7. 9. 1945), s. 2

³⁵⁸ Pfitzner – jeden z nich. In: *Rudé právo*, č. 103 (7. 9. 1945), s. 3

³⁵⁹ Tamtéž

³⁶⁰ K. H. Frank byl zatčen v Rokycanech a vydán Brity 3. 8. 1945. Popraven byl 22. 5. 1946 na dvoře pankrácké věznice před zraky 6.300 přihlížejících, mezi nimiž bylo i sedm žen přeživších lidický masakr (Frommer, 2005, s. 236).

³⁶¹ Frommer, 2005, s. 99

³⁶² Tamtéž

³⁶³ Tamtéž

vstup zakázán nezletilým.³⁶⁴ Ani tato opatření však nedokázala zabránit potyčce davu s pořádkovými silami. Při této příležitosti začala být k veřejnosti kritická i *Lidová demokracie*: „Za průběhu popravy shromáždil se před pankráckou trestnicí velký zástup lidí, kteří zaútočili na budovu ředitelství věznice, domáhajíce se vstupu. Musela být zavolána silná policejní pohotovost, jíž se společně s členy vězeňské stráže podařilo dav rozptýlit. Tento incident, vyvolaný několika provokatéry, je příliš trapný, a to tím více, že se odehrál na půdě, jež je místem posledního odpočinku několika desítek hrdinů, kteří padli v květnové revoluci a místem, k němuž celý národ má vzhlížeti s úctou, neboť tam se odehrála jedna národní tragédie, při níž umírali nevinní ...“³⁶⁵ Rozsudek byl Kurtu Blastowischkovi přečten krátce po čtvrté hodině, ten poté požádal o odklad trestu o jednu hodinu, čemuž soud vyhověl. Poprava byla pak vykonána v půl osmé.³⁶⁶

O dalších procesech a popravách sice denní tisk dále informuje, nicméně intenzita a rozsah zpravodajství s postupujícím časem poněkud opadá. Z prvních stran se články přesouvají na druhé a třetí strany a v některých denících jako *Právo lidu* koncem roku 1945 mizí zcela. Pozornost denního tisku se začala posléze soustředit spíše na Mezinárodní vojenský tribunál v Norimberku proti hlavním představitelům nacistického Německa. Ten probíhal od 20. listopadu 1945 do 1. října 1946.

Na tomto místě nelze opominout a alespoň okrajově se nezmínit o několika aspektech, které se v souvislosti se způsobem výkonu trestů smrti pojí. Odhlédneme-li zcela od otázky, zda je vůbec trest smrti v civilizované společnosti přípustný, svou roli zde hraje i způsob provádění tohoto trestu. Jakkoli morbidním dojmem působí pohled na gilotinu, která byla v pankrácké věznici používána při popravách v době protektorátu a která se *de facto* stala symbolem „pankrácké sekyrárny“, smrt oběšením v té podobě, v jaké byla aplikována v Československu po 2. světové válce, nebyla humánnějším způsobem, jak připravit odsouzenec o život. V případě pozdějších poprav ve dvoře pankrácké věznice, jako v případě K. H. Franka či Milady Horákové, byla poprava provedena na šibenici typu „prkno“, kde byl na silném prkně umístěn hák, na který se pověsilo škrtidlo, nikoliv klasická oprátka. Ve spodní části šibenice pak byla kladka, přes ni vedlo lano, jímž měl odsouzený spoutané nohy. Za lano tahal na druhém konci katův pomocník a odsouzený se pomalu udusil. Při popravách tedy nedocházelo ke stržení vazů, v kterémžto případě by nastala smrt okamžitě, ale odsouzený se poměrně dlouhou dobu škrtil. Rozdíl mezi časem vykonání popravy a časem, kdy lékař konstatoval smrt, trval u takovýchto poprav mezi deseti

³⁶⁴ Tamtéž

³⁶⁵ Rozčlivený dav lidí před pankráckou věznicí - Kurt Blastowitschka popraven. In: *Lidová demokracie*, č. 107 (15.9.1945), s. 2

³⁶⁶ Nacistický vrah 120 vlastenců popraven. In: *Rudé právo*, č. 110 (15.9.1945), s. 2

a patnácti minutami. Lékař mezi tím v určitých intervalech kontroloval tlukot srdce popraveného.³⁶⁷ Ačkoliv *Rudé právo* v případě Pfitznerovy popravky konstatovalo, že „trvala jen okamžik“,³⁶⁸ soudě podle časů, okamžiku vykonání smrti a momentu konstatování smrti, které uvedla *Lidová demokracie*, mohl být způsob umírání velice podobný. „Pomocníci odvedli Dr. Pfitznera na vyvýšené místo, na němž byla připravena šibenice, a mistr popravčí upevnil mu na prsa řemen, který byl spojen s lanem. V 18.39 min. byl delikvent vytažen vzhůru. Po upevnění smyčky, která byla zaklesnuta pevně do háku na šibenici, spustil jej popravčí mistr uvolněním druhé šňůry napojené na řemen, a tím byl samotný akt popravky vykonán v 18.40 hodin. Úřední lékař dr. Rein konstatoval v 18.52 smrt.“³⁶⁹

Proti rozsudku mimořádných lidových soudů nebylo zpočátku žádných opravných prostředků a žádost o milost kýmkoliv podaná neměla odkladného účinku.³⁷⁰ Trest smrti se pak vykonával zpravidla do dvou hodin po vyhlášení rozsudku, přičemž na výslovnou prosbu odsouzeného mohla být lhůta prodloužena o další hodinu.³⁷¹ To vedlo i k situaci, že například rodiče dr. Trpiškové, která byla souzena za notorické udavačství, žádali prezidenta republiky o milost ještě dříve, než začal probíhat soud pro případ, že by byla odsouzena k trestu smrti.³⁷² Spěch s prováděním poprav od oznámení rozsudku samozřejmě vylučuje možnost zabránění vzniku justičního omylu. Podružné důvody k takovému spěchu možná poodhaluje i zpráva z mnohem pozdějšího data „o situaci při výkonu trestů smrti s návrhem na odstranění nedostatků ze dne 26. 3. 1954“, podle které dlouhé čekání do výkonu exekuce způsobuje „odsouzenému stále se stupňující duševní utrpení a odsouzený je k výkonu trestu zpravidla již předváděn v nenormálním duševním stavu“.³⁷³

Není zcela vyloučeno, že neoficiální popravky probíhaly na dvoře pankrácké věznice již v prvních květnových dnech. Otto Hölter, který přišel na Pankrác mezi prvními, vypráví o tom, co slyšel krátce po svém příchodu na Pankrác: „Druhé noci nás vyděsila střelba, křik na chodbách, bouchání dveří, hromadné výstřely a nový křik. Tento nervy drásající rámus trval několik hodin, a pak byl zase klid, pouze odjelo nákladní auto. Příští noc popravky pokračovaly. Od jednoho dozorujícího vězně jsem se dozvěděl, že se střelby netýkaly

³⁶⁷ Rozhovor s Alešem Kýrem, *Horáková umírala čtvrt hodiny, zjistili historici*, [online] Zdroj http://zpravy.idnes.cz/horakova-umirala-ctvrt-hodiny-zjistili-historici-fs3-/domaci.aspx?c=A050629_090843_domaci_lkr [vid. 2015-06-17]

³⁶⁸ Pfitzner – jeden z nich. In: *Rudé právo*, č.103 (7.9.1945), s. 3

³⁶⁹ Spravedlnosti učiněno zadost - Rozsudek smrti nad dr. Pfitznerem vykonán. In: *Lidová demokracie*, č. 100 (7.9.1945), s.2

³⁷⁰ §31, odstavec 1, zákona 16/1945 Sb. To však již neplatilo v době soudu Fritze Köllnera v roce 1947, v jehož případě byl na základě žádosti o milost pozdržen výkon trestu a jehož žádosti bylo vyhověno změnou trestu na doživotí.

³⁷¹ §31, odstavec 2, zákona 16/1945 Sb.

³⁷² Frommer, 2005, s. 89 – Trpišková byla odsouzena k doživotnímu žaláři.

³⁷³ Liška, 1999, s. 20 - Autor čerpal ze *Zprávy o situaci při výkonu trestů smrti s návrhem na odstranění nedostatků ze dne 26. 3. 1954*, s. 2. Archiv ministerstva vnitra, fond A 2/1, sign. 647.

německých vězňů, ale uvězněných zrádců, kteří předtím pracovali pro gestapo. Pak napochodovali Rusové a nařídili tyto nezákonné popravky.“³⁷⁴ O popravách se zmiňuje i Sebastian Herr, který musel znetvořené ostatky popravených 22. 5. 1945 vyhrabávat.³⁷⁵

³⁷⁴ Hölter, 2004, s. 132 - „In der zweiten Nacht wurden wir durch Schüsse, Schreie auf den Gängen, Türenschlagen, Salven und neue Schreie aufgeschreckt. Dieser nervenzermürbende Lärm dauerte einige Stunden, dann wieder Ruhe, nur ein Lastauto fuhr ab. In der nächsten Nacht die Fortsetzung der Exekutionen. Von einem Kalfakter erfuhr ich, daß die Erschießungen nicht deutsche Inhaftierte, sondern verhaftete Vertrauensleute betrafen, die vorher für die Gestapo gearbeitet hatten. Dann schritten die Russen ein und stellten diese gesetzlosen Exekutionen ein.“

³⁷⁵ Herr, 1951, s. 50

3.14. Opouštění pankrácké věznice

Konec internace v pankrácké věznici znamenal svobodu pouze pro české vězně, kteří byli propuštěni, odsouzení vězni směřovali do pracovních táborů a osoby německé národnosti mohl čekat i několikaměsíční pobyt v některém z internačních táborů, nucené práce a nakonec transport do Německa. Cizinci odjížděli do zemí svého původu, Rakušané byli předáváni rakouskému konzulátu. Němci se již neměli zpravidla ani kam vracet. Jejich byty byly přerozděleny, a tak čekali na transport. Doba jejich internace se ve většině případů odvíjela od toho, že nebylo možné vysídlit všechny Němce naráz, a tak čekali, až na ně přijde řada.

Ve vězeňských knihách se uvádí, že velká skupina vězňů opustila Pankráckou věznici již 23. 5. 1945. Nemělo to však nic společného s transportem do Německa, nýbrž jednalo se o přerozdělování vězňů v rámci ostatních věznic. Mnozí vězni tak strávili na Pankráci jen krátkou dobu a trauma jim přinášel především jejich pobyt v dalších věznicích. To je případ i německých vězňů Hanse Strobla a Eduarda Fritsche, kteří byli převezeni do Malé terezínské pevnosti. Jejich svědectví dokládají, že ani zde nebyly podmínky lepší a vězni byli vystaveni násilí. Hans Strobl uvádí, že příjezd transportu zhruba 600 vězňů, jehož byl součástí, nepřežilo 59 mužů, převážně starších, kteří byli ubiti, když nedokázali rychleji běžet. Další 200 jich zemřelo později na následky špatného zacházení.³⁷⁶ Z Pankráce mělo být odesláno 381 mužů a dle Marka Poloncarze jich již při evidenci v terezínské pevnosti 40 chybělo, přičemž se nepodařilo uspokojivě objasnit jejich osud. Terezínský tábor sám bez těchto osob eviduje 548 úmrtí z celkového počtu 3725 osob, odhaduje se tedy, že se počet zemřelých bude pohybovat kolem 600.³⁷⁷ Další osud německých vězňů se tak odvíjí především od toho, ve které době z Pankráce odcházeli.

Jak již bylo uvedeno v kapitole věnované pražskému povstání, Inge Frostovou s její matkou a babičkou vysvobodil po jejich zadržení 5. 5. 1945 z pankráckého vězení ještě německý voják a 8. 5. 1945 ráno se dostaly mimo objekt věznice. Tedy den předtím, než začali vstupovat do věznice noví zadržení (například Kasseckertovi), kteří pak ve vězení strávili mnohem delší dobu. V tu chvíli však čekal Inge Frostovou průchod Prahou: „Na ulicích se bojovalo, z oken domů se střílelo. Ze všech směrů létaly kulky, všude byly barikády, přes které jsme namáhavě přelézaly. Nakonec jsme dosáhly okraje Prahy

³⁷⁶ Strobl, 1951, s. 224 - „Transport von 600 Leuten, Männer, Frauen und Kinder, nach Theresienstadt gebracht. Bei der Ankunft wurden die Häftlinge wahllos mit Knüppeln, Axtstielen, Gewehrkolben usw. aufs grausamste verprügelt. 59 Männer wurden dabei zu Tode geprügelt; es waren meistens ältere Männer, die nicht schnell genug laufen konnten. Ungefähr 200 Personen sind in der nächsten Zeit an den Folgen der Mißhandlungen gestorben.“

³⁷⁷ Poloncarz, 1997, s. 54 – 58

a odpočinuly si na jednom hřbitově. Všude kolem leželi mrtví a zranění, strašný pohled.³⁷⁸ K večeru se jim podařilo zachytit vůz vojenské kolony, který odjížděl směrem na západ, než je v noci zastavila americká armáda. Strávily pak tři týdny v uprchlickém táboře pod širým nebem poblíž Plzně, načež poté nasedly opět na nákladní auto, tentokrát americké, a cestovaly dál do Německa. Dědeček mezi osvobozenými z Pankráce nebyl. Byl později převezen do Terezína, kde prý v důsledku hladu v září 1945 zemřel.

Ani Gerda Eichnerová nepobyla v pankrácké věznici dlouho. Protože měla osmitýdenní dítě, prý jí na Pankráci slibovali, že znovu získá československé občanství a přednostní obslužení matek s malými dětmi. Z pankráckého vězení odešla, čekal jí však osmačtyřicetihodinový transport na Křivoklát. Tam do místností, ve kterých bylo 20-30 lidí, přšelo, byl zde hlad a nákazy, které ohrožovaly především děti a nemocné. Kvůli podvyživenému dítěti ji poslali v doprovodu gardisty v civilu do rakovnické nemocnice, ale tam byla jako Němka odmítnuta. Pokoušela se dále bez úspěchu uchytit v pražských dětských nemocnicích či sanatoriích. Čekal jí pobyt v Hagiboru, pak u jednoho zemědělce z Roudnice nad Labem, ale protože se dítěti nedařilo, byla odeslána do Modřan, kde jí bylo řečeno, že se prý specializují na nemocné, děti a staré lidi. To prý bylo nejhorší prostředí, kde musela s dítětem spát na holé zemi a zde jí také dítě zemřelo. Začátkem března 1946 pak byla transportována vlakem do Hessenu.³⁷⁹

Deset dní po příchodu do pankrácké věznice byl Herman Kassekert vyzván k opuštění cely. V kanceláři mu vydali všechny zabavené věci a poté byl spolu s ostatními vyveden na dvůr, kde museli vězni opět stát jako při příchodu čelem ke zdi s rukama nahoře. Pak byli jmenovitě vyvoláváni a seřazeni do čtyřřtupu. Byly mu odebrány zlaté hodinky včetně řetízku, zlatý prstýnek, držák plnicího pera a peníze. Protože mezi nimi byly i ženy, zeptal se na svou ženu, že by i ona měla odjet s ním, ale dostalo se mu odpovědi, že jeho žena tam zůstane.³⁸⁰ Odjel poté vlakem do Klecan, kde byli vězni rozděleni mezi zemědělce. Práce tam prý bylo v kravínu mnoho a jídla málo. V září byl umístěn na týden v Modřanech, aby byl opět přidělen na nucené práce, tentokrát na Masarykově nádraží. Nocovali v deseti lidech

³⁷⁸ Frost, 2005, s. 35-36 – „Auf den Straßen wurde gekämpft, aus den Häuserfenstern geschossen. Aus allen Richtungen piffen die Kugeln, überall Barrikaden, über die wir mühevoll kletterten. Endlich erreichten wir den Stadtrand von Prag und rasteten auf einem Friedhof. Überall lagen Tote und Verletzte herum, ein schrecklicher Anblick.“

³⁷⁹ Eichner, Gerda: *Augenzeugenbericht einer betroffenen Heimatvertriebenen* [online], Dostupné z: <<http://www.william-tell.com/index.php/component/content/article?id=718:718>>, [vid. 2015-06-04]

³⁸⁰ BayHStA, Sudetendeutsches Archiv, Erlebnis – u. Vertreibungsberichte 139, *Herman und Maria Kassekert, Fluchtlinge aus Prag*, s. 2 - „Nach zehn Tagen wurde ich aufgefordert die Zelle zu verlassen wir erhielten in der Kanzlei unsere abgegebenen Sachen zurück und ich wurde mit andren in den Hof des [G]efängnisses geführt und wieder mit erhobenen Händen das Gesicht zur Wand gekehrt aufgestellt. Nachher wurden wir namentlich aufgerufen und in Vierer-Reihen aufgestellt. Dann wurde mir die goldene Uhr samt Kette, goldene Ringe, Füllfederhalter, Geld abgenommen. Es wurden auch Frauen mit uns im Gefängnishof aufgestellt, aber meine Frau war nicht dabei [...].“

ve vagónu, do kterého přšelo, takže chodili do práce mokří. Protože k provádění hygieny nebyla příležitost, brzy se dostal na infekční oddělení na Bulovku. V listopadu cestoval znovu do Modřan, obratem dostal novou práci tentokrát 80 km od Prahy v Tochovicích u Schwarzenbergů, kde pracoval sice znovu v kravínu, ale zacházení s ním prý bylo již lepší. V březnu 1946 odjel znovu do Modřan, tentokrát už ale za účelem transportu do Německa. Dostal na cestu 200 říšských marek a odcestoval.

Adině Mandlové jednoho dne vyšetřující soudce sdělil, že se nenašlo nic, co by veřejnému žalobci zavadlo důvod ji pohnat před lidový soud. Poměr s Mandlovou popřel i K.H. Frank a našli se svědkové, kteří svědčili v její prospěch. Nejprve tedy přestala být Adina Mandlová stíhána pro politický přečin a byla převedena na kriminální oddělení, kde se měla zodpovídat z toho, že měla za války potrat. Zde však byla schopna doložit potvrzení lékaře, který prý zákrok nařídil ze zdravotních důvodů.³⁸¹ Nepodařilo se zjistit, ve který den Mandlová pobyt na Pankráci ukončila, bylo to ale nejspíš ještě v roce 1945.

Friedrich Balthasar odjel 4. 10. 1945 transportem do Horušic u Čáslavi,³⁸² kde pracoval na pile. O dění na Pankráci, bití vězňů na Štědrý den, byl už jen zprostředkovaně informován.³⁸³ Sice kolovaly znepokojující zprávy, že budou vězni transportováni zpět na Pankrác, ty se ale nenaplnily. Dopisem z ředitelství Národní bezpečnosti bylo Balthasarovi oznámeno, že proti němu nebude vznesena žádná žaloba. V březnu 1946, pozbyv veškerého svého majetku, byl tedy uvolněn k transportu do Německa.³⁸⁴

Otto Hölter byl 29. 11. 1945 eskortován zpět do Moravské Ostravy.³⁸⁵ Před odjezdem si vyzvedl v květnu odevzdané věci: „Peníze byly přirozeně pryč.“³⁸⁶ Odjel do sběrného tábora Mexiko, kde se setkal s mnohými známými. Kvůli nedoléčené flegmóně na noze dostal jen lehčí práci a brzy byl přemístěn do tábora ve Velkých Kuněticích: „Pro nás, kdo strávili ve věznici na Pankráci 7 měsíců, byl život v táboře vyloženě příjemný. Mohl jsem se setkávat se známými, dostal jsem na přání vycházky, mohl číst, účastnit se jazykových kurzů, ale především bylo dost jídla.“³⁸⁷ Po třech dnech odjel do Kunčic, kde byl sice režim přísnější, ale práce nebyla tvrdá. V polovině ledna 1946 se přesunul do tábora u cihelny.

³⁸¹ Mandlová, 1991, s. 153-155

³⁸² SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba muži 1945 – 46*

³⁸³ BArch, Erlebnisberichte zur Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittel-Europa, Ost-Dok. 2 Nr. 312, Balthasar, Friedrich: *Erlebnisse eines Deutschsprachigen vom Mai 1945 bis März 1946*, s. 84

³⁸⁴ Tamtéž, s. 86-89

³⁸⁵ SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba muži 1945 – 46*

³⁸⁶ Hölter, 2004, s. 135 - „[...] das Geld war natürlich fort [...]“

³⁸⁷ Tamtéž - „Das Leben im Lager war für uns, die wir 7 Monate im Zuchthaus in Pankrác gelebt hatten, geradezu gemütlich. Man konnte Bekannte im Lager besuchen, erhielt auf Wunsch Ausgang, konnte lesen, an Sprachkursen teilnehmen und vor allem, es gab genügend zu essen!“

V červenci téhož roku přišla na Höltera řada, obdržel 500 říšských marek a přes Olomouc, Prahu a Plzeň odcestoval do Bavorska.³⁸⁸

Rudolf Kriegisch opustil pankráckou věznici 4. 12. 1945 a odešel do zajateckého tábora Hradištko. Zde z práce v zimě a v mokru onemocněl. Později se mu vždy již nějakým způsobem dařilo vzbudit soucit, a tak o něho bylo dobře postaráno. Ze zdravotnického zařízení se mu podařilo několikrát dostat práci u policejního strážmistra, jehož manželka byla Němka. Zde se o něho dobře starali a mohl s nimi jíst u jednoho stolu, za což byl vděčný. Při službě u strážní jednotky čistil pak gardistům boty, a ti mu za odměnu poskytli určitá privilegia. Byl pak přeřazen do kuchyně, kde se mu rovněž nevedlo špatně. Transportem „D“ z Prahy pak odjel 1. května 1946 „dobyččím vagonem č. 29, místenka č. 29“ na francko-bavorské pomezí. V září 1946 se setkal se svými rodiči poblíž Řezna.³⁸⁹

Vyšetřující soudce měl Marii Baierové 28. srpna 1945 sdělit, že se prokázala její nevina a že ji v příštích dnech propustí, ale teprve 15. března 1946 byla transportována do Modřan. Během internace v pankrácké věznici přišla o veškeré cennosti i vkladní knížky: „[ty] jsme musely v září z našich zavazadel uskladněných ve sklepě pod dohledem vyndat a odevzdat. Tehdy nám řekli, že by nám peníze propadly a že je dostaneme znovu zpět, až nás propustí. Ale na transport nás poslali jako žebráky se 200 markami.“³⁹⁰ „Při vysídlování nám řekli, že existuje předpis, že všichni rodinní příslušníci musí být vysídleni společně, a tak jsem se dožadovala svého muže, kterého zajali Rusové, pak ho pustili, ale znova ho zajali Češi a nasadili do uhelného dolu u Moravské Ostravy. Před odjezdem mi však řekli, že musím jet sama, ale že ho za mnou brzy pošlou. Nyní už půl roku marně čekám. On tam musí dělat strašně těžkou práci, na kterou není zvyklý, a v jednom z mála dopisů, který mi přišel, mi sdělil, že jeho zrak velmi utrpěl.“³⁹¹ Marie Kasseckertová ukončila svůj pobyt na Pankráci 27. 3. 1946,³⁹² byla rovněž převezena do Modřan, odkud usilovala o vypovězení

³⁸⁸ Tamtéž, s. 138

³⁸⁹ Kriegisch, Rudolf: Můj pankrácký příběh. In: *Historická penologie* č. 3/2005, s. 20-21

³⁹⁰ BayHStA, Sudetendeutsches Archiv, Erlebnis – u. Vertreibungsberichte 392, Baier, Maria: *Meine Erlebnisse in der Revolutionstagen der C.S.R. im Mai 1945 und in der darauffolgenden Zeit bis zu meiner Ausweisung*, s. 4, „Die Sparbücher, die manche bei sich hatten, mussten im September von uns aus unserem Gepäck im Keller unter Aufsicht geholt und abgeben werden. Man sagte damals, dass uns das Geld verfallen würde und dass wir es wieder bekämen, bis wir entlassen werden. Wir wurden jedoch als Bettler mit 200 Mark auf den Transport geschickt.“

³⁹¹ Tamtéž - „Bei der Aussiedlung sagte man uns, dass es Vorschrift sei, dass alle Familienangehörigen zusammen ausgesiedelt werden mussten und daher forderte ich meinen Mann, der von den Russen gefangengenommen und dann freigelassen und von den Tschechen neuerlich eingefangen und in ein Kohlenbergweg bei Mährisch-Ostrau gesteckt worden ist an. Vor meiner Abreise sagte man mir jedoch, dass ich allein erfahren müsse, dass er aber bald nachgeschickt werde. Ich warte nun schon ein halbes Jahr vergeblich. Dort muss er die furchtbar schwere Arbeit verrichten, die er nicht gewohnt ist und in einem seiner weniger Briefe, die mir erreichten, teilt er mir mit, dass sein Augenlicht so sehr gelitten hat.“

³⁹² SOA Praha, fond Věznice KST Praha, *Policejní vazba ženy 1945*

do Německa. S manželem se setkali až po 15 měsících, když se Marii Kasseckertové podařilo najít manžela na seznamu uprchlíků.³⁹³

Posledním odchozím a současně jediným z nich, kdo ze zde uvedených svědků předstoupil před lidový soud, byl Hans Wagner. Ten rovněž nestrávil v Pankrácké věznici všechnen svůj čas. Na přelomu března a dubna 1946 byl na několik týdnů přeložen do vysídlovacího tábora v Modřanech. V srpnu téhož roku odešel do věznice na Karlově náměstí, odkud se až počátkem dubna 1947 vrátil na Pankrác, kde s ním začal probíhat proces. Vyšší český úředník prý dosvědčil, že Wagner ošetřil jeho i jeho židovskou manželku v době, kdy to bylo zakázáno, a že ho v roce 1944 varoval před pracovním táborem.³⁹⁴ Dle spisu lidového soudu byl Wagner obžalován z toho, že násilím bránil osobám české národnosti přecházet pozemky v Přední Kopanině, že měl tyto osoby udat, že se měl obohatit židovským majetkem manželů Fischlových a že měl být činovníkem NSDAP jakožto vedoucí skupiny odborných zubních lékařů. V přecházení svých pozemků měl nicméně podle získaných svědectví bránit i německým důstojníkům, což svědčilo spíše o jeho „extrémní nedůtklivosti“, nikoliv o národnostním podtextu sporu. Mělo se zjistit, že se naopak zastával šesti českých občanů, když jim chtěli Němci zabrat pozemky u Ruzyněského letiště. Mělo se ukázat, že Wagner majetek manželů Fischlových řádně propachtoval a platil za něj a že spolek zubařů byl podřízený Lékařské komoře, nikoliv NSDAP. Soud tedy Wagnera zprostil obžaloby.³⁹⁵ Tím sice pro něho pouť po věznicích a táborech neskončila, byl převelen do Riechenbergu, do tábora Rusin, poté do vysídlovacího tábora v Lešanech, pak do Domažlic, ale nakonec ještě v dubnu 1947 přejel Wagner vlakem do Furth im Waldu.³⁹⁶

Samotný akt vysídlení nehodnotí výpovědi nijak negativně. Pro Němce vydávající svědectví se jednalo o vysvobození a patrně i výsledek voleb v roce 1946 vězněným napovídal, kudy se budou poměry v Československu ubírat, jako například pro Otto Höltera.³⁹⁷ Přesto se u některých z nich projevuje trpkost nad tím, že ani nové poměry Německu nebyly pro ně snadné, jako například u Marie Baierové.³⁹⁸

³⁹³ BayHStA, Sudetendeutsches Archiv, Erlebnis – u. Vertreibungsberichte 139, *Herman und Maria Kasseckert, Fluchtlinge aus Prag*, s. 5

³⁹⁴ Wagner, 1951, s. 50

³⁹⁵ SOA Praha, Spis k Mimořádnému lidovému soudu č. 1049/47 – Jan (Hans) Wagner, *Rozsudek (Opis)*

³⁹⁶ Wagner, 1951, s. 50

³⁹⁷ Hölter, 2004, s. 137

³⁹⁸ BayHStA, Sudetendeutsches Archiv, Erlebnis – u. Vertreibungsberichte 392, Baier, Maria: *Meine Erlebnisse in der Revolutionstagen der C.S.R. im Mai 1945 und in der darauffolgenden Zeit bis zu meiner Ausweisung*, s. 4

4. ZÁVĚR

V průběhu desetiletí předcházejícímu roku 1946 bylo možné zaznamenat proměnu podmínek v pankrácké věznici i v českém vězeňství jako takovém. Věznice zpočátku usilovala o to dostat těm lepším evropským standardům, ostatně proto byla i vystavěna. Ani v průběhu 1. republiky se na chodu věznice příliš neměnilo. Po rozpadu Rakouska-Uherska se Československo snažilo být vnímáno jako demokratická země. Ačkoliv se politická situace začala v druhé polovině 30. let měnit, i svědectví Marie Katzerové ukazuje, že politické vězenkyně v pankrácké věznici spíše tížil pocit nespravedlnosti, s nímž pobyt ve věznici vnímaly, nikoliv boj o přežití, plynoucí z nelidských podmínek a špatného zacházení s nimi. Zásadní proměnou prošlo vězeňské klima až s příchodem protektorátu, především pak s příchodem německé správy věznice. Šikana, bití, či trestání dřepy byly na denním pořádku, později přibýly i četné popravy. K žádné zásadní proměně, ani k návratu k předválečnému stavu, s koncem války ale nedošlo. Česká část pankrácké věznice za protektorátu je Alešem Kýrem vyobrazena jako vzorná část s lidským přístupem a zřejmě se tak i tehdy na český personál nahlíželo. Jen několik jedinců, jako například později MUDr. Navara, upadlo po válce v nemilost, byli pozatýkáni a uvězněni. Většina českého personálu zůstala, avšak pokračovala ve způsobu zacházení s vězni podobnému tomu, který ve svém svědectví popisuje Antonín Macht z německé části věznice. Gestapismus, jako způsob zacházení s vězni, tak coby výraz vystihuje podstatu onoho zacházení před 8. květnem 1945 i jeho převzetí dozorcí po tomto datu. V některých momentech byly výpovědi vězňů za protektorátu s těmi, kdo byli uvězněni po válce, téměř zrcadlové. Ve spojení s přítomností horlivých revolučních gard, sovětských vojáků a jen zvolna se obnovujícím státním aparátem, se rozběhl živelný proces „národní očišty“ doprovázený tragickými událostmi a tragickými omyly. Vedle skutečných viníků, strůjců represí a kolaborantů, jichž, jak se později ukázalo, byl mezi zatčenými pouhý zlomek, to byla celá část populace, která byla obviněna a vystavena odplatě za předchozí období, přičemž nebylo v tu chvíli podstatné, zda se jednotlivci jakýmkoliv způsobem na represivním režimu podíleli.

Tím, co rozhodovalo o vězení nebo svobodě, leckdy o životě či smrti, byla národnost a státní příslušnost. Před vězením člověka v tomto směru nemuselo spasit ani za války nejvíce pronásledované židovství, dokonce leckdy ani návrat z koncentračního tábora. K uvěznění stačila i pouhá rodinná příslušnost k člověku německé národnosti nebo udání. Při obrovských počtech příchozích do vězení nebylo možné, aby dozorcí či pomáhající gardisté znali důvody zadržení každého z nich. Je proto pravděpodobné, že hrubého zacházení při přijetí nezůstali ušetřeni ani ti, kdo nijakým způsobem nekolaborovali, z předešlého režimu neměli žádný prospěch či dokonce byli oním režimem sami

pronásledování. Dá se říct, že jen v ojedinělých případech se hněv obrátil proti těm, kdo předtím páchali násilí.

Pankrácká věznice i přes všechna negativa a hrozby, kterým vězni čelili, poskytovala jistý druh ochrany. Z kapitol o zadržování osob či o práci vně věznice je zřejmé, že větší nebezpečí vězňům mohlo hrozit mimo vězeňský areál. V porovnání s ostatními věznicemi rovněž není zřejmé, že by Pankrác byla tím nejhorším místem. Gerda Eichnerová byla přesvědčena, že jím byl tábor v Modřanech, pro Hanse Strobla a Eduarda Fritsche tím místem byla terezínská pevnost. Ti, co byli na Strahově, patrně nebudou smýšlet o svém místě internace jinak. Směrodatný zde ale není pouze subjektivní pohled, pokud nejsou údaje ve vězeňských knihách výrazně zkreslené, byla úmrtnost například v Malé Tereziíské pevnosti mnohem vyšší. Ačkoliv to ze svědectví vyplývá jen nepřímo, podmínky se v pankrácké věznici v průběhu sledovaného období pravděpodobně postupně zlepšovaly. Pozvolnému návratu k tradičnímu pojetí vězeňství nasvědčuje opatrné připouštění zlepšující se stravy i to, že se popis negativních zážitků pojí především s prvními měsíci po zadržení, především pak ale tomu nasvědčuje klesající četnost úmrtí vězňů ke konci roku 1945 a pokračující trend v roce 1946. Současně je ale třeba vzít v potaz i to, že se průběžně snižoval počet vězňů.

V dobovém tisku i knihách je patrná tendence stavět podmínky vězeňských zařízení do pozitivního světla, ve kterém jde o spravedlnost, nanejvýš pak o „přísnou spravedlnost“. Účelem tisku bylo prezentovat navenek umírněnou tvář československé poválečné justice jako té, která se řídí pravidly civilizovaného světa, nikoliv nenávistné odplaty. Na rozdíl od komunistického stranického tisku, který svou touhu po odplatě příliš nezastíral, se především deníky demokratických stran snažily alespoň budít navenek zdání přetrvávajících demokratických pořádků. Docházelo tak k paradoxní situaci, zatímco nemalá část populace měla obavu o to, zda je za zdmi věznic dostatečně přísný režim a zda byl již samotný pobyt pro vězňů trestem, věznice nemohla na venek prezentovat podmínky, které v ní ve skutečnosti vládly. Vedení věznice vědělo, že před tiskem a návštěvami musí věznice působit dojem korektního zařízení, či dokonce, že podmínky v ní jsou až nad míru dobré, a tisk na tuto „hru“ rád přistoupil. Nejenom, že ve veřejnosti netlumil vášně, zároveň i mohl mít svým pojetím zpravodajství vzbuzovat dojem, že „spravedlnosti“, po které veřejnost toužila, není učiněno zadost. Ta si to mohla vykládat i tak, že je třeba spravedlnosti vyjít vstříc tlakem na dohlížející personál při práci vězňů mimo areál či před věznicí samotnou.

Že vyrovnání se s touto epochou není snadné ani po šedesáti a více letech, je patrné i u současných autorů, kteří se „starají“ o dějinný obraz pankrácké věznice, potažmo československého vězeňství. Lze vyzorovat přetrvávající tendenci nahlížet na všechny

zadržené jako na zrádce a kolaboranty a popisovat vězeňské podmínky a chování dozorců způsobem, jakým jej definovaly zákonné úpravy či vězeňský řád, a to i v bezprostřední konfrontaci s výpověďmi, které poukazují na to, že zákonné úpravy a vězeňský řád dodržovány nebyly. Vyvozovat podobu stravy či chování dozorců z vězeňského řádu by snad s jistou opatrností bylo možné, pokud by ve společnosti panovaly ustálené demokratické podmínky, nikoliv však v situaci, kdy v dotčených zařízeních umíraly desítky či stovky vězňů, aniž by byli souzeni. V pankráckém vězení za období jednoho roku zemřelo několikanásobně více vězňů než těch, kteří byli dle rozsudku popraveni, což vypovídá o tom, že se společnost ve většině případů ve sledovaném období vyrovnávala se svým pojetím spravedlnosti jiným než zákonným způsobem a jinak, než prezentovala navenek.

Vysokou úmrtnost ve vězení nelze přičítat pouze špatným podmínkám a chování dozorců. Svůj nezanedbatelný díl na tom nesl rovněž způsob zacházení se zadržеныmi osobami ještě před tím, než do pankrácké věznice přišly. V těchto případech je možné, že podmínky ve vězení ke zhoršení zdravotního stavu či ke smrti „pouze“ přispěly. Další podíl měly i případy, kdy byly osoby lynčovány při práci mimo areál. Na druhou stranu ze svědectví vyplývá, že i samotný způsob přijetí na Pankrác zadržené ohrožoval na životě. Vězeňské knihy mapují osudy vězňů pouze po dobu internace. Je tak otázkou, kolik z evidovaných lidí se nakonec dostalo do bezpečí a mohlo začít nový život. Jak již bylo řečeno, transportem do jiných věznic či sběrných táborů se pro mnohé pobyt v Československu zdaleka ještě nechýlil ke konci. Někteří z těch, kteří byli ve vězeňských knihách označeni písmenem „T“, se ani do dalších evidencí v jiných táborech nedostali, protože se evidence nedožili, a bezesporu i další osoby budou figurovat mezi těmi, kdo nepřežil internaci na jiném místě.

Poválečná vítězná euforie vytvořila prostředí, v němž bylo snadné přehlédnout bezpráví spojené s momentálním vývojem. Měli jsme možnost sledovat v historickém sledu přesvědčení vězňů Wilhelma Katzera a Antonína Machta o tom, že se změnou režimu přichází do věznic nové spravedlivé podmínky. Wilhelm Katzer se mýlil v předpovědi, že se již sudetští Němci nikdy do věznic nevrátí, a podmínky v pankrácké věznici neměly příliš společného s tím, co nazýval Macht „přísnou spravedlností“. Oba dva spojuje představa prosazení se či prosazování se pravdy. Pro Machta pravda průběžně vítězí, pro Katzera pravda dokonce již natrvalo zvítězila. To, co však tehdy v obou společnostech zakrátko vykryštovalo, nebyla splněná představa spravedlivé společnosti, naopak v obou případech následovalo prosazení se násilných totalitních režimů.

Práce či pojednání podobného charakteru bývají často terčem kritiky, že opomíjejí zdůraznit předcházející období nacistické perzekuce, které mělo přímý vliv na to, co se dělo

bezprostředně po válce a že jejich sdělení pak vyznívá, jakoby Češi byli ti „zlí“ a Němci ti „dobří“. Tedy i tato práce může působit dojmem, že není dostatečně kritická k předcházejícímu období nacistického režimu, může se jevit jako nevyvážená už jen tím, že neuvádí dostatečné množství svědectví z období protektorátu, nebo že zdaleka nepopisuje veškeré útrapy, kterými vězni v období protektorátu procházeli. Nebylo však účelem jakkoliv umenšit utrpení lidí v předchozím období, protože se práce soustředila především na období poválečné. Navíc dávat do souvislosti jednotlivé akty násilí, které se staly za protektorátu, s konkrétním akty násilí, které se děly v období i bezprostředně poválečném, by bylo v mnoha ohledech sporné.

Že toto téma je stále aktuální, dokládá i představení Martiny Kinské, nazvané „Pankrác ‘45“, které mělo ve Švandově divadle premiéru 6. listopadu 2015. Ačkoliv nelze představení vyčítat, že tak úplně neztvárňovalo tehdejší podmínky ve věznici, možná i nechtíc dle mého názoru v jednom ohledu představení vytváří dojem, a tím i upevňuje často zažitou představu, že všichni věznění vlastně věděli, proč ve věznici jsou. Adina Mandlová s Lídou Bárovou, byť si to nepřipouštěly, pro své styky s nacisty, Hana Krupková, která pomáhala parašutistům při atentátu na Heydricha, pro vynucenou spolupráci s gestapem, Karola Franková proto, že byla manželkou K. H. Franka a židovka Julča, jediná z hrdinek bez konkrétního reálného předobrazu, která měla mít za sebou pobyt v koncentračním táboře, se nakonec přiznala, že byla v táboře tzv. kápem. Obávám se však, že ačkoliv o většině těch, kdo se tehdy v pankrácké věznici nacházeli, mnoho nevíme, bylo mezi nimi nemálo těch, kteří důvodům své internace nemohli rozumět. Tato práce snad pomůže některé z podobných ustálených představ narušit.

Přiblížené vězeňské podmínky nemohou být už s ohledem na úzký charakter svědectví vyčerpávající. Práce vycházela především z pramenů, které zcela jistě nelze zobecňovat. Přestože je obtížné dnes tehdejší události rekonstruovat, je možné si alespoň utvořit jistý obraz, který není v rozporu vězeňským knihami. Práce měla především za úkol postavit proti sobě „zdejší“ výklad tohoto úseku historie, který se jen zvolna po roce 1989 začal měnit, a pohled těch, jichž se pobyt v pankrácké věznici bezprostředně týkal. V této konfrontaci je obtížné udržet si „o nás“ pouze obraz oběti, která byla jen okolnostmi donucena k reakci. Dodnes se lze setkat s tím, že když se ve veřejném diskurzu připustí, že tam či jinde došlo po válce k bezpráví a násilnostem, zpravidla to bývá označeno za exces, tedy za něco, co jen jaksi vybočuje z normálu, z mezí. Možnost nahlédnout do období několika měsíců za zdi pankrácké věznice však nabízí perspektivu, ze které je zřejmé, že se nejednalo ani tak o sérii excesů, jako spíše o systematický postup. Byl bych rád, kdyby byla práce v tomto smyslu chápána jako příspěvek do diskuze.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny:

Archivy:

Bayerisches Hauptstaatsarchiv, München (BayHStA)

Bundesarchiv, Bayreuth (BArch)

Státní oblastní archiv, Praha (SOA Praha)

Vojenský historický archiv, Praha (VHA)

Dobová periodika:

Rudé právo, ústřední orgán Komunistické strany Československa, Praha: 1945

Právo lidu, ústřední orgán Československé strany sociálně demokratické, Praha: 1945

Lidová demokracie, orgán Československé strany lidové, Praha: 1945

Svobodné slovo, orgán Československé strany národně socialistické, Praha: 1945

Hlas osvobozených, týdeník Svazu osvobozených politických vězňů, Praha: 1945

Současná periodika:

Českobudějovické listy, České Budějovice, Vydavatelství Vltava, 1995

Historická Penologie, Časopis Institutu pro vzdělávání, Kabinet dokumentace a historie VS ČR, 2003 – 2014

Reflex, Společenský týdeník, 1995

Sudetenpost, Das offizielle Organ der Sudetendeutschen Landsmannschaft in Österreich (SLÖ), 1997

Trhvosvinenské listy, zpravodaj občanů města Trhových Svinů a okolí, 1995

Literatura:

ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK (ed.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů*. Díl II., svazek 1, *Duben-srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011, 960 s.

ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK (ed.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů*. Díl II., svazek 3, *Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010, 329 s.

BALTHASAR, Friedrich: *Erlebnisse eines Prager Deutschen in den Tagen des tschechischen Aufstandes und während seiner Internierung bis zur Überweisung in die Strafanstalt Pankrác*. In: SCHIEDER, Theodor (ed.): *Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus der Tschechoslowakei Band 2, Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2004, s. 107 - 131.

BUREŠ, Václav a Zbyněk LUDVÍK: *Černá kniha minulosti*, Garmond, 2001, 424 s.

ČERNÝ, Václav: *Paměti. [III], 1938-1945 : Křik koruny české - náš kulturní odboj za války*, Brno, Atlantis, 1992, 438 s.

- ČORNEJ, Petr a kolektiv: *Kdy, kde, proč & jak se to stalo v českých dějinách: sto událostí, které dramaticky změnila naši historii*, Reader's Digest Výběr, Brázda Praha, 2001, 480 s.
- FRITSCH, Eduard: Theresienstadt, Augenzeugenbericht eines Internierten/ Bericht Nr. 40. In: TURNWALD, Wilhelm Karl (ed.): *Dokumente zur Austreibung der Sudetendeutschen*. München: Europa, 1951, s. 162 – 164.
- FROMMER, Benjamin: Expulsion or Integration: Unmixing Interethnic Marriage in Postwar Czechoslovakia. In: *East European Politics and Societies*, Berkeley, University of California Press, březen 2000, s. 381 - 410
- FROMMER, Benjamin: *National Cleansing, Retribution against Nazi Collaborators in Postwar Czechoslovakia*, New York: Cambridge University Press, 2005, 387 s.
- FROST, Inge: Fahrt in die Dunkelheit. In: HANSE, Bernhard: *Krieg ist nicht an einem Tag vorbei*. Kassel: Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V., 2005, s. 34-36
- HERR, Sebastian: Pankratz, Massengräber, Verstümmelungen / Bericht Nr. 16. In: TURNWALD, Wilhelm Karl (ed.): *Dokumente zur Austreibung der Sudetendeutschen*. München: Europa, 1951, s. 50.
- HLAVÁČEK, Jaromír a KAUCKÝ Tomáš: *Ve spárech nacismu: památník protifašistického boje - Praha-Pankrác*. Praha: FÚV ČSSPB: Sbor nápravné výchovy ČSR, 1985, 115 s.
- HÖLTER, Otto: Verhinderung der weiteren Flucht des Vfs. vor der Roten Armee durch den Ausbruch des Prager Aufstands; seine Internierung in der Strafanstalt Pankrác; Arbeitseinsätze der Internierten in Prag und in der Witkowitz Eisenwerken. In: SCHIEDER, Theodor (ed.): *Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus der Tschechoslowakei Band 2, Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2004, s. 132 – 138.
- HORA, Ota: *Svědectví o puči*, Praha: Melantrich, 1991, 336 s.
- JARKOVSKÁ, Lucie: *Odplata či spravedlnost?, Mimořádné lidové soudy 1945 – 1948 na Královéhradecku*. Praha: Prostor, 2008, 368 s.
- JUNEK, Václav: *Emil Hácha: muž, který obětoval vlastní čest: fakta o životě a osudu nejspornější osobnosti českých moderních dějin*. Praha: Petrklíč, 2013, 261 s.
- KAPLAN, Karel: *Dva retribuční procesy: komentované dokumenty 1946-1947*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR: R, 1992, 346 s.
- KATZER, Wilhelm: *Volkstreue nicht Hochverrat: Sudetendeutsche Schicksale in den Kasematten von Theresienstadt und in der Frauenabteilung von Pankrác*. Karlsbad und Leipzig: Adam Kraft Verlag, 1940, 228 s.
- KUKLÍK, Jan: *Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů: dekreta prezidenta republiky 1940-1945*, Praha: Linde, 2002, 511 s.
- KÝR, Aleš: *Památník Pankrác, Průvodce expozicí*. Lanškroun: VS ČR, 1999, 88 s.
- LIŠKA, Otakar a kolektiv: *Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918-1989*, Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu SKPV PČR, 2006, 294 s.
- LOWE, Keith: *Savage Continent: Europe in the Aftermath of World War II*, London: Penquin Books, 2013, 496 s.
- MACHÁLEK, Vít: *Prezident v zajetí: (život, činy a kříž Emila Háchy)*, Praha: Regulus, 1998, 370 s.
- MACHT, Antonín: *Pankrác - Terezín, malá pevnost*, Praha: Antonín Macht, 1946, 187 s.
- MANDLOVÁ, Adina: *Dneska už se tomu směju*, Praha: Český filmový ústav, 1990, 283 s.

- PASÁK, Tomáš: *Emil Hácha (1938-1945)*, Praha: Rybka Publishers, 2007, 445 s.
- POLONCARZ, Marek: *Internální tábor pro německé obyvatelstvo: Malá pevnost Terezín 1945-1948*, Terezín: Památník Terezín 1997, 61 s.
- SEIBT, Ferdinand: *Německo a Češi: dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*, Praha: Academia, 1996. 464 s.
- SNYDER, Timothy: *Bloodlands - Europe between Hitler and Stalin*, London, Vintage 2011, 524 s.
- STANĚK, Tomáš: *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, Praha: Academia, 1991, 535 s.
- STANĚK, Tomáš: *Retribuční vězni v českých zemích 1945-1955*, Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea, 2002, 248 s.
- STANĚK, Tomáš: *Tábory v Českých zemích 1945-1948*, Opava, Tilia, 1996, 263 s.
- STROBL, Hans: Theresienstadt, Schwere Mißhandlungen im Lager/ Bericht Nr. 39. In: TURNWALD, Wilhelm Karl (ed.): *Dokumente zur Austreibung der Sudetendeutschen*. München: Europa, 1951, s. 161.
- TIGRID, Pavel: *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*, Praha: Odeon, 1992, 316 s.
- TOMÁŠEK, Dušan a Robert KVAČEK: *Causa Emil Hácha*. Praha: Themis, 1995, 221 s.
- UHLÍK, Jan: *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, Stráž pod Ralskem: Institut vzdělávání Vězeňské služby ČR, 2006, 319 s.
- VIK, Josef a Josef ČESKÝ [pseud.]: *V celách a před celami: ze zápisů: Pankrác, Golnov, Berlín, Drážďany, Cheb, Terezín, Zwieberky 1940-1945*. Praha: Josef Vik, 1946, 33 s.
- WAGNER, Hans: Prag 1945 – 1947, Bericht Nr. 15. In: TURNWALD, Wilhelm Karl (ed.): *Dokumente zur Austreibung der Sudetendeutschen*. München: Europa, 1951, s. 38 – 50.
- ZEMEK, Jakub A.: *Vatikánský špión*. Olomouc: 1991, 60 s.

Internetové zdroje:

Central Intelligence Agency, Special Collection, Nazi War Crimes Disclosure Act, Document Number (FOIA) /ESDN (CREST): 51966ec6993294098d50a1e6, [online], Dostupné z: <http://www.foia.cia.gov/document/51966ec6993294098d50a1e6> [vid. 2015-12-29]

EICHNER, Gerda: *Augenzeugenbericht einer betroffenen Heimatvertriebenen*. [online], Dostupné z: <http://www.william-tell.com/index.php/component/content/article?id=718:718>, [vid. 2015-06-04]

„Emil Hácha“ [online], Dostupné z: <http://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/prezidenti-v-minulosti/emil-hacha.shtml>, čerpající z životopisu z nakl. Libri: „Kdo byl kdo v našich dějinách 20. století“ [vid. 2014-08-28]

„Havelka Jiří“ In: *Libri - KDO BYL KDO v našich dějinách ve 20. století*. [online] Dostupné z: <http://www.libri.cz/databaze/kdo20/search.php?zp=7&name=HAVELKA+JI%D8%CD> [vid. 2015-06-17]

„Kletschka Kurt“ (narozen 25. 2. 1929) In: *Einwohnerverzeichnis, Bezirk Aussig an der Elbe, Buchstaben Kles-Klie*, [online], Dostupné z: <http://www.heimatfreunde-aussig.de/elbhafen/elb%20kles.htm>, [vid. 2014-08-28]

„Macht Antonín“ In: *Databáze národních autorit NK ČR*, [online] Dostupné z: <http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000021858&local_base=AUT> [vid. 2015-12-20]

Horáková umírala čtvrt hodiny, zjistili historici. (Rozhovor s Alešem Kýrem ze dne 29. června 2005) In: *IDnes.cz* [online] Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/horakova-umirala-ctvrt-hodiny-zjistili-historici-fs3-/domaci.aspx?c=A050629_090843_domaci_lkr> [vid. 2015-06-17]

„Navara Oldřich“ In: *Databáze národních autorit NK ČR*, [online] Dostupné z: <http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000024651&local_base=AUT> [vid. 2015-12-20]

Pravda nejenom o Tereziíně. (Z paměti mukla V. Bureše, jáchymovské číslo 13244; zapsal MUDr. Jaroslav Lhotka) In: Lhotka, Jaroslav: *Cestami rudého zla*, [online] Dostupné z: <<http://www.szcpv.org/12/lhotka0.html#10>> [vid. 2015-06-17]

Prispěvatelé Wikipedie: „Emil Hácha“ [online], In: *Wikipedie: Otevřená encyklopedie*, c2015, Datum poslední revize 21. 12. 2015, 10:24 UTC, [citováno 23. 12. 2015] Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Emil_H%C3%A1cha&oldid=13157203>

Prispěvatelé Wikipedie: „Emil Hácha“ [online], In: *Wikipedie: Otevřená encyklopedie*, c2015, Datum poslední revize 9. 11. 2015, 14:07 UTC, [citováno 23. 12. 2015] Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Emil_H%C3%A1cha&oldid=689801547>

Prispěvatelé Wikipedie: „Emil Hácha“ [online], In: *Wikipedie: Otevřená encyklopedie*, c2015, Datum poslední revize 6. 7. 2015, 17:29 UTC, [citováno 23. 12. 2015] Dostupné z: <https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Emil_H%C3%A1cha&oldid=143793673>

Prispěvatelé Wikipedie: „Fritz Köllner“ [online], In: *Wikipedie: Otevřená encyklopedie*, c2015, Datum poslední revize 26. 5. 2015, 15:35 UTC [citováno 23. 12. 2015] Dostupné z: <https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Fritz_K%C3%B6llner&oldid=142509431>

SOA Praha, MLS Praha 1945, Jmenný seznam, [online], Dostupné z: <http://www.soapraha.cz/documents/praha/20100901171439-MLS_Praha_-_jmenny_rejstrik_1945.xls>, [vid. 2015-10-31]

SOA Praha, MLS Praha 1948, Jmenný seznam, [online], Dostupné z: <[http://www.soapraha.cz/documents/praha/20100901172127-MLS_Praha_-_jmenny_rejstrik_1948_\(prozatimni\).xls](http://www.soapraha.cz/documents/praha/20100901172127-MLS_Praha_-_jmenny_rejstrik_1948_(prozatimni).xls)>, [vid. 2015-10-31]

„Volkstreue nicht Hochverrat: Sudetendeutsche Schicksale in den Kasematten von Theresienstadt und in der Frauenabteilung von Pankrác / Wilhelm Katzer“ In: *Souborný katalog AV ČR*, báze KNA01, záznam číslo 000383648, [online], Dostupné z: <<http://www.lib.cas.cz/aleph-google/KNA01/00038/36/000383648.html>> [vid. 2015-10-19]

WOLF, Franz Karl: *Die Errichtung des Protektorats vor 60 Jahren* [online], Dostupné z: <<http://www.mittleeuropa.de/protektorat01.htm>>, Poslední změna článku 2000-11-04 [vid. 2015-12-23]

ZAYAS, Alfred de: *The Expulsion of Germans*, [online], Dostupné z: <http://www.meaus.com/Expulsion_of_Germans.html>, [vid. 2015-06-04]